

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ★

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ▲

ВІЙНА ●

МАТЕРІАЛИ ТРЕТЬОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
6 ЧЕРВНЯ 2025 РОКУ

КИЇВ — ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

2025

**Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
Відділ методології євроінтеграції приватного права
Лабораторія адаптації законодавства України до права ЄС**

**Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова**

Відділення Асоціації правників України в Хмельницькій області

Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна

**Збірник наукових праць за результатами
Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ — Хмельницький, 06 червня 2025 року)**

Київ — Хмельницький, 2025

УДК [346+347](477)
ББК 67.304(4Укр)
С 90

*Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(протокол № 6 від 25 червня 2025 року)*

С 90 Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна : зб. наук. пр. за результатами Третьої Всеукраїнської наук.-практ. конф. (06 червня 2025 р., Київ–Хмельницький) [Електронний ресурс] / за заг. ред. В. І. Нагнибіди. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. 129 с.

ISBN 978-617-8084-46-2

До збірки включено наукові доповіді, які оприлюднені на Третій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна», яка проведена 06 червня 2025 р., у рамках виконання наукової теми «Вплив євроінтеграції та діджитал-трансформацій на розвиток приватного права України» (№ 0121U100028) щодо методологічних засад європеїзації приватного права в умовах диджиталізації та воєнного часу, напрямів удосконалення правового регулювання окремих інститутів приватного права в умовах диджиталізації, впливу державної політики в умовах воєнного стану на розвиток приватноправових відносин.

ISBN 978-6-17808-446-2

**УДК [346+347](477)
ББК 67.304(4Укр)**

© Автори, 2025
© Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025

ЗМІСТ

КРУПЧАН О. Д., ГАЙДУЛІН О. О. Світоглядна революція в правовій свідомості інформаційного суспільства: ознаки та наслідки.....	5
НАГНИБІДА В. І. Теоретико-правові та етичні засади використання штучного інтелекту під час вирішення спорів в арбітражі	10
ГОЛУБЄВА Н. Ю. Особливості оферти в електронній комерції.....	14
МИРОНОВА Г. А. Забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу з релігійних переконань в умовах викликів оборонної війни: європейський контекст	21
АВРАМОВА О. Є. Формування інноваційних житлових правовідносин в умовах війни	27
БУРИЛО Ю. П. Приватноправові аспекти розвитку законодавства Європейського Союзу про штучний інтелект	31
КОЧИН В. В. Методологічні засади удосконалення правового регулювання житлових прав осіб в умовах європеїзації приватного права	36
ПОПОВИЧ Т. Г. Приватно-державна взаємодія при цифровізації сфери охорони культурної спадщини	40
ХАНИК-ПОСПОЛІТАК Р. Ю., ПОСПОЛІТАК В. В. Стратегічні цілі диджиталізації цивільного судочинства як складової правосуддя в Європейському Союзі	43
БІЛОУСОВ Ю. В. Принципи Європейського інституту права щодо фінансування судових процесів третіми особами як джерело soft law процесуального права	47
БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Н. Л. Оформлення результатів медіації в умовах війни	52
ЛЕВКІВСЬКИЙ Б. К. Удосконалення відповідальності подружжя за недостойну (аморальну) поведінку у шлюбі	56

ГАРІЄВСЬКА М. Б. Правовий статус безвісно відсутньої особи та особи, зниклої безвісти за особливих обставин.....	63
СЕРДЕЧНА І. Л. Фактичний шлюб та зареєстровані партнерства: зіставлення понять	68
ТРАЧ О. М. Судові помилки у справах про поділ майна подружжя	71
ЧУДИК-БІЛОУСОВА Н. І. Зайнятість населення в територіальних громадах як чинник економічного відновлення України	76
АВТОРГОВ А. М. Мінімальний стандарт гідного існування боржника у виконавчому провадженні: цифрові механізми країн ЄС та перспективи для України.....	84
БОЯРСЬКИЙ Є. Д. Дотримання арбітрами принципу неупередженості в умовах диджиталізації: виклик із соціальних мереж.....	88
ІЛЬЧЕНКО Г. О., ЗУБ В. В. Проблеми захисту прав людини під час запровадження воєнного стану: український досвід	94
ІВАНЧЕНКО Е. П. Правове регулювання митної брокерської діяльності в умовах воєнного стану та євроінтеграції	96
МОТИЛЮК О. В. Деякі аспекти обрахування строку для прийняття спадщини в умовах воєнного стану.....	102
ТАТІК Ю. М. Правові питання збереження компанії під час євроінтеграції в умовах війни	108
ЗЕЛІНСЬКИЙ А. М. Правове регулювання діяльності сайтів-агрегаторів лікарських засобів.....	112
САМОЛЮК К. В. Перспективи виконавчого провадження в повоєнний період	118
Рекомендації Третньої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна» (Київ — Хмельницький, 06 червня 2025 року) ...	123

КРУПЧАН Олександр Дмитрович,

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України, Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України, директор,
<https://orcid.org/0000-0002-3701-5658>,

ГАЙДУЛІН Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, професор,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник відділу методології євроінтеграції приватного права,
<https://orcid.org/0000-0002-1269-7007>

СВІТОГЛЯДНА РЕВОЛЮЦІЯ В ПРАВОВІЙ СВІДОМОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ОЗНАКИ ТА НАСЛІДКИ

Великий Вільям Шекспір у «Королі Лірі» вустами свого персонажа так висловився про особливу відповідальність тих представників інтелектуальної еліти, які проповідують дорогі світоглядні ідеї, особливо в кризові періоди історії: *«У цей час чумний сліпих ведуть безумці»* (*'Tis the time's plague when madmen lead the blind'*) [1].

Головний задум цієї публікації полягає в тому, що, окрім таких найбільш впливових для нас сучасних факторів, як: європеїзація, диджиталізація та війна, — існує ще один досить болісний і надзвичайно складний процес, суть якого полягає у зміні філософсько-правової парадигми. Він не лише поєднує всі три чинники, а й сам по собі також є загрозливим викликом для приватного права України.

Доречним є застереження: сама така амбіційна постановка питання є визнанням справжнього перевороту у філософії права. Ми усвідомлюємо, що це досить ризиковано, оскільки формат наукового повідомлення не дає можливості вичерпно відповісти на порушене нами надскладне фундаментальне питання.

І тому неминучою буде свідомо підміна докладного наукового аналізу низкою мисленневих провокацій, чим, власне, і займаються філософи на професійній основі, навіть і ті, які обтяжені юридичною освітою, а мають деякий науковий досвід.

Передусім серед висунутих нами проблем (нагадаємо, що в давніх греків *πρόβλημα* — це «щось, кинуте вперед») буде попереднє уточнення концепту самої філософської революції. На цій основі зробимо короткий нарис революційної ситуації у сфері філософії права, викликаній диджиталізацією всіх сфер нашого життя. Потім окреслимо контури нової філософської парадигми права, що позначатимуться різними, наразі не зовсім знайомими

іменами та зовсім незнайомими термінами. І тільки після цього зробимо прогноз подальшого перебігу та наслідків такої революції.

Філософська революція — зміна парадигми. Спочатку треба визначитись, що ж ховається за тим грандіозним гаслом «філософської революції».

Європейська філософська традиція хронічно сасентована (тобто наукоподібна) і трактується нами за аналогією «наукової революції» Томаса Куна [2].

Такі революції відбуваються не у формі збройного повстання, що завершується штурмом урядових палаців, а через зміну панівної парадигми мислення.

За різними підрахунками, вже відбулося чотири наукові революції, безліч філософських і жодної філософсько-правової, бо нині ще не знайшлося жодного мислителя, який відкрито висунув би вотум недовіри Великому Гегелю разом з його надмірно монологічною працею, відомою як «Філософія права» [3].

Отже, філософська революція — це передусім зміна парадигми філософії, яка, до речі, завжди тягне за собою наукову революцію. Прийшла, нарешті, черга й правовій науці відчутти на собі руйнівну силу філософсько-правової революції.

Ознаки революційної ситуації: криза класичної парадигми філософії права. Відстежимо на прикладах вплив цифрової специфіки на моральні засади права.

У соціальних мережах отримала поширення цікава інформація, яку можна вважати по суті плагіатом головної ідеї, свого часу реалізованої великим Йоганном Вольфгангом фон Гете в його безсмертному «Фаусті». Це ідея про принципове розділення Добра і Зла. Так, 01 квітня 2010 р. Game Station — всесвітньо відомий онлайн-продавець комп'ютерних ігор, запропонував угоду з користувачами, яку покупці повинні були прочитати перед здійсненням оплати. 7 500 осіб, або 88 % від загальної кількості користувачів, погодилися з цією пропозицією, зокрема з тим пунктом, згідно з яким до вартості товару, крім грошей, входила ще й передача покупцем своєї душі продавцю у вічне користування. Це не дивно, скоріше за все покупці в онлайн-просторі не прочитали повністю тексту цієї оферти.

Приголомшує інше — немає жодної інформації про хвилю позовів щодо компенсації моральної шкоди від обурених покупців, яких мав би принизити такий жарг. Невже викриття колаборації зі злом, з нечистою силою, вже не ображає пересічного споживача!?

Цей факт свідчить, що питання моралі та етики, які завжди були центральними для правової справедливості, не просто зникають зі сфери кіберпростору, а вже стали чужорідними, навіть потойбічними для неї.

Подолати таку деморалізацію онлайн-відносин без докорінних змін у ментальності та світогляді їхніх учасників просто не уявляється можливим.

Наступний приклад. На онлайн-аукціоні Тао-бао було знято лот з однієї трансакції через відсутність гарантії доставки товару покупцеві. Насправді це була пропозиція магазину за 10 центів купити душу. Лот з продажу душі одного китайця був знятий вже після проведених торгів — формально не через сам факт продажу такої матеріально невизначеної «речі», а через відсутність гарантії доставки товару покупцеві. Тобто не через аморальність, а через матеріальну неможливість.

Це переконливо свідчить про те, що позитивістська монопольність істини постійно підриває єдність моралі і права, бо ці два суспільних регулятори оперують не тільки істиною, а й ще більшою мірою — цінностями.

На жаль, аксіологічний концепт Сергія Петровича Головатого, викладений у його тритомній праці «Верховенство права» (2006 р.), ще не домінує в українській правосвідомості й у процесі правореалізації [4]. Досі на практиці переважає підхід, відповідно до якого верховенство права трактується як зверхність позитивних норм права над політикою, економікою, релігією і (!) ... над мораллю.

Морально-правова деформація свідомості на всіх рівнях — це головна ознака революційної ситуації у філософії права. Цю кризу привнесла не цифровізація світу, а догматизація класичного світогляду. Старий світогляд (парадигма) не відповідає новому світові. Тому необхідна така філософія, яка здатна подолати морально-правовий дуалізм. І саме такою є філософія постмодерну, з її винятковою аксіологічністю — моральністю та естетичністю. На наш погляд, головна перевага постмодерну полягає в тому, що ця філософія обґрунтовує необхідність прозорого діалогу носіїв різних поглядів і тому зазіхає на те, щоб уперше стати насправді не маніпуляційною, а консенсуальною ідеологією через свою відкритість і транспарентність.

Однак не варто намагатися зупинити чи повернути назад буття через те, що воно не подобається нашій свідомості. Сам світ змусить нас змінити філософські погляди на нього.

Це справжня ментальна хвороба, що охопила сучасну науку, — ноогенний невроз від втрати сенсу життя [5]. Цей «недуг» сигніфікує головним чином про те, що в змаганні філософії природного права і юридичного позитивізму гору взяв останній напрям.

Монологічний юридичний позитивізм, який беззаперечно «знає» абсолютну істину і, більше того, опанував її, цілковито заперечує будь-яку іншу філософію. Але заперечення філософії — це теж філософія, але філософія така, що визнає одну єдину абсолютну істину, тому що інші версії світорозуміння просто не можуть визнаватися, якщо виходити з того, що правильна істина завжди одна.

Для того, щоб правова наука жила і розвивалася, необхідна така філософська методологія, яка визнає множинність істин і смислів. І такою філософією є філософія постмодерну.

Альтерверсивний конструкт: ознаки нової парадигми філософії права. Отже, спробуємо конспективно позначити основні риси нової метафізики, що має утвердитися внаслідок зміни філософської парадигми.

По-перше, висловлюємося категорично: нова філософія права — це передусім постмодерністська філософія. Такі світоглядні засади права — це не сасентована гегелівська філософія права, яка проповідує єдину об'єктивну істину. Нова філософія акцентує не на науці, а на естетиці та моралі. Саме тому в її координатах загальнолюдські цінності — краса і добро — визнаються такими, що «врятують світ». Істина тут є правдою, передусім правдою-справедливістю. Саме тому *постмодернізм* — це перша родова ознака нової філософії права.

Хоча вперше поняття постмодерну та інші пов'язані з ним терміни (*postmoderne mensch, Postmodernity, modernity for itself*) запровадили Арнольд Тойнбі та Зигмунт Бауман, справжніми фундаторами цієї філософії були Едмунд Гуссерль, Мартін Гайдеггер, Жан Бодріяр, Жак Дерріда.

По-друге, нова філософія права — це філософія передусім приватного права. Така дещо екстремальна, на перший погляд, позиція була роз'яснена в програмній статті авторів цієї публікації і зводиться вона до п'яти груп аргументів, якими обґрунтовується доцільність і можливість виокремлення філософії приватного права з цілісного загальнофілософського вчення:

1. Розмежування філософії приватного права та філософії публічного права як відокремлених філософських систем обумовлене тим, що кожна з них має власний об'єкт і предмет.

2. Філософія приватного права є провідною системою щодо філософії публічного права, а також найбільш істотною теорією щодо загальної філософії права.

3. Приватне право має специфічну, відмінну від публічного права, онтологію, суть якої полягає в прямому, генетичному зв'язку між первісними суб'єктивними правами і похідними від них нормами об'єктивного права.

4. Приватне право має своєрідну діалектику реалізації правових норм, де все більшого значення набуває не державне регулювання, а саморегулювання.

5. Приватне право має переважно конвенційну (гармонійну), а не статусну (змагальну) природу [6].

По-третє, постмодерна філософія права досить специфічно акцентує увагу на проблематиці визначення змісту своїх структурних елементів (галузей). В онтологічному плані — це філософія гармонії, в гносеологічному — інтерпретивізм, у методологічному — філософія розсуду (дискреції).

Завершуючи нарис цього філософського конструкта нової філософії приватного права можна сформулювати такий, далеко не повний, перелік його рис:

- 1) постмодернізм, лібертаріанство, приватоцентризм;
- 2) гармонізм, консенсуалізм, орієнтованість на арбітрування;
- 3) герметивізм, інтерпретивізм, креативність.

Якщо редукувати перелік до більш спрощеного, то нова постмодерністська філософія приватного права має бути:

- 1) соціально-гармонійною за своєю онтологією;
- 2) інтерпретаційною за провідним методом;
- 3) аксіологічною за своєю телеологією.

Очікуваний результат зміни філософської парадигми права. Через те, що ми маємо бути націлені переважно на осмислення морально-правових цінностей, настанов та ціннісних орієнтацій, то сама зміна філософської парадигми має мислитися не в координатах поступової еволюції, а лише як докорінна революція.

Хоча паростки-передумови постмодернізму простежується в усій історії філософії, постмодерн як цілісна, композиційна система, як, до речі, будь-яка філософія, заволодіватиме умами революційно, подібно до того як міфологічна Афіна-Палада виникає з голови Зевса, зріла, повнолітня і в повному озброєнні. Однак для цього «стрибка в розвитку» необхідна ретельна підготовча, роз'яснювальна, ідеологічна робота.

Отже, стара парадигма реформуванню не підлягає (як свого часу КППС та її ідеологія). Шлях до покращення класичної, монологічної гегелівської філософії права не може пролягати через удосконалення окремих її аспектів, — такий підхід паліативний і, на відміну від рішучого хірургічного методу, необхідних результатів не дає, а лише продовжує ментальні страждання, спричинені невідповідністю панівної філософії реальному стану речей.

Якщо ворог щось люто ненавидить, то саме це має бути обов'язково взято нами на озброєння. Наразі офіційні путінські філософські налаштовані пропагандисти скаженіють, коли йдеться про постмодерн. Хоча б через це постмодерністська філософія приватного права якнайскоріше має бути акцептована в українську правову культуру і загальну методологію юриспруденції.

Список використаних джерел

1. William Shakespeare. The Tragedy of King Lear. Act IV, Scene 1. The heath. https://www.opensourceshakespeare.org/views/plays/play_view.php?WorkID=king_lear&Act=4&Scene=1&Scope=scene.
2. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.

4. Головатий С. П. Верховенство права : у 3 кн. Київ : Фенікс, 2006. LXIV. 1747 с.
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі [пер. з англ. О. Замойська]. 4-те вид. Харків : КСД, 2020. 159 с.
6. Крупчан О., Гайдулін О. Гармонія прав кожного — умова справедливості для всіх: ідейні засади нової філософії приватного права. *Приватне право і підприємництво*. 2025. Вип. 25. С. 7–16. URL: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.1>.

НАГНИБДА Володимир Іванович,

доктор юридичних наук, професор,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
завідувач відділу методології євроінтеграції приватного права,

<https://orcid.org/0000-0003-4233-7173>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В АРБІТРАЖІ

У світлі безпрецедентного розгортання технологічної революції, яка дедалі глибше проникає у всі сфери суспільного життя, включаючи правову, особливої актуальності набуває питання взаємодії штучного інтелекту (ШІ) з традиційними механізмами правосуддя, зокрема в межах арбітражного провадження як однієї з ключових форм альтернативного вирішення спорів у глобалізованому світі. Арбітраж, завдяки своїй процедурній гнучкості, транснаціональному характеру й репутації незалежного, ефективного та конфіденційного інструменту, виявляється особливо сприйнятливим до впровадження інноваційних інструментів, серед яких ШІ посідає чільне місце не лише як допоміжний аналітичний інструмент, а й як потенційний суб'єкт участі у процесі ухвалення рішень. Водночас така трансформація вимагає не лише технічного чи практичного переосмислення арбітражного процесу, а й фундаментального теоретико-правового та етико-ціннісного осмислення меж, форм і наслідків застосування алгоритмічних систем, що здатні моделювати або імітувати когнітивні функції людини в рамках діяльності, яка традиційно розглядалась як притаманна лише особі, що володіє свідомістю, правосвідомістю, професійною етикою та процесуальною відповідальністю.

У цьому контексті виникає низка концептуальних запитань, відповідь на які не може бути суто утилітарною або технократичною: якою мірою допустимо довіряти аналіз і навіть попередній висновок щодо спору машинному алгоритму; чи здатна система ШІ дотримуватися вимог

справедливості, неупередженості та добросовісності, що становлять базові імперативи права; як забезпечити контроль за обґрунтованістю рішень, що формуються за участі алгоритмічного аналізу або під його впливом; які етичні принципи мають регулювати межі автономності ШІ в арбітражі — і чи повинна така автономність взагалі існувати.

Значущість цих проблем поглиблюється ще й тим, що чинне міжнародне та національне правове регулювання лише частково охоплює зазначену сферу, залишаючи багато ключових питань у площині наукової дискусії, експертного тлумачення й практичної інтуїції арбітрів. При цьому наявні ініціативи (зокрема, рекомендації ЮНСІТРАЛ, Європейської комісії або національних арбітражних центрів) ще не створюють усталеного та всеосяжного нормативного фундаменту, що, у свою чергу, актуалізує потребу у формулюванні концептуальної парадигми, яка поєднувала б позитивістську правову логіку з вимогами етичної та ціннісної легітимації процесів штучного судження.

Так, відповідно до п. 8(a) Додатку III Регламенту (ЄС) 2024/1689 Європейського парламенту та Ради від 13 червня 2024 р., що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту [1], до систем штучного інтелекту, які становлять високий рівень ризику (*high-risk AI systems*), належать й ті, що призначені для використання судовим органом або від його імені для допомоги судовому органу в дослідженні та тлумаченні фактів і закону, а також у застосуванні закону до конкретного набору фактів, або для використання аналогічним чином в альтернативному вирішенні спорів. Відповідно Регламент встановлює низку додаткових вимог щодо випуску таких систем на ринок, їх функціонування та періодичного аудиту, проте не встановлює конкретних засад їх використання в судовому чи арбітражному процесах.

Для встановлення останніх можливо звернутися до джерел рекомендаційного характеру та «м'якого права». Першими з таких у досліджуваній сфері вважаються [2] Керівні принципи Арбітражного та медіаційного центру Кремнієвої долини (SVAMC) щодо використання штучного інтелекту в арбітражі (далі — Керівні принципи SVAMC), опубліковані 30 квітня 2024 року [3]. Документ складається із трьох частин, що відповідно містять рекомендації для всіх учасників арбітражного процесу, для сторін та їхніх представників, а також окремо для складу арбітражу.

У першій категорії виділяються: 1) необхідність усвідомлення всіма учасниками як потенціалу, так і обмежень, ризиків, притаманних застосуванню ШІ, включаючи упередження алгоритмів, недостовірність або нестійкість відповідей та можливі юридичні або етичні наслідки їх застосування; 2) обов'язок дотримання конфіденційності, включно з обмеженням розкриття конфіденційної інформації у процесі використання систем ШІ, з урахуванням політик захисту даних та за можливості — шляхом її анонімізації або

редагування; 3) рекомендація щодо добровільного розкриття факту використання ШІ — із вказівкою на його характер, призначення, версію, параметри, зміст запитів (*prompts*) та відповідей — з огляду на прозорість процесу та баланс інтересів сторін.

Для сторін Керівні принципи SVAMC визначають такі рекомендації:

1) обов'язок професійної ретельності в роботі з системами штучного інтелекту: перевірка достовірності та релевантності згенерованих результатів, а також їхня юридична відповідність, з покладанням повної відповідальності на представника сторони;

2) недопустимість використання ШІ для фальсифікації доказів, створення дезінформації або *deep-fake*-матеріалів, що можуть викривити фактичні обставини справи, — з правом арбітрів не враховувати такі матеріали та виносити відповідні процесуальні санкції.

У свою чергу, в роботі арбітрів документ формулює такі принципи взаємодії із інструментами ШІ:

1) заборону на делегування прийняття рішення штучному інтелекту: відповідальність арбітра за юридичну оцінку обставин та застосування права не може бути перекладена на жодну автоматизовану систему;

2) обов'язок уникати використання результатів ШІ, якщо вони ґрунтуються на джерелах, не представлених сторонами у справі, без попереднього повідомлення та забезпечення можливості для сторін дати відповідь або заперечення (тобто з дотриманням принципу *due process*);

3) загальний принцип — ШІ може бути використаний як допоміжний засіб (наприклад, для організації документів або попереднього аналізу матеріалів), але не як заміник особистого юридичного аналізу чи самостійного вирішення спору.

Отже, Керівні принципи SVAMC можливо охарактеризувати як такі, що мають виразно превентивний і нормативно-етичний характер. Їхня основна спрямованість полягає не в детальному регулюванні технологічних аспектів застосування ШІ, а у формуванні рамкової парадигми відповідального, обґрунтованого і правосвідомого використання відповідних інструментів всіма учасниками арбітражного процесу. Окрім цього, документу *soft law* крізь призму теми нашого дослідження можливо звернутися й до змісту інших напрацювань рекомендаційного характеру.

У Керівництві щодо використання ШІ в арбітражі, підготовленому Королівським інститутом арбітрів (*CI Arb*) [4], закріплюються такі рекомендації:

1) проведення попередньої перевірки обраних ШІ-інструментів, щоб збагнути їхню технологічну архітектуру, джерела даних, безпекові характеристики, політики конфіденційності, можливі правові обмеження;

2) застосування в цих процесах фундаментального для арбітражу принципу автономії сторін, коли вони можуть самостійно домовлятися про застосування ШІ, обирати інструменти і регламент, що застосовується;

3) закріплення низки процедурних повноважень арбітрів, які можуть ухвалювати процедурні рішення, видавати розпорядження, вимагати достеменної інформації, залучати експертів і виносити санкції — включно з витратами — у разі виявлення порушень під час застосування інструментів ШІ;

4) забезпечення прозорості та розкриття фактів використання ШІ сторонами та арбітрами, особливо коли це може вплинути на докази, аргументацію або рішення;

5) заборона делегування ухвалення рішень штучному інтелекту: арбітр несе повну та остаточну відповідальність за зміст будь-якого рішення, навіть якщо воно було підготовлено за підтримки ШІ;

6) засада незалежної перевірки результатів застосування інструментів ШІ;

7) відповідність застосування ШІ імперативним нормам, включно з законодавством щодо конфіденційності, кібербезпеки, захисту даних, а також зобов'язанням не порушувати інституційні або державні правила, що можуть негативно позначитися на майбутньому виконанні або визнанні арбітражного рішення.

Тобто CIArb пропонує закріпити всебічний підхід до інтеграції ШІ в арбітраж: від усвідомленого вибору інструментів і контролю їхньої якості до забезпечення автономії сторін, відповідальності арбітрів і підвищення процесуальної доброчесності. Це повинно створити нормативну та етичну рамку для безпечного, ефективного та легітимного впровадження технологій у вирішення спорів.

Таким чином, у сучасному арбітражному процесі інтеграція інструментів штучного інтелекту має відбуватись на основі застосування чітких і послідовних теоретико-правових і етичних засад, покликаних забезпечити баланс між інноваційністю та фундаментальними принципами правосуддя. Першочергове значення при цьому зберігає принцип автономії сторін як базова конструкція альтернативного вирішення спорів, що дозволяє учасникам погоджувати параметри застосування ШІ, визначати його функціональні межі та встановлювати правила допустимого використання відповідних технологій. До інших засад, насамперед, можливо віднести непорушність процесуальної відповідальності арбітра, за якої жоден алгоритм не може бути носієм нормативного судження, що вимагає людської етики, правового розуміння та відповідальності за ухвалене рішення; відповідно — відмежування аналітичної допоміжної ролі ШІ від виключної компетенції арбітра в питанні правової кваліфікації фактів, оцінки доказів і застосування норм права; принцип прозорості, згідно з яким повинно відбуватися належне

інформування арбітрів та сторін про використання ШІ, його джерела та методологію; вимоги щодо перевірки результатів, згенерованих ШІ; неприпустимість використання ШІ для маніпулятивних або деструктивних цілей тощо.

Список використаних джерел

1. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>.
2. Mills T., Shanker M. New frontiers: Regulating artificial intelligence in international arbitration. URL: <https://www.nortonrosefulbright.com/en-uk/knowledge/publications/3cb82b55/new-frontiers-regulating-artificial-intelligence-in-international-arbitration>.
3. Silicon Valley Arbitration & Mediation Centre Guidelines on the Use of Artificial Intelligence in Arbitration. SVAMC. URL: <https://svamc.org/wp-content/uploads/SVAMC-AI-Guidelines-First-Edition.pdf>.
4. CI Arb 2025 Guideline on the Use of AI in Arbitration. CI Arb. URL: <https://www.ciarb.org/media/m5dl3pha/ciarb-guideline-on-the-use-of-ai-in-arbitration-2025-final-march-2025.pdf>.

ГОЛУБЄВА Неллі Юрїївна,

докторка юридичних наук, професорка, заслужена юристка України,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувачка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
<https://orcid.org/0000-0002-3071-4990>

ОСОБЛИВОСТІ ОФЕРТИ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

Інтернет із засобу пошуку та обміну інформацією став повноцінним середовищем для виникнення договірних зобов'язань. Визначення електронного договору у Законі України «Про електронну комерцію» (далі — Закон) не зовсім вдале, просто калька з визначення договору. Правильно говорити про договір в електронній формі. Таке трактування допомагає враховувати як технологічні, так і юридичні вимоги до укладання договору в цифровому середовищі. Електронним договором маємо називати договір, укладений шляхом обміну повідомленнями даних.

Закон встановлює важливі правила щодо особливостей укладання електронного договору, а саме:

1. По-перше, пропозиція укласти електронний договір (оферта) має містити істотні умови, і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною в разі її прийняття (класичне визначення оферти у цивільному праві).

У сфері продажу товарів споживачам для непідприємницьких цілей особливості електронної торгівлі регулюються Законом України «Про захист прав споживачів» та передбачені правила про договори, укладені на відстані (за допомогою засобів дистанційного зв'язку: телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, зокрема інтернет) (див. додатково також Директиву 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів).

«Electronic Commerce Agreement» (UNECE, 2000) містить модельний підхід до укладення електронних договорів, зокрема і щодо оферти зазначено: «... Пропозиції, за яким одна Сторона пропонує вступити в комерційні договірні відносини електронним засобом та надсилає іншій Стороні або надає ... умови, за якими вона готова це зробити ...» [1].

Для правильного формування пропозицій для клієнтів необхідно також враховувати транскордонність електронної комерції та регулювання відповідних питань в основних юрисдикціях, з якими стикаються українські компанії. Так, необхідно враховувати Директиву ЄС 2000/31/ЄС про електронну комерцію (застосовується до онлайн-підприємців, які працюють у ЄС та регламентує порядок формування оферти, інформаційні обов'язки продавця, момент укладення договору в електронній формі, а також права споживача); Закон про цифрові послуги (Регламент 2022/2065) [2] та Закон про цифрові ринки (Регламент 2022/1925) [3] (хоча Закон про цифрові послуги вніс зміни у Директиву про електронну комерцію, але частина, що стосується юридичних вимог до онлайн-контрактів, залишається незмінною); Закон про Федеральну торгову комісію (FTC), враховуючи, що у США практичні аспекти електронної оферти та укладення договорів регулюються загальними принципами договірної права та спеціальними актами, зокрема і FTC); закони про захист споживачів. Найважливішими в цих актах є (відносно питання, яке ми розглядаємо) вимоги до змісту оферти, а саме: яка інформація має бути надана споживачу/клієнту.

Директива ЄС 2011/83/EU про права споживачів [4] передбачає декілька рівнів захисту прав споживачів, що впливають із законодавства ЄС, таких як: право на чітку інформацію про ціну, вартість доставки, право відмовитися від договору тощо. Інтернет-магазини та онлайн-продавці в ЄС повинні надавати детальну інформацію, передбачену в Директиві та у максимально ясних формулюваннях, із врахуванням здібностей споживача зрозуміти її, виходячи з віку, розумових здібностей тощо. Враховуючи також, що Європейська мережа споживчих центрів (ECC-Net) надає безкоштовні юридичні консультації та

ефективно допомагає споживачам, Директива є дієвим механізмом захисту прав споживачів, зокрема і на етапі формування та донесення змісту ofert до зацікавлених осіб, завдяки суворим вимогам до прозорості, праву на відмову, забороні недобросовісних практик, гарантіям, захисту персональних даних та ефективним механізмам вирішення спорів. Усі операції з персональними даними мають відповідати вимогам GDPR. З 2022 року діють додаткові вимоги до онлайн-маркетплейсів: споживач має бути чітко поінформований, хто є продавцем (професіонал чи інший споживач), які закони застосовуються до угоди. Забороняються оманливі та недобросовісні практики, а також непрозорі умови ранжування товарів у пошуку. У 2021–2024 роках великі онлайн-платформи (Amazon, Booking.com, Wish) отримували багатомільйонні штрафи за непрозорі умови, приховані комісії або порушення інформаційних обов'язків. Усі ці норми створюють високий рівень довіри до електронної комерції та забезпечують справедливість для споживача.

2. По-друге, в Законі визначено способи надання offerти:

- 1) шляхом надсилання комерційного електронного повідомлення;
- 2) розміщення пропозиції (offerти) у мережі «Інтернет» або інших інформаційно-телекомунікаційних системах).

Інформування потенційних покупців здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про рекламу». Електронні повідомлення укладаються державною мовою (за бажанням покупця — іншою мовою за згодою сторін) (ч. 14 ст. 11 Закону).

Визначення поняття «комерційного електронного повідомлення» містяться у Законі. Важливо, що «комерційні електронні повідомлення поширюються лише на підставі згоди на отримання таких повідомлень, наданої особою, якій такі повідомлення адресовані» (ч. 2 ст. 10 Закону). При цьому «комерційне електронне повідомлення може надсилатися особі без її згоди лише за умови, що вона може відмовитися від подальшого отримання таких повідомлень» (ч. 3 ст. 10 Закону).

Але остання норма (направлення повідомлень без попередньої згоди споживача) вступає в протиріччя з п. 5 ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів», згідно з яким здійснення постійних телефонних, факсимільних, електронних або інших повідомлень без згоди на це споживача є виявом агресивної підприємницької практики (це така практика, яка фактично містить елементи примусу, докучання або неналежного впливу та істотно впливає чи може вплинути на свободу вибору або поведінку споживача стосовно придбання продукції).

Тому не радимо розсилати відповідні комерційні повідомлення без отримання згоди адресата-споживача, навіть із можливістю «відписатися» від розсилки.

Згідно з ч. 4 ст. 10 Закону комерційне електронне повідомлення має відповідати певним вимогам (див. текст статті, а також ст. 641 ЦК України), вони стосуються виконання інформаційних обов'язків оферента.

Приклади розміщення пропозиції (оферти) у мережі «Інтернет» або інших інформаційно-комунікаційних системах:

1) інтернет-магазини часто розміщують публічну оферту в нижній частині (футері) сайту, щоб користувачі могли легко знайти умови покупки, доставки, повернення тощо під час оформлення замовлення (перед підтвердженням покупки клієнт ставить «галочку» або натискає «Я згоден з умовами оферти», погоджуючись з правилами магазину);

2) у соціальних мережах, наприклад, у Instagram-магазині оферта може бути розміщена в закріплених сторіс або в описі профілю, Telegram/Facebook, — посилання на оферту або її текст розміщують у закріпленому пості чи повідомленні;

3) маркетплейси та сервіси — під час прийому платежів через сайт маркетплейсу або інтернет-магазину користувач автоматично погоджується з публічною офертою, натискаючи кнопку «Оплатити» чи ці сервіси мають окремий розділ сайту: «Публічна оферта» або «Умови використання»;

4) доступ до онлайн-сервісів, як правило, надається при реєстрації або першому вході на платформу, при цьому користувач приймає умови оферти.

Як правило, інтернет-магазини мають окрему сторінку під назвою «Публічна оферта», а іноді — «Договір публічної оферти».

Термін «Договір публічної оферти» є некоректним. Не може бути договору публічної оферти, оскільки оферта — це пропозиція укласти договір. Договір породжує зобов'язальні відносини (відносні відносини, що виникають лише між відомими особами на момент укладання договору), які не можуть існувати як абсолютні, тобто з невизначеним колом учасників. Те, що названо «публічний договір оферти» у преамбулі такого договору є, з юридичного погляду, публічною офертою (пропозицією укласти договір, зверненою до невизначеного кола осіб), тобто одностороннім правочином (а договір, як відомо, є двостороннім правочином). Згідно з текстом договору далі стає очевидним, що мається на увазі договір купівлі-продажу (можна назвати його типовим, договором приєднання та вказати під час оформлення замовлення, що «покупець погоджується на його умови»).

Іноді змішують поняття «публічна оферта» та «публічний договір», навіть уточнюючи в дужках про це: «публічний договір (оферта)» [5].

Поняття публічний договір не є синонімом до поняття «публічна оферта», якщо публічна оферта — це пропозиція про укладення договору, звернена до невизначеного кола осіб, то поняття «публічний договір» існує для виокремлення в певну групу договорів з особливим суб'єктним складом (підприємець та покупець/клієнт) та особливими обов'язками підприємця, крім

того, такі договори необов'язково укладаються на основі публічної оферти. Інший випадок — змішування понять публічний договір (ст. 633 ЦК України) та договір приєднання (ст. 634 ЦК України). Останній може бути як публічним, так і ні та існує для виокремлення групи договорів з особливим порядком укладення договору щодо формування його умов лише однією стороною, відсутності взаємоузгодженості. Така плутанина також виникає завдяки ототожненню понять «публічна оферта» та «публічний договір».

Тому ми складаємо чи публічну оферту (приєднання до якої зазначеними в ній діями означає акцептування та відповідно укладання договору), чи договір приєднання (не публічний договір та не договір публічної оферти).

Гіперпосилання в оферті можливі (див. ч. 5 ст. 11 Закону). Відсилання до інших електронних документів, але з обов'язковим безперешкодним доступом до електронних документів, що включають умови договору, шляхом перенаправлення (відсилання) до них є своєрідним аналогом додатків до договору, які в цивільному праві вважаються невід'ємною частиною договору.

При цьому в ч. 5 ст. 11 Закону спеціально вказано, що «включення до електронного договору умов, які містяться в іншому електронному документі, шляхом перенаправлення (відсилання) до такого документа, якщо сторони електронного договору мали змогу ознайомитися з ним, не може бути підставою для визнання правочину нікчемним». Але тут мало б бути зазначено про нікчемну умову, а не про нікчемний правочин взагалі. Тобто якщо в договір буде включена така умова, з якою не міг бути ознайомлений акцептант, то договір має діяти без цієї умови.

Звичайно, маємо розрізняти оферту, надану електронною поштою конкретному контрагентові, чи публічну оферту, зроблену на сайті чи у соцмережах. Так, у першому випадку, крім використання інформаційних систем та пов'язаних з цим особливостей оферти, маємо «звичайне» укладення договору шляхом обміну електронними документами. Цей спосіб укладання електронного договору передбачає персоніфікацію контрагентів: на етапі переговорів про укладання договору відомий не тільки продавець, а й потенційний покупець, між якими відбувається обмін електронними повідомленнями, а також можливе узгодження окремих умов договору.

У випадку публічної оферти маємо більше практичних проблем. Важливе питання: чи є публікація картки товару на сайті офертою чи запрошенням до укладення договору? Міжнародні акти про електронну комерцію відповідають на це питання так: розміщення інформації про товар або послугу на вебсайті зазвичай не є офертою, а вважається запрошенням робити пропозиції (*invitation to treat*). Це означає, що продавець не зобов'язаний укладати договір з кожним, хто натисне кнопку замовлення, оскільки оферта вважається зробленою лише в момент підтвердження замовлення продавцем. Наприклад, ст. 11 Конвенції ООН про використання

електронних комунікацій у міжнародних договорах передбачає, що «пропозиція ..., яка ... є загальнодоступною ..., повинна розглядатися як запрошення робити пропозиції, якщо вона чітко не вказує на намір сторони, яка робить пропозицію, бути зобов'язаною в разі прийняття» [6].

Таке загальне правило є несправедливим до споживача, який покладається на інформацію зі сторінки товару в інтернет-магазині та, натискаючи «замовити», вважає, що акцептує пропозицію та відчувається впевненим у ціні та інших запропонованих умовах. Але це не так. За процитованим правилом, продавець не зобов'язаний працювати з кожним клієнтом, який бажає зробити замовлення, але може, наприклад, відмовитися від замовлення, якщо його запаси обмежені або з інших поважних чи неповажних причин.

Вважаємо, що навіть якщо прямо не зазначено, але впливає із суті угоди, наприклад, про купівлю цифрових продуктів, які споживач купує та завантажує після оплати продукту, сам факт оплати вже робить таке замовлення не офертою, а акцептом.

У цьому випадку вебсайт є «цифровим торговим автоматом», який реагує на дії користувача заздалегідь визначеним чином. Як і у випадку з реальним торговельним автоматом, наявність вебсайту є постійною пропозицією, яку клієнт приймає, здійснюючи відповідний платіж [7]. Тому навіть якщо продавець «не вказує на намір сторони, яка робить пропозицію, бути зобов'язаною в разі прийняття», маємо визнати, що будь-яка можливість онлайн-оплати товару відразу під час замовлення робить пропозицію не рекламою, а саме офертою.

В інших випадках онлайн-демонстрація товарів або послуг не бути автоматично тлумачиться як оферта, а навпаки — розміщення замовлення, є офертою. Якщо така пропозиція надана із зазначенням ціни та інших істотних умов, то можливі два варіанти:

— *по-перше*, із змісту пропозиції явно випливає, що це оферта (прямо чи використані максимально зобов'язувальні формулювання, то в цьому випадку розміщення замовлення таким клієнтом означитиме прийняття пропозиції, і договір буде укладено в цей момент;

— *по-друге*, зобов'язувальних формулювань не застосовано, прямо про оферту не зазначено — клієнт сам робить оферту, замовляючи товар чи послугу.

Таким чином, якщо продавець прямо чи побічно (зазначає про укладання договору приєднання) називає свою пропозицію офертою (при цьому вона відповідає вимогам до оферти) — він не може посилатися на необов'язковість своєї пропозиції.

Найпопулярніші способи укладання договорів у сфері електронної торгівлі: *click-wrap* (договори, що укладаються шляхом «кліку» у відповідному вікні на сайті, з англ. «*click*» — натискання кнопки, «*wrap*» — упаковка);

browse-wrap (договори, які укладаються шляхом використання самого вебсайту) договори. Оферта у *click-wrap agreements* завжди чітко виражена: на сайті розміщуються умови договору, які користувач міг бачити на екрані свого комп'ютера; і для того, щоб укласти відповідний договір, користувач повинен висловити свою згоду з умовами шляхом натискання кнопки або піктограми «Я погоджуюсь» або «Я приймаю», яка з'являється в діалоговому вікні до виконання транзакції.

«Browse-wrap-угода/договір» передбачає пасивність з боку користувача, наприклад, використання вебсайту без необхідності надання будь-якого або досить чіткого і помітного повідомлення про будь-які умови. Browse-wrap-договори передбачають те, що коли користувач продовжує використовувати вебсайт або завантажений програмний продукт, він виявляє свою згоду з умовами договору. Оферта у browse-wrap-договорах нечітко виражена, наприклад, після завантаження сторінки та перед ознайомленням з контентом сайту відразу з'являється повідомлення з привітанням і пропозицією користувачу ознайомитися з умовами користування. У цьому випадку правила користування сайтом і є умовами browse-wrap-договору. При цьому посилання на умови договору часто сховані в нижній частині сторінки або містяться в непомітних частинах вебсайту, де користувачі навряд чи побачать це. Тому click-wrap-договори завжди можуть претендувати на судовий захист і примусове виконання, а от browse-wrap — лише якщо буде доведено, що посилання на умови цих договорів були достатньо помітними для користувача [8, с. 50].

Список використаних джерел

1. Electronic Commerce Agreement : Recommendation no. 31 / adopted by the United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business (UN/CEFACT). URL: https://unece.org/sites/default/files/2023-10/rec31_ecetrd257e.pdf.
2. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>.
3. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj>.
4. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0083>.
5. Публічний договір (оферта) на покупку подарункового сертифіката. URL: https://rozetka.com.ua/ua/pages/certificates_terms.

6. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts (Vienna, 4-15 July 2005). URL: https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/en/uncitral-uecic/trt_uncitral_uecic.pdf.
7. Donal Nolan, Offer and Acceptance in the Electronic Age (December 16, 2010). Andrew Burrows and Edwin Peel (eds), Contract Formation and Parties (OUP 2010) 61-87. URL: <https://ssrn.com/abstract=3082505>.
8. Голубева Н. Ю. Порядок укладання договорів в електронній формі за законодавством України. *Вісник Асоціації слідчих суддів України*. 2016. № 1. С. 47–50.

МИРОНОВА Галина Анатоліївна,

докторка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
завідувачка лабораторії медичного права України та ЄС,
<https://orcid.org/0000-0002-9136-586X>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ З РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ОБОРОННОЇ ВІЙНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Системна тенденція розширення правових меж індивідуальної свободи людини, яка є об'єктивним трендом сучасного європейського демократичного простору, виявляє себе, зокрема, в розширенні правоможностей суб'єктів фундаментальних прав, закріплених на рівні міжнародно-правових стандартів. На засадах людиноцентристського ціннісноорієнтованого підходу, властивого європейській правовій традиції, напрацьовуються важливі доктринальні постулати щодо непорушності фундаментальних прав людини, каталогу фундаментальних та суб'єктивних цивільних прав громадян, правових засад збалансування приватних прав та публічного інтересу. Одним з актуальних правових трендів на цьому шляху стало визнання права кожного на свободу світогляду і віросповідання та напрацювання відповідних правових гарантій для реалізації цього фундаментального приватного права на рівні як міжнародно-правових стандартів, так і правових механізмів правореалізації в національних правових системах. Ця тенденція призвела до толерування у європейських спільнотах того факту, що релігійні переконання людини можуть дисонувати із окремими юридичними обов'язками громадянина. Зокрема, це стосується обов'язку проходження військової служби, участі в заходах із захисту територіальної цілісності держави, які пов'язані із застосуванням

зброї, виконання якого може бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Ст. 9 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод [1] та ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] гарантують цивільну альтернативу військовій службі для тих, хто відмовляється від неї через щирі релігійні переконання. Держава Україна відповідно до своїх міжнародних зобов'язань гарантує можливість заміни виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, проте в законодавстві є певні прогалини, що можуть становити проблему для здійснення громадянином свого конституційного права.

Відповідно до ст. 65 Конституції України [3] та ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [4] захист вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. У ст. 35 Конституції України передбачено, що в разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Відповідно до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [5] альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством (ст. 1). У ст. 2 зазначено: «Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, врівнення яких не допускає користування зброєю». Отже, Законом визначено обов'язкові умови для громадян, які мають право на альтернативну (невійськову) службу: мають релігійні переконання, належать до діючих релігійних організацій, врівнення цих релігійних організацій не допускає користування зброєю. Відсутність одного з елементів умови є підставою для відмови в заміні військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

Водночас Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» порядок направлення та проходження віруючими громадянами альтернативної служби під час мобілізації в умовах воєнного або надзвичайного стану не визначено. У Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [6] не виокремлено положень щодо забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу, оскільки це право взагалі не згадано.

Згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [7] на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст.ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Тобто права на свободу світогляду та віросповідання, альтернативну службу, передбачені у

ст. 35 Конституції України, станом на тепер не обмежуються. Це означає, що юридично право на альтернативну (невійськову) службу продовжує діяти в Україні під час воєнного стану. Ч. 2 ст. 35 Конституції України передбачено вичерпний перелік підстав, з яких може бути обмежене право на альтернативну (невійськову) службу, а саме: в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Наведені прогалини законодавства свідчать про те, особа, яка має релігійні переконання, що не дозволяють їй брати в руки зброю та користуватися нею, позбавляється правової можливості реалізувати своє право саме в той період, коли для неї це особливо важливо — безпосередньо під час мобілізації та ведення бойових дій. Ця проблема, будучи прихованою на початку війни, продовж часу стає все більш актуалізованою та соціально резонансною, адже суспільство, яке в цілому втомилосся від тривалою виснажливої війни, втрачає толерантність та, як наслідок, більш гостро реагує на вияви відмови від участі в справедливій оборонній війні з боку представників маргінальних релігійних груп.

Як зазначено в щорічній доповіді Управління Верховного комісара з прав людини ООН щодо ситуації з правами людини в Україні, «згідно з МПГПП, право на сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті не підлягає обмеженням або відступам. Право на відмову від військової служби з міркувань совісті також закріплено в Конституції України. Однак національне законодавство України неправомірно обмежує це конституційне право лише деякими віровченнями, виключаючи інші, що суперечить чинним зобов'язанням щодо рівності перед законом і недискримінації, передбаченим МПГПП. Крім того, законодавство, яке регулює військову службу під час мобілізації і передбачає підстави для звільнення від неї з інших причин, не передбачає жодних винятків для осіб, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті, навіть для тих конфесій та переконань, які зазвичай мають право на альтернативну невійськову службу за нормами національного законодавства. Протягом звітного періоду суди винесли п'ять рішень, засудивши осіб, що належать до релігійних громад, які за інших умов могли б скористатися правом на альтернативну службу, за ухилення від військової служби. Засуджені отримали покарання у вигляді позбавлення волі строком від одного до трьох років. У трьох випадках суди також зазначили про відсутність правових механізмів для реалізації цього права під час мобілізації та воєнного стану. В одній із цих справ суд розцінив сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті як доказ наміру ухилитися від служби, а в іншому випадку аргументи підсудного щодо права на сумлінну відмову взагалі не були враховані. Протягом звітного періоду УВКПЛ задокументувало п'ять випадків, коли чоловіки, які намагалися реалізувати своє право на сумлінну відмову від військової служби з міркувань совісті, були примусово направлені на військову

службу та переведені до військового навчального центру. Усі вони зазнали свавільного затримання на строк від двох до чотирьох днів військовослужбовцями, відповідальними за призов та мобілізацію. Чоловіків піддавали жорстокому поводженню та катуванню. Їм погрожували «відправкою на передову» та насильством, а чотирьох із них били, душили та тягали по підлозі» [8, с. 23].

Правові позиції Верховного суду України у категорії справ «ухилення від призову на військову службу під час мобілізації» протягом 2023–2025 років поступово змінювалися. Зрештою, у постанові колегії суддів Першої судової палати ККС від 15 квітня 2025 р. у справі № 573/406/24 [9] наведено принципово важливу правову позицію Верховного суду України щодо неможливості проходження альтернативної (невійськової) служби під час мобілізації. Зокрема, у постанові зазначено, що строкова військова служба та військова служба за призовом під час мобілізації на особливий період — це два самостійні види військової служби; і Законом України «Про альтернативну невійськову службу» альтернативна служба запроваджується замість проходження саме строкової військової служби, тобто заміна військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період на альтернативну (невійськову) службу цим Законом не встановлена. У воєнний час під час мобілізації і оборонної війни обов'язок захисту України, яка зазнала агресивного нападу з боку Російської Федерації, покладається на всіх громадян України, незалежно від їхнього віросповідання.

18 березня 2025 р. Венеційська комісія оприлюднила висновок № 1219/2024 «Ukraine — Amicus curiae brief on alternative (non-military) service» («Україна — Юридичний висновок *amicus curiae* щодо альтернативної невійськової служби») CDL-AD(2025)006 [10] (далі — Висновок) на запит Конституційного Суду, який звернувся з відповідним проханням у процесі розгляду конституційної скарги Дмитра Зелінського щодо відповідності ч. 3 ст. 35 Конституції України ч. 1 ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», ст. 35 Конституції України.

У Висновку надано доктринальний аналіз застосовного права, практики країн, які перебували в аналогічному становищі, характеристику праводносин та правової природи права на сумлінну відмову від військової служби. Сутність правової позиції Венеційської комісії ґрунтується на таких основних тезах.

У п. 51 Висновку стверджується про те, що військова служба, навіть під час війни, все ще може включати діяльність, яка не потребує використання зброї, і, отже, нібито не тягне за собою істотного втручання у право людини на сумлінну відмову за ст. 9 ЄКПЛ, є неправильним, оскільки ігнорує включення особи до військової структури. Передача особи під військове командування

суперечить переконанням деяких сумлінних відмовників від військової служби.

Згідно з п.п. 56, 57 Висновку позбавлення громадян з релігійними або іншими пацифістськими переконаннями, які несумісні з виконанням військового обов'язку, можливості в добровільному або обов'язковому порядку виконувати свій конституційний обов'язок із захисту Вітчизни згідно зі статтею 65 Конституції України в ненасильницькі та беззбройні способи, не під військовим командуванням, становить не тільки протиправну спробу обмежити свободу світогляду і віросповідання (релігії) у її внутрішньому аспекті, але й порушення їхнього права на рівність перед законом та рівноправ'я (недискримінацію) за ст. 24 Конституції України, яке не має обмежуватися за умов воєнного стану.

У п. 71 Висновку зазначено, що відмова від військової служби через сумління ґрунтується на релігійних чи інших переконаннях, що включає, зокрема, тверду, постійну та ширшу відмову від будь-якої участі у війні чи носіння зброї, хоча держави можуть вимагати певного рівня обґрунтування справжньої віри. Відповідно до ЄКПЛ, а також згідно з МПГПП, держави мають позитивне зобов'язання створити систему альтернативної служби, яка повинна бути відокремлена від військової системи, не мати карального характеру та діяти в межах розумного строку. Доступ до альтернативної служби має бути недискримінаційним і підкорятися справедливим і прозорим механізмам.

У п. 72 Висновку міститься важлива доктринальна позиція, що сама природа відмови від військової служби з мотивів сумління передбачає, що вона не може бути повністю виключена під час війни, хоча держави мають обмежену свободу розсуду, особливо у випадку загальної мобілізації. Проте за жодних обставин особа, яка відмовляється від військової служби з мотивів совісті, не може бути зобов'язана носити або використовувати зброю, навіть для самозахисту країни.

Посилання на природу сумлінної відмови означає врахування того факту, що правова природа абсолютного суб'єктивного права немайнового змісту володіє виключною специфічністю. У першу чергу, тому, що блага та сутності, які ними охороняються, невіддільно пов'язані із самою особистістю людини, її моральною астрономією, гідністю, совістю, індивідуальним внутрішнім світом тощо. Цими правами закріплюється особливе ставлення соціуму до цінності людської індивідуальності, її приватного інтересу, межі яких суворо охороняються нормами моралі та права, адже людська індивідуальність є досить сталим та складним феноменом, похідною від багатофакторного процесу філогенезу, протягом та в результаті якого формується унікальний суб'єкт моралі, культури, правовідносин з його неповторним моральним досвідом, малюнком відчуттів, усвідомленням

гідності, світосприйняттям. Зрештою, гідність, індивідуальність людини — це і є сама людина; їх не можна відділити. Із втручанням у цю особисту сферу руйнується сама особистість, — саме таке розуміння внутрішнього необхідного зв'язку особи, її автономії та приватності із визнаними правоможностями є видатним досягненням європейської цивілізації.

Логічним результатом визнання цінності, унікальності, цілісності людської особистості є закріплення невід'ємності окремих немайнових благ від самої людини, що фіксується в абсолютних суб'єктивних правах немайнового змісту, носіям яких протистоїть невизначена та необмежена кількість осіб, зобов'язаних не втручатися в ці права та сприяти їх здійсненню прав. Така виключна специфічність правової природи абсолютних суб'єктивних прав спрямована на охорону цінності та екзистенції самої людини. Іншим боком особливості абсолютних суб'єктивних прав немайнового змісту є виключність підстав їх обмеження.

Закріплення в нормах позитивного права такої виключної специфічності правової природи конституційних прав, які належать до абсолютних суб'єктивних прав з немайновим змістом, свідчить про розуміння суспільством щільного зв'язку між людиною та її правами та спрямована на охорону самої людської екзистенції в її безпосередньому вираженні. Саме тому фактично неможливо обмежити право на відмову від військової служби з міркувань совісті, адже неможливо юридичними нормами обмежити саму совість.

Україна в цій війні захищає не лише свій суверенітет та територіальну цілісність, а захищає своє право бути частиною Європи, де базовими цінностями є верховенство права та права людини. Тому питання прав людини та її внутрішніх переконань, які захищаються статтею 9 Європейської конвенції з прав людини, статтею 18 Пакту про громадянські та політичні права, це й питання про європейську ідентичність країни. Таким чином, дотримання права на альтернативну (невійськову) службу в умовах оборонної війни — це справжнє випробування для суспільства на його цивілізаційність та демократичність.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 255к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України від 25.03.1992 р. № 2232–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
5. Про альтернативну (невійськову) службу. Закон України від 12.12.1991 р. № 1975–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>.
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України від 21.10.1993 р. № 3543–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.
7. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.
8. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні. 01 вересня — 30 листопада 2024 року .ООН. Права людини. Управління Верховного комісара. 28 с. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-01/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf.
9. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 15.04.2025 р. у справі № 573/406/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126906863>.
10. Ukraine Amicus curiae brief on alternative (non-military) service. Adopted by the Venice Commission at its 142nd Plenary Session (Venice, 14–15 March 2025). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2025\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2025)006-e).

АВРАМОВА Ольга Євгенівна,

докторка юридичних наук, доцентка,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,

провідна наукова співробітниця відділу приватного права та процесу,

<https://orcid.org/0000-0002-1941-9894>

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЖИТЛОВИХ ПРАВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні інновації природним чином впливають на формування та трансформацію суспільних відносин, зокрема сприяючи їх якісному оновленню. Додатковим тригером вимушеної трансформації суспільних відносин в Україні стала війна. На цьому тлі виникають нові відносини як у сфері національної безпеки, так і в забезпеченні базових потреб населення, зокрема в житловій сфері. Так, формуються нові правові механізми щодо компенсації за зруйноване чи пошкоджене житло; знесення житлових об'єктів,

які не підлягають відновленню; залишення житла через вимушене переселення — як всередині країни, так і до країн ЄС. Окремо звернемо увагу, що воєнний стан природно вплинув на розширення відносин щодо житлової нерухомості. Якщо раніше вони охоплювали переважно питання користування, власності та оренди, то в умовах сучасності можна виокремлювати суспільні відносини щодо житлової нерухомості, які охоплюють весь життєвий цикл об'єкта житлової нерухомості — від проектування та будівництва до його руйнування та утилізації у вигляді будівельних відходів. Складність сучасних відносин навколо житлової нерухомості призводить до необхідності перегляду та розширення предмета житлового права. Окрім того, в цій сфері починають активно формуватися інноваційні правовідносини, що відповідають новим викликам і реаліям воєнного та повоєнного часу.

До трансформації житлових відносин найбільш поширеним було класичне розуміння предмета житлового права як сукупності норм, що регулюють надання, користування та утримання житла. Науковці виокремлювали такі житлові правовідносини щодо розподілу компетенції між органами різних гілок влади у сфері житлових відносин; обліку житлового фонду, постановки громадян на облік як потребуючих; права власності на житлові приміщення, спільне майно багатоквартирного будинку; надання комунальних послуг [1, с. 105].

На поступове розширення предмета житлового права звертає увагу М. К. Галянтич. Дослідник відносить до предмета житлового права такі відносини:

- а) щодо реалізації права на житло;
- б) з надання фізичній особі житла в користування;
- в) володіння та користування житлом;
- г) управління житловим фондом;
- д) експлуатації та охорони житлового фонду;
- е) виключення з житлового фонду жилих будинків і приміщень, що не придатні для проживання;
- ж) розгляду житлових спорів тощо [2, с. 26].

До цих відносин доцільно віднести й інноваційні відносини. Так, вони сформувалися внаслідок поступового утворення інновацій, призначені для реалізації в житловій сфері.

У ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» закріплено поняття інновації (новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери) та інноваційної діяльності (діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює

випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг) [3]. Враховуючи ці визначення, можна сформулювати, що інноваційні правовідносини — це суспільні відносини, врегульовані комплексом інноваційно-правових норм, щодо створення (розробки) нових інноваційних продуктів, їх комерціалізація (введення у цивільний оборот), експериментального виробництва інновацій, виробництва та реалізації споживачам відповідного інноваційного продукту. Сфера використання інновацій не є обмеженою.

В економічному сегменті житлової нерухомості виокремлюють житлові інновації, що активно формуються, — це новостворені або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукти, послуги чи організаційно-технічні рішення, що застосовуються у сфері житлового будівництва, управління житлом або наданні житлово-комунальних послуг та суттєво покращують якість, ефективність, доступність та комфорт житлового середовища, а також сприяють розвитку соціальної інфраструктури.

Сучасним напрямом у сфері житлових інновацій є житлова фотосенергетика (житлова вольтаїка). Вона передбачає встановлення сонячних панелей на приватних будинках та житлових комплексах для забезпечення мешканців електроенергією з відновлюваних джерел та може використовуватися і щодо сонячних колекторів для нагріву води. Такий підхід сприяє зниженню витрат на електроенергію, підвищенню енергонезалежності домогосподарств і зменшенню викидів вуглекислого газу в атмосферу. З розвитком технологій та систем накопичення енергії житлова вольтаїка стає все більш доступною та ефективною. Водночас у межах правової регламентації необхідно визначити правовий статус об'єкта житлової нерухомості із сонячними панелями, його оподаткування, ризиковість для здоров'я людини тощо.

Активно розвиваються і смарт-системи в житловому просторі — це комплекс інтегрованих технологій, які забезпечують автоматизацію, безпеку, енергоефективність і комфорт у будинку. Вони поєднують пристрої, датчики, мережеві з'єднання та програмне забезпечення, що дозволяє керувати різними функціями помешкання дистанційно або автоматично. Варто виокремлювати такі інноваційні системи: «розумний будинок» (штучний інтелект допомагає налаштувати житло згідно з потребами мешканців — регулювання клімату, світло, медіасистеми тощо); безпека житла, яка включає відеоспостереження, датчики руху та автоматичне блокування доступу; індивідуалізація житлового простору (враховуючи потреби, зокрема інклюзивність та ергономіку) [4]. Наведенні інноваційні напрями щодо облаштування житла та його проєктування активно використовуються та пропонуються мешканцям.

Окремо сформувались інновації щодо розробки будівельних матеріалів. Зокрема, самовідновлювальний бетон, що вмщує капсули з бактеріями або спеціальними хімічними речовинами: за появи тріщин ці речовини

активуються та «залатковуюють» пошкодження. Його здатність швидко відновлювати структуру під впливом навколишніх чинників дозволяє значно збільшити термін служби будівель [5]. Слід звернути увагу і на таку житлову інновацію як фазозмінні матеріали (PCM), що накопичують та вивільняють тепло залежно від температури та допомагають підтримувати комфортний мікроклімат без активного опалення/охолодження. Будівлі (наприклад, будівельна плита, розчин із постійною температурою; основним ефектом є енергозбереження, яке може досягати 60–99 відсотків енергозбереження) [6]. Поряд із новітніми технологіями будівництва розробляються інновації і у сфері зносу житлової нерухомості. Так, замість традиційного знесення, будівлі розбирають акуратно, щоб зберегти цінні матеріали (дерево, цеглу, метал, обладнання). Відбувається і використання автономних або дистанційно керованих роботів для демонтажу в складних або небезпечних умовах. Сучасні технології дозволяють ефективно відновлювати, сортувати та повторно використовувати значну частину матеріалів, отриманих при знесенні чи реконструкції будівель. Зокрема, рециклінг бетону дозволяє подрібнювати старий бетон та використовувати його як заповнювач у новому бетоні або для основ доріг.

Наведене вказує на те, що фактично сформувалися інноваційні правовідносини у сфері житлової нерухомості, які опосередковано свідчать про конверсію предмета житлового права у предмет права житлової нерухомості. В умовах розвитку смарт-інфраструктури, енергоефективних систем та диджиталізації ринку житла традиційні підходи до регулювання житлових відносин поступово трансформуються, набуваючи ознак майнових, інвестиційних і навіть технологічних правовідносин. Напрямок дослідження інновацій у житловій сфері є актуальним та потребує окремих наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Василенко М. Є. Житлове право в доктрині національної правової та законодавчої системи. *Шлях успіху і перспективи розвитку* (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 105–108.
2. Галянтич М. К. Проблеми існування житлового права в Україні. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасн. наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 24 трав. 2019 р. Харків : ХНУВС. 2019. С. 22–27.
3. Про інноваційну діяльність. Закон України від 04.07.2002 р. № 40–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
4. Житловий комплекс майбутнього — Інновації та технології сучасного житла (30.04.2024). *Універсальний львівський довідник*. URL:

<https://www.dlab.com.ua/article/realty/innovaciyi-ta-tekhnologiyi-suchasnogo-zhitla>.

5. Що таке самовідновлювальний бетон (21.11.2023). URL: https://buduemo.com/ua/news/building_materials/self-healing-concrete-is-the-material-of-the-future.html.
6. Застосування PCM матеріалів (02.06.2023). *Heze Sirloong Хімічна Co., Ltd.* URL: <https://ua.sirloonggas.com/news/application-of-pcm-materials-68917514.html>.

БУРИЛО Юрій Павлович,

доктор юридичних наук, професор,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,

провідний науковий співробітник,

<https://orcid.org/0000-0001-8743-7739>

ПРИВАТНОПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРО ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Штучний інтелект має потенціал значно покращити ефективність, продуктивність, надійність і якість виконання численних завдань, що традиційно виконувалися людьми. Водночас поряд із цими перевагами його застосування несе і певні ризики, серед яких — загроза приватності даних, непрозорість алгоритмічних рішень, скорочення робочих місць тощо [1]. Це ставить перед суспільством важливе питання: як забезпечити розвиток штучного інтелекту таким чином, щоб максимізувати його користь і мінімізувати можливі негативні наслідки? З цією метою низка країн світу, зокрема США, Китай [2; 3], а також наднаціональні утворення, як-от Європейський Союз, активно працюють над створенням відповідного законодавчого регулювання у сфері штучного інтелекту.

Європейський Союз досяг помітного прогресу у формуванні законодавчої бази щодо штучного інтелекту. У 2024 році було ухвалено Регламент ЄС 2024/1689, який запроваджує уніфіковані правила для регулювання штучного інтелекту (надалі — Регламент ЄС про штучний інтелект) [4]. Цей нормативно-правовий акт створює фундамент для всебічного правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі створенням і застосуванням систем штучного інтелекту.

З метою належного розуміння нового законодавства ЄС у сфері штучного інтелекту, необхідно проаналізувати його ключові цілі. З положень

Регламенту ЄС про штучний інтелект впливає, що він, з одного боку, спрямований на забезпечення безпеки систем штучного інтелекту для користувачів, дотримання фундаментальних прав людини, підтримку демократичних засад та цінностей ЄС, а також захист довкілля. З іншого боку, цей акт законодавства ЄС має на меті створити чіткі правові рамки та уникнути надмірного регуляторного тиску, щоб сприяти технологічним інноваціям у цій сфері. Ці цілі часто вступають у конфлікт: забезпечення прав людини, охорона довкілля та захист демократії вимагають запровадження певних обмежень, тоді як стимулювання інновацій передбачає гнучкість і мінімальне втручання. У цьому контексті Регламент ЄС про штучний інтелект намагається досягти тонкого балансу між суспільними та приватними інтересами, що зумовлює складність його правового механізму.

Регламент ЄС про штучний інтелект має структуру, засновану на принципі диференціації ризиків, які можуть виникати при використанні різних типів систем ШІ. Такий ризик-орієнтований підхід дозволяє встановлювати відмінні правові режими залежно від рівня небезпеки, яку становить конкретна система штучного інтелекту. Зі зростанням рівня ризику посилюються і вимоги до системи [5]. Усього Регламент визначає чотири категорії ризику — неприйнятний, високий, обмежений та мінімальний [6], для яких передбачено відповідні режими правового регулювання.

Перш за все, законодавство ЄС виділяє низку заборонених практик щодо розміщення на ринку, введення в експлуатацію та використання систем штучного інтелекту, які створюють неприйнятний рівень ризику для безпеки і основних прав людини. Забороняються системи штучного інтелекту, які використовують методи підсвідомого впливу, маніпулятивні методи та методи обману для впливу на поведінку людей та рішення, які вони приймають; системи штучного інтелекту, які використовують вразливості людини або групи людей через їхній вік, інвалідність або особливе соціальне чи економічне положення; системи штучного інтелекту, призначені для оцінки або класифікації людей або груп людей на основі їхньої соціальної поведінки або відомих, передбачуваних або передбачених особистих або особистісних характеристик (соціальний скоринг); системи штучного інтелекту, призначені для індивідуальної оцінки або прогнозування ризику вчинення людиною кримінальних правопорушень; системи штучного інтелекту, які наповнюють бази даних розпізнавання облич шляхом нецільового збирання зображень облич у мережі «Інтернет» або записів камер відеоспостереження; системи штучного інтелекту, призначені для розпізнавання емоцій на робочих місцях і в навчальних закладах; біометричні системи категоризації, які класифікують фізичних осіб на основі їхніх біометричних даних для того, щоб зробити висновок про їхню расу, політичні погляди, членство у профспілках, релігійні переконання тощо; системи дистанційної біометричної ідентифікації, які

працюють у режимі реального часу в загальнодоступних місцях в інтересах правоохоронних органів.

Отже, законодавство ЄС встановлює доволі широкий спектр заборон щодо використання систем штучного інтелекту з метою захисту прав і свобод фізичних осіб. У першу чергу, йдеться про охорону особистих немайнових і майнових прав, які належать до сфери цивільного права. Наприклад, заборона на застосування ШІ-систем, що здійснюють підсвідомий, маніпулятивний або оманливий вплив, а також тих, що експлуатують вразливість осіб через вік, соціальний чи економічний стан, має очевидну мету — запобігти порушенням майнових прав громадян, зокрема таким, як шахрайство чи інші форми незаконного заволодіння майном.

Заборона використання систем штучного інтелекту, що призначені для індивідуальної оцінки або прогнозування ймовірності вчинення особою кримінального правопорушення, хоча й має виразне кримінально-правове забарвлення, водночас спрямована і на захист особистого немайнового права на свободу — складової цивільного права, адже результати роботи таких систем потенційно можуть бути використані як підстава для обмеження свободи особи, зокрема у випадках безпідставного або незаконного затримання.

Заборона використання систем штучного інтелекту, що здійснюють оцінювання або класифікацію осіб на підставі їхньої соціальної поведінки чи особистісних характеристик (так званих систем соціального скорингу), а також технологій розпізнавання емоцій у робочому чи освітньому середовищі, має на меті захист трудових прав фізичних осіб. Подібні системи можуть стати інструментом дискримінації, наприклад, при прийнятті на роботу або під час звільнення — у випадках, коли алгоритм визнає людину непридатною для певної посади або робить упереджені висновки на основі емоційного стану працівника.

Отже, вказані заборони, зазначені у Регламенті ЄС про штучний інтелект, мають явно виражений публічно-правовий характер, насправді виконують функцію охорони приватних прав фізичних осіб.

Серед дозволених до використання систем штучного інтелекту найсуворіше регулювання стосується тих, що класифікуються як такі, що становлять високий ризик. Ці системи можуть серйозно загрожувати здоров'ю, безпеці та основним правам людини, тому законодавство передбачає для їхніх розробників і користувачів найширший спектр обов'язків. Як свідчить аналіз положень глави III Регламенту ЄС про штучний інтелект, існує два різновиди високоризикових систем, які регулюються із певними відмінностями в правовому режимі.

До першої категорії високоризикових систем штучного інтелекту належать ті, що виконують функції безпеки в продуктах або самі є такими

продуктами, на які поширюється гармонізоване законодавство Європейського Союзу. Це, зокрема, стосується іграшок, радіообладнання, пристроїв, що працюють під тиском, засобів індивідуального захисту, медичних виробів, а також сільськогосподарської та лісогосподарської техніки.

До другої категорії належать високоризикові системи штучного інтелекту, що застосовуються таких сферах, як: біометрична ідентифікація (в частині, дозволеній законодавством); критична інфраструктура (компоненти безпеки в управлінні та експлуатації критичною цифровою інфраструктурою, дорожнім рухом, постачанням води, газу); освіта та професійна підготовка (доступ або вступ до навчальних закладів, використовуються для оцінки результатів навчання, виявлення забороненої поведінки студентів під час тестування тощо); працевлаштування, управління працівниками та доступ до самозайнятості (відбір та оцінка потенційних працівників, прийняття рішень щодо умов працевлаштування, просування по роботі та припинення трудових відносин тощо); доступ до основних приватних і публічних послуг та пільг і користування ними (оцінка права особи на доступ до соціальної допомоги, медичних послуг, отримання кредитів тощо); правоохоронна діяльність (оцінка надійності доказів, поліграфи та інші подібні пристрої тощо); міграція, надання притулку і прикордонний контроль (оцінка ризиків для безпеки, громадського здоров'я, пов'язаних із в'їздом фізичних осіб в країну, обробка заяв на отримання віз, притулку, дозволів на проживання тощо); правосуддя та демократичні процеси (підготовка судових рішень, зокрема для пошуку і тлумачення відповідного законодавства, а також його застосування до конкретних обставин у справі тощо).

Регламент ЄС про штучний інтелект встановлює численні вимоги до високоризикових систем штучного інтелекту з метою захисту здоров'я, безпеки та основоположних прав людини. Аналіз Додатка III показує, що такі системи можуть загрожувати політичним, соціальним та економічним правам, зокрема, у сфері приватного права. Наприклад, програмне забезпечення на основі штучного інтелекту для відбору кандидатів на роботу можуть порушувати право на працю, а системи, які використовуються у банківській чи страховій сфері — обмежувати доступ до кредитів або страхування. Відтак публічно-правовий механізм регулювання, закріплений у Регламенті ЄС про штучний інтелект, спрямований серед іншого на охорону приватноправових відносин.

На відміну від високоризикових систем штучного інтелекту, до яких застосовується широкий спектр вимог, для систем штучного інтелекту із обмеженим ризиком передбачено лише вимоги щодо прозорості. Згідно з Регламентом ЄС, розробники систем штучного інтелекту, що взаємодіють з людьми (зокрема, чат-ботів), повинні інформувати користувачів про те, що вони спілкуються зі штучним інтелектом, якщо це не є очевидним з обставин і контексту використання. Це правило також стосується генеративних систем

штучного інтелекту, зокрема систем штучного інтелекту загального призначення, які створюють текст, зображення, аудіо чи відео.

Хоча штучний інтелект здатен створювати певні ризики для здоров'я, безпеки, прав людини та довкілля, здебільшого ці ризики є незначними або відсутніми. Наприклад, штучний інтелект у відеоіграх, фільтрах спаму чи блокуванні реклами зазвичай не є більш шкідливим, ніж традиційне програмне забезпечення. Відтак Регламент ЄС про штучний інтелект не передбачає обмежень для систем, що мають мінімальний або нульовий ризик.

Загалом, як висновок варто зазначити, що за своїм змістом Регламент ЄС про штучний інтелект є актом законодавства, що належить передусім до публічного права. Тим не менше, норми публічного права, закріплені в цьому регламенті, спрямовані на охорону, насамперед, особистих немайнових та майнових прав, що належать до приватного права. Отже, норми законодавства ЄС про штучний інтелект є прикладом того, як публічно-правові норми охороняють приватноправові відносини від ризиків і загроз, пов'язаних розвитком новітніх технологій.

Список використаних джерел

1. Sharma S. Benefits or concerns of AI: A multistakeholder responsibility. *Futures*. 2024. Vol. 157. 103328. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2024.103328>.
2. The White House Administration. Executive order on the safe, secure, and trustworthy development and use of artificial intelligence: President's order of 30 October, 2023. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2023/10/30/executive-order-on-the-safe-secure-and-trustworthy-development-and-use-of-artificial-intelligence>.
3. General Office of the CCP Central Committee & General Office of the State Council. Opinions on strengthening the ethical governance of science and technology: Circular of 20 March 2022. URL: https://www.gov.cn/zhengce/2022-03/20/content_5680105.htm.
4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689>.
5. Van Kolschooten H., Van Oirschot J. The EU Artificial Intelligence Act: Implications for healthcare. *Health Policy*. 2024. Vol. 149. 105152.
6. AI Act. Digital Strategy. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai>.

КОЧИН Володимир Володимирович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
Конституційний Суд України, науковий консультант судді;
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
старший науковий співробітник відділу приватного права та процесу,
<https://orcid.org/0000-0003-2468-0808>.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ОСІБ В УМОВАХ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Право на житло належить до елементів людської гідності, яке не може існувати автономно від особистих, соціальних та майнових прав, оскільки комплексна реалізація прав вимагає гармонійного поєднання приватноправових і публічно-правових механізмів. Трансформація правового порядку в контексті євроінтеграції спричиняє необхідність переглянути житлове законодавство, уніфікувати підходи до регулювання житлових правовідносин, а також застосувати оновлену методологію в процесі гармонізації національного права з *acquis communautaire*.

Ст. 47 Основного закону України становить основу житлової політики та принципів житлового права, про що неодноразово наголошували дослідники [7–9]. Житлова сфера суспільних відносин містить норми, які регулюють як речові (власність, користування, сервітутне право), так і зобов'язальні правовідносини (договір оренди, найму, іпотеки тощо), що вказує на їхній багатокомпонентний характер у межах приватного права та права соціального забезпечення.

Acquis ЄС про житлові права складається з елементів фундаментальних особистих немайнових прав, зокрема права на повагу до приватного життя, що тісно пов'язане з правом на житло в розумінні ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що розкривається у практиці ЄСПЛ, а також права на житло, встановлене ст. 31 Європейської соціальної хартії, що розкривається практикою Суду справедливості.

Недостатня з'ясованість необхідності дотримання окремих концептуальних засад відповідно публічного та приватного права все більше трактується як одна з найбільш фундаментальних причин недостатніх темпів правової євроінтеграції [5, с. 41]. Маючи усталене доктринальне розуміння європейського приватного права та традиційний поділ права на приватне та публічне, слід зважати на політичну дискрецію держави, де прослідковується застосування публічно-правових інструментів у захисті приватних прав осіб, що, головним чином, стосується гарантій соціального забезпечення.

Слід погодитися з необхідністю «поєднання загальнотеоретичних і прикладних напрямів у наукових дослідженнях правового спрямування» [6, с. 17], однак одночасне забезпечення ефективної реалізації державної політики у правовій сфері не може бути завданням наукових досліджень. Наукове обґрунтування необхідності зміни чи удосконалення правового регулювання має формуватися відповідно до сутності наукового дослідження (пошук істини, формування нового знання) на не слугувати дублюванням повноважень центральних органів виконавчої влади.

До основної методологічної засади слід віднести розуміння сутності житла та спрямування житлової політики щодо цього об'єкта. Так, аналіз житлового питання як політико-економічної проблеми здійснюється в межах конфлікту між житлом як місцем проживання, соціальним простором і житлом як інструментом отримання прибутку — конфлікт між житлом як домом (*home*) і як нерухомістю (*real estate*) [1, с. 70].

П. Кенна, розглядаючи правове регулювання за Європейською соціальною хартією, твердить, що «належне житло» має бути визначене в законі та поширюється не лише на нове будівництво, але й поступово на наявний житловий фонд, а також на орендоване та власне житло; відповідно «належне житло» означає:

— є безпечним з санітарного та медичного погляду, тобто має всі основні зручності, такі як: водопостачання, опалення, утилізація відходів, санітарні споруди, електрика тощо, — і де конкретні небезпеки, такі як: наявність свинцю або азбесту, — перебувають під контролем;

— не є переповненим, розмір якого має відповідати кількості осіб та складу домогосподарства, що проживає;

— з гарантованим законом правом власності [2].

Іншим методологічним аспектом є зміст потреби, яку житло може задовольняти, зважаючи на його сутність. Розуміння потреби формує юридичний наслідок — унормування прав особи на відповідний об'єкт. З огляду на це, зміст права на житло складають такі основні права людини: право людини на повагу до її житла, право на свободу вибору місця проживання, право на недоторканність житла; право на забезпечення житлом соціально незахищених категорій населення України; на створення умов реалізації права людини на житло; речові та зобов'язальні права на житло [3, с. 138].

Прикладом реалізації політики соціального житла є так звана програма «Спершу житло» (*Housing First*), осердям якого є такі принципи: житло — це право людини; вибір та контроль для користувачів послуг; розділення житла та лікування; орієнтація на відновлення; зменшення шкоди; активна участь без примусу; планування, орієнтоване на людину; гнучка підтримка [2].

Отже, європеїзація приватного права передбачає зміну акценту з автономії волі до соціальної справедливості, захисту слабшої сторони у

правовідносинах та правомірності втручання в людські права. У цьому аспекті право власності на житло не може превалювати над правом на соціальне житло та навпаки. Водночас реалізація державної політики щодо соціального житла має ґрунтуватися на ринкових відносинах та економічній доцільності.

Так, майбутній Житловий кодекс України має ґрунтуватися на нових принципах, які знайшли своє широке відображення в науковій літературі. Стан правової культури, соціально-економічних відносин має отримати належну інституціоналізацію, яка має забезпечити належну модель правового регулювання. Важливим елементом має бути коло суспільних відносин, регулювання яких мають здійснювати приватні регулятори, зокрема договірні та корпоративні інструменти [4, с. 56].

Серед новітніх викликів у сфері соціального житла є формування нових інституцій, що гарантуватимуть втілення ринкових механізмів виникнення, здійснення та припинення права власності на житло публічними утвореннями. Так, серед європейських прикладів виділяють:

— Національний будівельний фонд Данії (*Denmark's National Building Fund*): спеціалізована, автономна, самоврядна фінансова інституція, створена житловими асоціаціями для сприяння самофінансуванню будівництва, реконструкції, покращення та покращення районів; фінансування базується на частці орендної плати орендарів та внесках житлових асоціацій до іпотечних кредитів;

— Австрійська модель доступного та соціального житла спирається на житлові асоціації з обмеженою прибутковістю, які керують оборотними фондами під наглядом та керівництвом федерального, регіонального та муніципальних органів влади; проекти, розроблені житловими асоціаціями з обмеженою прибутковістю, зазвичай фінансуються з кількох джерел, включаючи внески орендарів, власний капітал житлових асоціацій, а також державні та комерційні позики;

— Житловий фонд Словенії (*Slovenia's Housing Fund*): спеціалізований фонд житла, створений для фінансування та реалізації Національної житлової програми; фонд державного фінансування та нерухомості, який надає довгострокові позики з вигідною відсотковою ставкою державним та приватним організаціям для придбання, обслуговування та реконструкції некомерційного орендного житла або житла, що займається власниками; фонд також інвестує в будівництво та землю для забудови та підтримує будівництво, реконструкцію та ремонт житла для вразливих груп;

— Модель доступного та соціального житла в Нідерландах, за якою житлові асоціації мають доступ до гарантійного фонду (Фонд гарантій соціального житла — *Social Housing Guarantee Fund*); система житлових асоціацій працює як своєрідний «оборотний фонд», отримуючи нижчі відсоткові ставки завдяки фонду та їхній угоді про взаємну співпрацю для

порятунку житлових асоціацій; держава та муніципалітети Нідерландів виступають гарантами останньої інстанції для банківських позик [2].

Таким чином, основою методології зміни правового регулювання житлових відносин є розуміння сутності житла як блага, що забезпечує поршочергово соціальні потреби особи (відповідно до позитивних обов'язків держави за Європейською соціальною хартією), що тісно пов'язано із правом на приватність та право власності (гарантовані ст. 8 та ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) та знаходить свій об'єктивний вияв через категорію «належного житла». Вважаємо, що такі підходи мають бути висвітлені в наступних наукових дослідженнях, що стануть основою для нового Житлового кодексу України. Окремим аспектом є встановлення у Житловому кодексі України житлових норм, які визначатимуть кількісні показники якості житла.

Список використаних джерел

1. Jordan M. Contesting Housing Inequality: Housing Rights and Social Movements. *The Modern Law Review*. 2024. Вип. 87. № 1. Р. 52–79. <https://doi.org/10.1111/1468-2230.12828>.
2. Kenna P. Report on the right to housing in the light of European standards and European good practices (15.10.2024). *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/report-on-the-right-to-housing-in-the-light-of-european-standards-and-european-good-practices>.
3. Галянтич М. К., Самойленко Г. В. Характеристика житла за цивільним законодавством України та в практиці Європейського суду з прав людини. *Приватне право і підприємництво*. 2015. № 14. С. 134–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2015_14_35.
4. Кочин В. В. Розвиток житлового права: цінності, принципи та моделі правового регулювання. *Забезпечення реалізації прав людини в житловій сфері: від доктрини до концепції*. Зб. наук. пр. за результатами круглого столу. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. С. 48–56.
5. Крупчан О. Д., Гайдулін О. О. Євроінтеграція приватного права: теорія та методологія: / за ред. О. Д. Крупчана. Одеса : Юридика, 2023. 278 с.
6. Стефанчук Р. О., Кузнєцова Н. С. Реалізація державної політики у правовій сфері — головне завдання правничої науки. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану* / за ред. В. А. Журавля, Н. С. Кузнєцової, О. М. Бандурки. Харків : Право, 2023. С. 7–17.
7. Правові засади реформування житлового законодавства України в сучасних умовах / за ред. М. К. Галянтич. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 298 с.
8. Правові принципи вноормування житлових відносин в сучасних умовах / за ред. М. К. Галянтича. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2023. 100 с. *Repository of academic texts of The F. H. Burchak SRI of*

Private Law NALS of Ukraine. URL: <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/782>.

9. Реалізація прав людини в житловій сфері: концепція нормативно-правового забезпечення / за ред. В. В. Кочина. Київ: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 260 с. *Repository of academic texts of The F. H. Burchak SRI of Private Law NALS of Ukraine.* URL: <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/1061>.

ПОПОВИЧ Тетяна Григорівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
завідувач лабораторії з адаптації законодавства України до права ЄС,
<https://orcid.org/0000-0003-2292-4530>

ПРИВАТНО-ДЕРЖАВНА ВЗАЄМОДІЯ ЗА УМОВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СФЕРИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Цифровізація охорони культурної спадщини в Україні охоплює процес переведення інформації про культурні об'єкти з традиційних, аналогових форматів у цифрові. Це дозволяє краще зберігати, оцифрувати, популяризувати та надавати доступ до культурної спадщини, особливо в сучасних умовах, зокрема під час війни. Із початком повномасштабного вторгнення як відповідь на нагальну потребу збереження культурної спадщини, зокрема фіксації її руйнувань, виникла ініціатива HeMo:Ukrainian Heritage Monitoring Lab. Її засновник — музейник, пам'яткоохоронець, голова ГО «Тустань» — Василь Рожко з цією метою об'єднав небайдужих фахівців та інституції, які працюють у сфері культури [1]. Але ця сфера — лише маленький шматочок від цілого каменю спотикання, який існує у сфері охорони культурної спадщини.

Як відзначають окремі вчені, які досліджують питання міжнародного права, існують характерні ознаки міжнародно-правових стандартів охорони культурної спадщини та їх імплементації до національної правової системи:

- 1) забезпечення громадян держави юридичними засобами використання норм міжнародних договорів про охорону культурної спадщини;
- 2) опосередкування національної імплементації міжнародних договорів усіма видами юридичної діяльності держави;

3) необхідність офіційного опублікування імплементованого міжнародного договору про охоронокультурну спадщину є іманентною особливістю національної імплементатії цього договору;

4) насиченість міжнародних договорів про охорону культурної спадщини оціночними поняттями, високий рівень абстрактності їхніх приписів;

5) вплив на практику реалізації норм досліджуваних міжнародних договорів, актів міжнародних правозастосувальних органів;

6) наявність міжнародних механізмів, що здійснюють контроль за впровадженням у життя міжнародних зобов'язань, узятих на себе державами згідно з договорами про захист культурної спадщини.

Означені особливості національної імплементатії міжнародно-правових стандартів та механізмів захисту культурної спадщини мають бути належним чином враховані під час здійснення модернізації правової системи України у сучасних умовах політико-правової глобалізації та інтенсифікації процесів європейської міждержавної інтеграції [2].

Фактично йдеться про те, що держава має забезпечити можливості для збереження культурної спадщини усіма суб'єктами суспільних відносин. Тобто держава як сервіс має надавати якісні послуги. Як зазначав В. Авер'янов, характеризуючи публічні послуги, вони зводяться до владноорганізаційного впливу держави на суспільство в силу необхідності забезпечення державою своїх обов'язків перед суспільством [3, с. 126].

Відповідно до правового супроводу в національному правовому середовищі п. 9 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» визначає «цифрову послугу» як послугу, що надає можливість споживачу створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними в цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги. До цифрових послуг належать, зокрема, такі, що дають змогу створювати, обробляти, отримувати доступ або зберігати дані в цифровій формі, включаючи хостинг файлів, обробку текстів або гри, які пропонуються в середовищі хмарних обчислень і соціальних мережах [4]. Виходячи з суб'єктно-об'єктного підходу до системи публічного управління, надавати послуги можуть публічні інститути та суб'єкти господарювання через змішані системи постачання або систему державно-приватного партнерства.

В умовах війни в Україні нагальною є потреба у вдосконаленні механізму реалізації державно-приватного партнерства процедури на етапі прийняття рішення про здійснення такого партнерства. І хоча можна стверджувати, що на законодавчому рівні такий механізм сформований, проте реалії його практичного застосування виявляють всі недоліки наявного на

сьогодні механізму, його суттєві вади законодавчого характеру. Тому ключовими векторами удосконалення процедури прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства мають стати внесення доповнень до пропозиції, що подається на здійснення ДПП, проведення об'єктивного стандартизованого порівняльного аналізу результативності реалізації проекту ДПП, перегляд законодавства в напрямку скорочення строків розгляду документів та прийняття рішень [5, с. 6].

Ефективна співпраця приватного і державного секторів може стати фундаментом не лише для відновлення об'єктів культурної спадщини, а й для попередження їх руйнування (знищення), що в майбутньому надасть потенціал для туристичного розвитку та забезпечення економічної стабільності в умовах обмежених ресурсів.

Для вирішення цих проблем можна розробити інноваційні підходи, орієнтуючись на специфіку кожної пам'ятки:

1. Впровадження тьюторингу для консультацій та підтримки спеціалістів: створення дистанційної платформи для консультування в режимі онлайн за допомогою відеозв'язку. Це дасть можливість залучити провідних спеціалістів до складних випадків, не залучаючи їх до постійної роботи.

2. Мобільні команди для віддаленої діагностики та обстеження: організація виїзних груп у віддалені населені пункти для проведення обстежень, обміну досвідом з місцевими істориками, культурознавцями, представниками громад та їх консультування. Це дозволяє оптимізувати навантаження на центральні органи влади, їхні установи та організації.

3. Публічно-приватне партнерство для модернізації обладнання: залучення приватних інвесторів для закупівлі нового діагностичного обладнання в обмін на участь у наданих послугах або інших формах співпраці. Це дозволить швидко оновити технічну базу без значних витрат з бюджету.

4. Інтеграція інформаційних систем між установами: розробка єдиної електронної системи, яка забезпечує безперешкодний обмін професійною інформацією між фахівцями, а також дасть змогу спеціалістам відслідковувати стан пам'ятки в реальному часі.

5. Впровадження індивідуалізованих планів з організації охорони, де заходи та методи будуть підібрані з урахуванням індивідуальних особливостей охоронюваного об'єкта.

6. Розробити систему підтримки для суб'єктів охорони культурної спадщини (як приватних, так і державних). Можна створити мобільний додаток для таких потреб.

7. Автоматизація адміністративних процесів. Впровадження електронних систем дозволить значно зменшити ручну працю, прискорити виконання рутинних завдань та підвищити ефективність роботи персоналу.

Список використаних джерел

1. Парфан О. Що таке цифровізація музеїв та чому це необхідно — досвід. Ukrainian Heritage Monitoring Lab. Історії (15.08.2024). *Science at Risk*. URL: <https://scienceatrisk.org/uk/story/shcho-take-tsyfrovizatsiia-muzeiv-ta-chomu-tse-neobkhidno-dosvid-ukrainian-heritage-monitoring-lab> (дата звернення 15.05.2025 року).
2. Волошин Ю. О., Єпіфанов О. В., Марцеляк О. В., Карпачова Н. І. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство держав. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 34–41. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2019.175371>.
3. Авер'янов В. До питання про поняття так званих «управлінських послуг». *Право України*. 2002. № 6. С. 125–127.
4. Про цифровий контент та цифрові послуги. Закон України від 10.08.2023 р. № 3321–ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20> (дата звернення 15.05.2025).
5. Шавлак М. А. Вектори удосконалення процедури прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства в умовах війни. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 3 (34). С. 62–68. URL: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-3.9> (дата звернення 15.05.2025).

ХАНИК-ПОСПОЛТАК Роксолана Юріївна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
доцентка кафедри приватного права,
<https://orcid.org/0000-0001-6185-7479>,

ПОСПОЛТАК Володимир Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
ВПНЗ «Міжнародний інститут менеджменту (МІМ-Київ)»,
завідувач кафедри гуманітарного розвитку, Національний університет
«Києво-Могилянська академія», доцент кафедри приватного права,
<https://orcid.org/0009-0007-5088-7219>

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ ПРАВОСУДДЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Слово «диджиталізація», або «цифровізація», вже стало звичним у нашому повсякденному житті. Воно увійшло вже майже в усі сфери суспільного життя, зокрема й у правосуддя. Така тенденція спостерігається у світовому масштабі. На сьогодні основними питаннями, на нашу думку, є

подальше врегулювання процесів диджиталізації в правосудді та, безумовно, вирішення питань кібербезпеки.

Україна, яка має стати повноправним членом Європейського Союзу (надалі — ЄС), повинна поступово імплементувати у своє законодавство положення відповідних актів ЄС. А також слідкувати за тими проблемами, цілями, тенденціями диджиталізації, які обговорюються в ЄС, оскільки вже чітко видно, що диджиталізація сприяє підвищенню ефективності правосуддя. Як зазначається на офіційній сторінці Європейської комісії, «диджиталізація системи правосуддя є важливою метою, до якої слід прагнути в рамках нового руху до європейської демократії та відповідно до політичного пріоритету Європи, готової до цифрової епохи» [1].

Впевнені, що Україна не істотно відстає в технічному плані від диджиталізації в ЄС. І якщо подивитися в зовсім близьке минуле, то саме перші напрацювання диджиталізації правосуддя загалом та цивільного процесу зокрема допомогли впоратися в перші найскладніші місяці повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Щодо правового регулювання процесу диджиталізації цивільного процесу, то відповіді на питання: чи все гаразд порівняно з ЄС, — на нашу думку, складно, навіть за наявності вже численних наукових напрацювань в Україні. Та й правове регулювання диджиталізації в ЄС системи правосуддя загалом та цивільного судочинства зокрема також «не стоїть на місці».

Отож, що ж на сьогодні ЄС зробив або робить у правовому полі врегулювання диджиталізації цивільного правосуддя?

У 2022–2023 роках у ЄС було схвалено низку важливих документів щодо диджиталізації правосуддя загалом та цивільного процесу зокрема, які визначають сьогоденний процес диджиталізації та визначають бачення на майбутнє. Серед схвалених документів варто зазначити:

— Регламент (ЄС) 2022/850 про комп'ютеризовану систему транскордонного електронного обміну даними у сфері судового співробітництва в цивільних та кримінальних справах (e-CODEX system) [2];

— Регламент (ЄС) 2023/2844 про цифровізацію судової співпраці та доступ до правосуддя у транскордонних цивільних, комерційних та кримінальних справах, а також про внесення змін до деяких актів у сфері судової співпраці (також відомий як Регламент «Цифрового правосуддя») [3];

— Директиву (ЄС) 2023/2843 щодо цифровізації судової співпраці [4] та ін.

Крім того, на порядку денному Проект ELI's про цифровізацію системи цивільного правосуддя в Європі [5]. Безумовно, документ, який розробляється в Інституті європейського права, буде мати рекомендаційний характер. Однак сам факт розробки документа визнано науковою інституцією може слугувати

базою не тільки для наукових досліджень у різних державах, зокрема й Україні, а також орієнтиром для законодавчих напрацювань.

Як можна побачити з назв документів, вони здебільшого стосуються врегулювання питань диджиталізації транскордонного правосуддя, а не питання уніфікації цифровізації в рамках національної системи правосуддя. Крім того, як зазначає Elena Alina Onçanu, «законодавчі кроки та технологічні розробки, яких дотримується законодавець ЄС, зосереджені на п'яти основних напрямках:

- 1) обов'язковість використання цифрових засобів зв'язку між судами та компетентними органами в транскордонних судових процесах;
- 2) вимога до судів та компетентних органів приймати електронне повідомлення від фізичних та юридичних осіб, коли вони вирішили використовувати такі засоби;
- 3) розширення правової бази для використання відеоконференцій та інших технологій дистанційного зв'язку для усних слухань та отримання доказів;
- 4) розширення використання послуг розпізнавати особи та довірчих послуг; та
- 5) створення правової бази та інституціоналізація управління системою транскордонного зв'язку e-CODEX» [6].

Однак варто зупинитися й окреслити цілі, які ставляться в частині диджиталізації правосуддя, що ставить перед собою ЄС. Ці цілі визначені у Стратегії електронного правосуддя на 2024–2028 роки (надалі — Стратегія)¹ [7]. Як вказує Марко Паскуа, «стратегія є вирішальним кроком до більш сучасної, ефективної та заснованої на даних європейської системи правосуддя» [8].

Ця Стратегія є частиною іншої великої програми ЄС, а саме «Шлях до цифрового десятиліття», яка є політичною програмою ЄС щодо цифрової трансформації. Програма встановлює конкретні цифрові цілі та віхи, яких має бути досягнуто до 2030 року. Програма структурована навколо чотирьох напрямків — навички, бізнес, урядування та інфраструктура [9].

Вивчення ж Стратегії дасть змогу визначити питання, які варто Україні зазначити у своїй Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства, яка розробляється на наступні п'ять років.

Отож, які ж стратегічні цілі виділяються в Стратегії і які кроки передбачаються щодо їх вирішення. Варто одразу зазначити, що таких основних цілей окреслено чотири.

Перша — покращення доступу до цифрового правосуддя. Друга — посилення співпраці у сфері цифрового правосуддя. Третя — зробити цифрове

---

¹ Стратегія була офіційно оприлюднена лише 16 січня 2025 р.

правосуддя ефективнішим. Четверта — сприяти інноваційному цифровому правосуддю.

Які дії слід зробити, щоб виконати ці стратегічні цілі? У Стратегії їх виділено достатньо багато. Але зазначимо тільки декілька з них, які, на нашу думку, є пріоритетними, бо, напевно, без їх реалізації чи вирішення всі інші просто залишаться на папері.

По-перше, це навчання. Як зазначено у п. 52 Стратегії, диджиталізація сприяє наданню державою ефективних та високоякісних послуг у сфері правосуддя. А тому особливу увагу необхідно приділити початковому та безперервному навчанню фахівців у сфері правосуддя, зокрема, суддів.

По-друге, покращення транскордонної сумісності (п.п. 55–58 Стратегії). У цьому світі має бути забезпечена сумісність на рівні даних та функціональності між системами держав-членів, а також із системами установ, агентств та органів ЄС.

По-третє, покращення служб зв'язку в режимі реального часу (в першу чергу, йдеться про відеоконференції).

По-четверте, розвиток системи штучного інтелекту (підп. с п. 62 Стратегії).

Отже, вивчивши Стратегію, вважаємо, що стратегічні цілі в ЄС щодо диджиталізації правосуддя не є дуже унікальними. Хоча маємо зазначити, що поки порівняти українське бачення в цій частині з баченням у ЄС немає змоги.

Список використаних джерел

1. Digitalisation of Justice. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/digitalisation-justice_en (дата звернення 14.05.2025).
2. Regulation (EU) 2022/850 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a computerised system for the cross-border electronic exchange of data in the area of judicial cooperation in civil and criminal matters (e-CODEX system), and amending Regulation (EU) 2018/1726 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R0850> (дата звернення 14.05.2025)
3. Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters, and amending certain acts in the field of judicial cooperation/ URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2844> (дата звернення 14.05.2025)
4. Directive (EU) 2023/2843 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 amending Directives 2011/99/EU and 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council, Council Directive 2003/8/EC and Council Framework Decisions 2002/584/JHA, 2003/577/JHA, 2005/214/JHA, 2006/783/JHA, 2008/909/JHA, 2008/947/JHA, 2009/829/JHA and 2009/948/JHA,

- as regards digitalisation of judicial cooperation, URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/2843/oj/eng> (дата звернення 14.05.2025).
5. Digitalisation of Civil Justice Systems in Europe, URL: <https://www.europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/eli-digitalisation-of-civil-justice-systems-in-europe/> (дата звернення 14.05.2025).
  6. Ontanu, Elena Alina --- «The Digitalisation of European Union Procedures: a New Impetus Following a Time of Prolonged Crisis» [2023] LawTechHum 8; (2023) 5(1) Law, Technology and Humans 93.
  7. Justice Strategy for the years 2024 to 2028. Офіційний сайт ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/C/2025/437/oj> (дата звернення 14.05.2025).
  8. Marco Pasqua. European e-Justice Strategy 2024-2028. URL: <https://publires.unicatt.it/en/publications/european-e-justice-strategy-2024-2028>.
  9. 'Path to the Digital Decade': the EU's plan to achieve a digital Europe by 2030. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/digital-decade> (дата звернення 14.05.2025).

БІЛОУСОВ Юрій Валерійович,

кандидат юридичних наук, професор,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, провідний науковий співробітник лабораторії з адаптації законодавства України до права ЄС,

<https://orcid.org/0000-0002-9209-0378>

ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ ПРАВА ЩОДО ФІНАНСУВАННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ ТРЕТІМИ ОСОБАМИ ЯК ДЖЕРЕЛО SOFT LAW ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Фінансування судових процесів третіми особами (Third-Party Funding, TPF) — це явище, яке набуло значного поширення в багатьох правових системах світу як реакція на потребу в підвищенні доступності правосуддя. Водночас в Україні цей інститут майже не врегульований, що створює прогалини в гарантіях рівності сторін і ефективності судового захисту. На сучасному етапі розвитку цивільного та господарського судочинства фінансовий бар'єр залишається серйозною перешкодою для реалізації права на справедливий суд, особливо для соціально вразливих груп і малого бізнесу. У цих умовах TPF постає інструментом, здатним компенсувати ці обмеження.

У науковій площині фінансування судових процесів третіми особами поєднує елементи низки інструментів, які притаманні різним правовим

інститутам. Це потребує глибокого доктринального осмислення, зокрема: визначення правової природи ТРФ, узгодження його з принципами диспозитивності, змагальності, рівності сторін, зіставлення із процесуальним статусом третіх осіб, визначених ЦПК та ГПК України [1; 2].

Європейський парламент у 2022 році висловив політичну волю гармонізувати стандарти ТРФ на рівні ЄС, однак особливу роль у цьому контексті відіграють акти *soft law*, які, хоча й не є обов'язковими, мають значний авторитет і потенціал трансформації правових систем через рекомендації, стандарти і орієнтири. Європейський інститут права (European Law Institute, ELI) у 2024 році запропонував Принципи, що регулюють фінансування судових процесів третіми особами, у формі *soft law* [3]. Принципи ELI — саме приклад такого м'якого права, яке може закласти основу для гармонізації регулювання в Україні.

Отож метою дослідження є з'ясувати, чи можуть Принципи Європейського інституту права щодо фінансування судових процесів третіми особами бути використані як джерело *soft law* для реформування українського процесуального законодавства.

Third-Party Funding (TRF) — це фінансування судових або арбітражних проваджень сторонніми особами, які не є учасниками спору, зазвичай з метою отримання частки виграних коштів або врегульованої суми. Таке фінансування може покривати судовий збір; гонорари адвокатів; витрати на експертизи та докази. ТРФ дає можливість особам, які не мають достатніх коштів, здійснити своє право на доступ до правосуддя.

ТРФ забезпечує позивачеві ресурси для ведення справи, підвищує доступ до правосуддя для незаможних, стимулює реалізацію принципу змагальності, вирівнюючи процесуальні можливості сторін, формує ринок інвестицій у правосуддя, що також має вплив на юридичний бізнес. Ризиками ТРФ є вплив фінансиста на рішення адвоката або клієнта, можливе нав'язування стратегії процесу, потенційний конфлікт інтересів між фінансистом і фінансованою стороною, ризик так званих *strike suits* (слабких або безпідставних позовів для тиску). Тому важливим є належне правове регулювання, яке запобігало б зловживанням.

Європейський парламент у 2022 році ухвалив Резолюцію про відповідальне приватне фінансування судових процесів, яка рекомендує гармонізувати підходи до ТРФ у державах-членах [4]. У ній пропонується встановити мінімальні вимоги до капіталу фінансистів, обмежити їхню винагороду, забезпечити розкриття інформації про фінансування, створити ліцензійні механізми або професійний нагляд. Це закладає основу для майбутньої європейської директиви або регламенту.

Європейський досвід демонструє, що ТРФ визнається переважно легальним і корисним інструментом, якщо забезпечено прозорість

фінансування, відсутність конфлікту інтересів, захист незалежності адвокатів і сторін, контроль пропорційності винагороди фінансиста. Цей досвід може стати орієнтиром для України, щоб створити власну збалансовану модель регулювання.

Європейський інститут права презентував Принципи 09 жовтня 2024 р. після кількох років дослідницької роботи, міжнародних обговорень і консультацій з практиками, науковцями та професійними асоціаціями. Метою було створення загальноєвропейського еталону відповідального ТРФ, який міг би слугувати орієнтиром для законодавців, суддів, арбітрів і учасників процесу.

Принципи мають характер *soft law*: вони не є обов'язковими для застосування; проте володіють високим авторитетом серед юридичної спільноти; можуть бути використані як джерело гармонізації правових систем та джерело правового аргументування в судовій практиці.

Документ містить преамбулу із зазначенням мети, визначення понять, перелік 12 принципів, додаток із роз'ясненнями (*commentary*). Основними положеннями Принципів є прозорість, уникнення конфлікту інтересів, фінансова спроможність фінансиста, справедливість винагороди, пріоритет захисту інтересів позивачів, контроль і можливість перегляду. Особливі положення для колективних позовів і краудфандингу — встановлюються підвищені гарантії прозорості та контролю, оскільки залучені великі групи позивачів.

Принципи ELI виступають еталоном добросовісного і відповідального регулювання ТРФ. Вони можуть бути імплементовані в національне законодавство цілком або частково. Застосовуються як аргумент у судовій практиці і як джерело під час тлумачення міжнародних договорів.

Принципи Європейського інституту права становлять унікальний приклад *soft law*, який дає збалансовану модель регулювання фінансування судових процесів третіми особами. Вони враховують потребу в доступі до правосуддя, водночас мінімізуючи ризики зловживань і порушення прав учасників процесу.

Принципи Європейського інституту права встановлюють низку ключових положень, які мають сприяти формуванню прозорого, добросовісного та справедливого механізму фінансування судових процесів третіми особами. Передусім йдеться про забезпечення прозорості відносин між фінансистом, стороною, судом та іншими учасниками процесу. Принципи передбачають, що залучення фінансування сторонніми особами має бути розкритим, а інформація про фінансиста — доступною для повідомлення суду (арбітражу), а також процесуальному опоненту. Це дозволяє уникнути прихованих залежностей або впливів, які могли б порушити принцип рівності сторін.

Друге важливе положення стосується запобігання конфліктам інтересів. Фінансист не повинен втручатися у процесуальні або тактичні рішення сторони, яку фінансує, а має обмежуватися лише фінансуванням у межах укладеного договору. Зберігається автономія клієнта та його адвоката щодо вибору стратегії, правової позиції та способів захисту.

Третій блок принципів регламентує фінансову спроможність фінансиста. Задля запобігання ситуаціям, коли фінансист неспроможний забезпечити фінансування до завершення справи, пропонуються мінімальні вимоги до розміру його капіталу або активів. Це створює гарантії стабільності фінансування протягом усього процесу.

Далі принципи регламентують питання справедливості винагороди фінансиста. Щоб уникнути надмірної комерціалізації судового процесу, вводиться межа розміру винагороди, зазвичай не більше 40 % від суми виграшу чи врегулювання, залишаючи пріоритет задоволення інтересів особи, яка зазнала посягання (позивача чи відповідача за зустрічним позовом). Це захищає основні інтереси особи, права якої підлягають відновленню.

Особливу увагу приділено контролю з боку суду (арбітражу). Принципи ЕІІ закладають можливість перегляду умов договору про фінансування, якщо є підозри в порушенні балансу інтересів, дискримінації чи зловживань. Суд (арбітраж) повинен мати повноваження зобов'язати сторони змінити несправедливі положення або навіть скасувати фінансування, якщо воно порушує принципи справедливості.

Окремим положенням передбачені спеціальні гарантії для колективних (групових, представницьких) позовів та краудфандингових моделей фінансування, де залучені великі групи позивачів. Для таких справ потрібно встановлювати підвищені вимоги до прозорості та контролю, аби захистити інтереси всіх учасників колективного (групового) провадження та запобігти можливим маніпуляціям з боку фінансистів.

У комплексі ці положення формують збалансовану систему, яка підтримує доступ до правосуддя і водночас зменшує ризики, пов'язані з неконтрольованим або недобросовісним втручанням інвесторів у хід судового процесу.

Сучасне українське процесуальне законодавство не містить положень, що прямо регулювали б фінансування судових процесів третіми особами. У ЦПК та ГПК України відсутні норми, які визначали б правовий статус фінансиста, його права, обов'язки, межі впливу на хід справи та питання прозорості таких відносин. Це створює прогалини, що можуть бути використані для недобросовісних практик, включаючи фінансування безконтрольних, штучно ініційованих спорів чи маніпуляцій адвокатською діяльністю.

У цьому контексті запровадження моделей регулювання, заснованих на принципах Європейського інституту права, є вкрай перспективним. Українське процесуальне законодавство могло б адаптувати окремі положення цих принципів, зокрема обов'язковість розкриття факту фінансування, повідомлення суду про фінансиста, закріплення повноваження суду (арбітражу) перевіряти умови договору фінансування, а також встановлення меж для винагороди фінансиста, аби забезпечити пріоритет захисту інтересів позивача.

Таке регулювання могло б розпочатися пілотно, наприклад, для міжнародних арбітражних спорів чи для колективних позовів, де питання фінансування особливо актуальне через великі витрати та складність доказової бази. Водночас розвиток інституту стороннього фінансування сприяв би захисту прав малого та середнього бізнесу, який у судових спорах часто поступається фінансово сильнішим контрагентам. Це дозволило б створити баланс змагальних можливостей сторін, посилюючи при цьому гарантії справедливого розгляду справи.

Варто підкреслити, що імплементація TRF в Україні повинна відбуватися з урахуванням принципів добросовісності, диспозитивності, незалежності адвоката та суду, які складають підвалини української процесуальної системи. Водночас надзвичайно важливим є уникнення змішування понять «третя особа» як процесуального учасника і «третя особа» як фінансиста, щоб не допустити плутанини в теорії і практиці.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Принципи Європейського інституту права щодо фінансування судових процесів третіми особами становлять сучасну й добре збалансовану модель м'якого права, яка враховує як потребу посилення доступу до правосуддя, так і захист від потенційних зловживань у сфері стороннього фінансування.

Таким чином, Принципи Європейського інституту права можна розглядати не просто як іноземний зразок, а як концептуальну модель *soft law*, яка дозволяє поєднати доступність правосуддя із захистом від зловживань, стимулювати розвиток ринку юридичних послуг та зміцнити довіру до судової влади. Це особливо важливо у світлі євроінтеграційного курсу України, де гармонізація із європейськими підходами може мати не лише символічне, але й практичне значення для майбутніх законодавчих і правозастосовних процесів.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV, у ред. Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798–XII, у ред. Закону України від 03.10.2017 р. № 2147–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
3. Principles Governing the Third Party Funding of Litigation / Approved by the ELI Council on 17 September 2024 and by ELI Membership on 08 October 2024. Council Draft published on 9 October 2024. Final draft published on 10 December 2024. *European Law Institute*. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Principles_Governing_the_Third_Party_Funding_of_Litigation.pdf.
4. Responsible private funding of litigation. European Parliament resolution of 13 September 2022 with recommendations to the Commission on Responsible private funding of litigation (2020/2130(INL)) (2023/C 125/01). OJ C 125, 5.4.2023, p. 2–22. *EUR-Lex*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2023_125_R_0002.

БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Надія Леонтіївна,

кандидатка юридичних наук, професорка,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
професорка кафедри приватного права,
<https://orcid.org/0000-0002-8570-6920>

ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ МЕДІАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

На різних етапах розвитку доктрини цивільного процесуального права доказування співвідносилося з процесом судового пізнання обставин справи по-різному [1, с. 46–48]. Не вдаючись у дискусію щодо цього, відзначимо, що в контексті мети нашого дослідження цей процес нас цікавить як регламентований нормами процесуального права порядок взаємодії суду та учасників судового процесу з інформацією, яка за результатами судового провадження стане підставою/підґрунтям для судового рішення.

Як справедливо зазначає О. В. Гетманцев, результат у конкретній справі залежить від того, чи будуть правильно (об'єктивно), повно і всебічно встановлені дійсні обставини (факти) справи [2, с. 307]. Суддя (судді), що в складі суду має (-ють) вирішити справу по суті, не був (-ли) і не може (-уть) бути безпосереднім (-и) учасником (-ами) правовідносин¹, спір про право в яких став предметом судового дослідження. Тому пізнання судом обставин (фактів), які мали місце в минулому, здійснюється опосередковано за

---

¹ Інакше є ризик існування підстав для відводу судді.

допомогою інформації про ці обставини (факти), уречевленої у формі, визначеній процесуальним законом — доказів.

За загальним правилом, що вбачається із змісту ст. 76 ЦПК як доказ у цивільному судочинстві можуть бути «будь-які дані». При цьому законодавець регламентує низку критеріїв, яким повинна відповідати така «будь-яка» інформація, щоб бути врахованою судом під час встановлення наявності або відсутності обставин (фактів), на які посилаються заінтересовані особи, як на обґрунтування своїх вимог/заперечень. Так, щоб стати підґрунтям акту правосуддя, інформація повинна бути належною, достатньою, достовірною та одержана в порядку, встановленому законом (ст.ст. 77–80 ЦПК).

На жаль, попри ґрунтовні дослідження цієї проблематики [3; 4], зміст критеріїв належності, допустимості, достовірності та достатності досі залишається недостатньо чітко регламентованим чинним ЦПК України без зазначення адекватних еталонів виміру їхньої релевантності. А якщо мова йде про нову для судочинства підставу для закінчення судового провадження угоду за результатами медіації, то вона взагалі чітко не регламентована ЦПК України.

У ЦПК України зазначено лише, що суд може оголосити перерву в підготовчому засіданні, якщо сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації (п. 5 ч. 5 ст. 198) або зупинити провадження за умови звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі, у зв'язку з проведенням медіації (п. 4¹ ч. 1 ст. 251 ЦПК України). При цьому нічого не сказано про процесуальні наслідки успішного завершення медіації.

Відповідно до ч. 7 ст. 49 ЦПК України, сторони на будь-якій стадії судового процесу можуть примиритися шляхом медіації, результат якої може бути оформлений мировою угодою. Тому на практиці суди і сторони йдуть переважно шляхом закриття провадження на підставі клопотання сторін про затвердження судом мирової угоди [5–7] за результатами медіації. Хоча може мати місце і відмова від позову чи його визнання тощо [8]

Утім, як вбачається із змісту п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію», результати медіації домовленості сторін спору в погодженій між ними усній чи письмовій формі з урахуванням вимог Закону оформляються іншим документом — угодою про результати медіації [9].

Не вдаючись у проблематику термінології використання законодавцем дефініцій «медіаційна угода» й «угода за результатами медіації» та юридичної природи цього правочину [10, с. 36], акцентуємо увагу на доказовому значенні документа, яким оформляються результати медіацій.

Так, із змісту процесуального кодексу вбачається, що для того, щоб інформація була визнана належною, вона має висвітлювати обставини (факти), які складають предмет доказування в конкретній справі (ст. 77 ЦПК України).

Водночас відповідно до положення ч. 2 ст. 21 Закону України «Про медіацію» в угоді за результатами медіації сторони медіації можуть вийти за межі предмета конфлікту (спору), зазначеного в договорі про проведення медіації, або за межі предмета позову (заяви), якщо медіація проводиться під час судового провадження.

Для допустимості процесуальний закон вимагає, щоб було дотримано визначений Законом порядок отримання інформації (ч. 1 ст. 78 ЦПК України), при цьому щодо медіації досі не регламентовано порядок оформлення фінальної угоди. Закон України «Про медіацію» у своїх перехідних положеннях містить вказівку на обов'язковість письмової форми тільки для угоди за результатами медіації у трудових та земельних спорах.

Достовірними відповідно до ст. 79 ЦПК України є докази, на підставі яких можна встановити «дійсні обставини справи». Щодо достатності законодавець вважає, що відповідна інформація в сукупності з іншими відомостями, які суд оцінив як доказові, повинна дозволяти останньому сформулювати висновки про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування.

Водночас, якщо пам'ятати, що сторони можуть у процесі медіації вийти за межі предмета спору, а отже — отримати домовленості, частина яких стосуватиметься обставин, що не входять у предмет доказування та не досліджувалися судом, відповідно логічним є висновок, що така угода за результатами медіації не відповідатиме вимогам достовірності та достатності.

Виникає питання, чи можливо тоді закінчити судове провадження на підставі такого документа.

Законодавець у ч. 1 ст. 207 ЦПК України допускає можливість для сторін при укладенні мирової угоди вийти за межі предмета спору за умови, що мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. При цьому суд у випадку, якщо сторони вийдуть за межі предмета спору, повинен додатково перевірити нові обставини, хоча б для того, щоб уникнути ризику постановлення рішення, яке стосуватиметься прав та інтересів осіб, які не брали участь у справі.

Додатковим викликом для судочинства є реалії воєнного часу, коли забезпечити фізичну присутність учасників процесу в судовому засіданні не завжди можливо.

Для медіації в цьому випадку немає перепон, і в Україні широко застосовується онлайн-медіація з використанням будь-яких доступних сторонам гаджетів, особливо коли учасники конфлікту розділені лінією фронту або кордонами. Натомість судочинство потребує дотримання вимог процесуальної форми.

Інакше кажучи, якщо сторони проведуть медіацію онлайн, а не зможуть виконати формальних вимог Е-суду, угода за результатами медіації не буде

правовстановлювальним документом, з огляду на невизначеність її місця в системі правочинів України і відсутність акта суду, який затверджував би результати досягнутих за результатами медіації домовленостей.

Підсумовуючи, слід констатувати, що права регламентація угоди за результатами медіації в Україні перебуває лише на етапі свого становлення. Та поширення практики використання медіації, особливо в онлайн-форматі, потребує привернення уваги юридичної спільноти до проблематики оформлення результатів цієї примирної процедури.

Список використаних джерел

1. Каламайко А. Ю. Судове доказування та роль суду в новій редакції Цивільного процесуального кодексу України. *Правові новели*. 2019. № 9. С. 46–54. <https://doi.org/10.32847/ln.2019.9.06>.
2. Гетманцев О. В. Збирання доказів у цивільному судочинстві — один з етапів процесу доказування. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022 р., м. Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці, 2022. С. 304–308. *Конституційний Суд України*. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/suchasni_vyklyky_ta_aktualni_problemy_sud_ovoyni_reformy_v_ukrayini_2022.pdf.
3. Симбірська Є. В. Належність і допустимість доказів у цивільному процесі України. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 225 с. *Електронний репозитарій НАВС*. URL: <https://elar.najau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/57ffcb25-3abb-4765-a56f-68fb2b7eca76/content>.
4. Руда Т. В. Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2012. 221 арк.
5. Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 30.01.2025 р. у справі № 204/10657/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124849261>.
6. Ухвала Демидівського районного суду Рівненської області від 28.05.2025 р. у справі № 558/235/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127727920>.
7. Ухвала Попільнянського районного суду Житомирської області від 10.06.2025 р. у справі № 288/532/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127989231>.
8. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси від 20.07.2023 р. у справі № 711/9738/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112305649>.
9. Про медіацію. Закон України від 16.11.2021 р. № 1875–ІХ. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>.
10. Бондаренко-Зелінська Н. Проблеми застосування методів порівняльно-правового та історичного аналізу у сфері альтернативного врегулювання

ЛЕВКІВСЬКИЙ Богдан Казимирович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
провідний науковий співробітник відділу методології євроінтеграції приватного права

УДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОДРУЖЖЯ ЗА НЕДОСТОЙНУ (АМОРАЛЬНУ) ПОВЕДІНКУ У ШЛЮБІ

Протягом останніх тридцяти років наше суспільство звикло до того, що сім'я та шлюб трансформуються під впливом сучасного світу і, на жаль, не в кращий бік. Нові технології, які увійшли в наше життя, беззаперечно, торкнулися і розуміння окремим індивідом мети створення сім'ї, її завдань та функцій, а головним чином — свого становища у шлюбі й сім'ї та своєї відповідальності за поведінку в цих правовідносинах. Сучасний цифровий контент, що поширюється у соціальних мережах, охочими до отримання прибутку та далекими від знань і наукових розробок особами несе в широкі маси нове бачення суспільних явищ та інституцій, дозволяє будь-якій, неперевіреній інформації або необґрунтованим ідеї, висновку, створеним здебільшого не для розповсюдження об'єктивних та необхідних соціуму знань, а для збільшення аудиторії та відповідно прибутку її автора, призводити до спотворення розуміння суті сімейних правовідносин та ролі кожного із учасників цих правовідносин. Сучасні технології створили можливість швидше розповсюджувати інформацію будь-якому охочому до цього суб'єкту до невизначеного кола споживачів, які, все більше і більше споживаючи такого роду інформаційний контент із соціальних мереж, помилково сприймають отриману інформацію як об'єктивну та впроваджують її в життя. Відповідно в соціумі змінюється і ставлення такого споживача як індивіда до сім'ї як до сталого та соціально необхідного інституту заснованого на шлюбі та кровному спорідненні. Зростання в соціумі негативного сприйняття шлюбу та сім'ї, обов'язків у сім'ї кожного з її членів відповідальності за свої вчинки та поведінку призводить до помилкового сприйняття індивідом суті такого статусу (учасника шлюбно-сімейних відносин), передусім статусу подружжя. Як наслідок, реалізоване право на шлюб таким індивідом не призводить до виникнення сталої малої соціальної групи, а скоріше до тимчасового союзу, що

відповідно і впливає на збільшення випадків розірвання шлюбу з настанням негативних наслідків для кожного із учасників цього процесу.

Водночас чинне сімейне законодавство України взагалі не реагує на зміни в суспільних відносинах та трансформацію ставлення суспільства до шлюбу та сім'ї, а головним чином — ставлення самих учасників до обов'язків у таких відносинах.

Так, відповідно до норм Конституції України, зокрема абзацу третього ст. 51, закріплено спрямування діяльності Держави у сімейних правовідносинах, зокрема в цьому абзаці чітко зазначено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [1].

Розвиваючи положення Основного закону України, у чинному Сімейному кодексі України (далі — СК України) закріплено принцип свободи шлюбу [2]. Законодавець прагнув забезпечити можливість кожному з подружжя припинити шлюбні відносини шляхом його розірвання у будь-який час. Водночас право кожного з подружжя на вільну побудову сімейних відносин забезпечується також шляхом встановлення гарантій здійснення закріплених у СК України прав. Свобода шлюбу, особиста свобода подружжя в сімейних відносинах забезпечується шляхом закріплення лише на рівні закону права кожного з подружжя в час припинити шлюб шляхом його розірвання, незалежно від того, заперечує інший чи ні (ч. 3 ст. 56 СК України, ч. 3 ст. 105 СК України, ч. 1 ст. 110 СК України). Отже, право на свободу шлюбу не означає права на дію, яка буде порушувати права іншого з подружжя.

Законодавцем у СК України було закріплено випадки обмеження права на свободу шлюбу, обмеження його реалізації. Так, відповідно до ст. 110 СК України, позов про розірвання шлюбу не міг бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, за винятком випадку скоєння злочину проти (стосовно) одного з подружжя та дитини, а також у разі, якщо батьківство щодо дитини визнано іншою особою. Таке обмеження реалізації права на свободу шлюбу було традиційним для більшості незалежних держав пострадянського періоду, які входили до складу СРСР. Водночас, як свідчила практика, зазначена норма фактично була «мертва», а в окремих випадках створювала умови для зловживання правом, з метою завдання шкоди іншому учаснику сімейних відносин, створити перешкоди для реалізації таким учасником права на повторний шлюб тощо. У науковій літературі обґрунтовувалася необхідність зміни такого підходу та неможливість збереження такого обмеження в нормах СК України надалі, оскільки це не відповідало принципам свободи реалізації особистих немайнових прав, принципам побудови сімейних та шлюбних відносин, свободі їх існування та припинення [3]. Кожен із подружжя має право на реалізацію права на припинення шлюбу шляхом його розірвання в будь-який

момент, і для здійснення такого права не потрібно створювати штучні перешкоди, оскільки це не зміцнює шлюб, не зміцнює сім'ю.

Через одинадцять календарних років після наукового обґрунтування недоцільності збереження такого роду обмеження права на свободу шлюбу, у 2024 році, відбулися зміни, якими відповідні положення СК України було виключено. Такі зміни не вплинули жодним чином на зміну умов зміцнення сім'ї, оскільки фактично штучно та необґрунтовано створювали перешкоди щодо реалізації суб'єктами шлюбних відносин перешкод для реалізації права на свободу шлюбу шляхом його розірвання у вже фактично неіснуючому, фактично припиненому шлюбі.

Водночас механізми зміцнення шлюбу та сім'ї, механізми впливу на свідомість учасників шлюбно-сімейних відносин розуміння відповідальності за свої дії та вчинки в шлюбі має не тільки зберігатися, а і вдосконалюватися. У ч. 1 ст. 5 СК України закріплено, що Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї.

Декларуючи створення умов для зміцнення сім'ї у нормах СК України, фактично нормативне регулювання в цьому напрямі і завершується, оскільки не тільки СК України, а й інші нормативно-правові акти закріплюють декларативні норми, які не змінюють становища. Держава не створює умов для виховання в суб'єктах шлюбних правовідносин свідомої правової поведінки, спрямованої на відповідальне ставлення до своїх вчинків у шлюбі та свого ставлення до своїх обов'язків.

Однією із основних функцій права є вплив права на суспільство з метою створення у кожного члена такого суспільства позитивного сприйняття права, тобто на здійснення такими членами суспільства правомірних дій та утримання від неправомірних. Досягнення такої мети забезпечується, в першу чергу, виховною функцією права.

Виховна функція права зорієнтована на виховання правової свідомості та правової поведінки, яка реалізується через укорінення в суспільній свідомості певних загальноприйнятних і передбачених правом форм поведінки та соціальної взаємодії, вироблення навичок і знань, які забезпечують правомірну поведінку.

У свою чергу, інша функція права — стимулювальна — створює умови та спонукає суб'єктів правовідносин до конкретної поведінки шляхом створення сприятливих умов та надання можливостей для задоволення їхніх інтересів. Вона виявляється у наданні певних благ, пільг, заохочень за дотримання правових норм та у створенні позитивних очікувань від правомірної поведінки, допомагаючи учасникам правовідносин задовольняти свої потреби та інтереси, зокрема інтерес у створенні міцних довготривалих шлюбних союзів.

Водночас і вихована, і стимуловальна функції не створюють належний вплив без застосування охоронної функції права. Саме охоронна функція права забезпечує недоторканність встановлених правових норм та гарантує правомірну поведінку. Охоронна функція реалізується через встановлення системи юридичної відповідальності за порушення правових норм, що включає як каральні, так і запобіжні заходи, що відповідно забезпечує виконання кожним учасником правовідносин встановлених правил та норм, що сприяє стабільності та порядку в суспільстві.

З огляду на все зазначене, можна стверджувати, що закріплений нормами СК України принцип охорони сім'ї, а відповідно і функція Держави, фактично не забезпечені належним чином нормами права, оскільки не застосовують повною мірою ефективність стимулюючої та охоронної функції права через відсутність регламентованих заохочень у випадку правомірної поведінки та негативних наслідків у випадку неправомірної поведінки суб'єкта шлюбних відносин.

Слід звернути увагу, що неправомірна поведінка у шлюбі має різні форми, включаючи ігнорування сімейних обов'язків, фізичне або психологічне насильство, а також подружню зраду. І якщо весь спектр такого роду неправомірної поведінки одного із подружжя є підставою для розірвання шлюбу та позбавлення певних прав, таких як: право на утримання, особливо якщо непрацездатність одного із подружжя виникла внаслідок умисного злочину іншого стосовно нього, — то у випадку недостойної (аморальної) поведінки у шлюбі, яка проявляється у формі подружньої зради, відповідальність відсутня взагалі. Аналіз норм матеріального та процесуального права, а також правозастосовної практики України свідчить, що на сьогодні не можливо при розірванні шлюбу належним чином захистити свої суб'єктивні права кожному з подружжя, незалежно від соціального статусу чи матеріального положення, оскільки норми права не містять санкцій за неправомірну поведінку одного із подружжя у шлюбі, зокрема негативних наслідків за недостойну (аморальну) поведінку одного із подружжя, що, у свою чергу, призвела до втрати в іншого із подружжя почуття любові та поваги і, як наслідок, до розірвання такого шлюбу.

Норми чинного нині СК України просто не передбачають відповідальності за недостойну (аморальну) поведінку одного з подружжя у шлюбі, що не тільки не сприяє зміцненню сімейних відносин, а і фактично у деяких випадках призводить до перекладання відповідальності за розвал шлюбу і сім'ї на іншого з подружжя, який діяв у межах чинного законодавства.

На відміну від України, більшість держав Європейського Союзу закріплює в законодавстві чіткі норми, які не тільки встановлюють відповідальність для того з подружжя, хто вдався до подружньої зради, а і передбачають стимулювання іншого за правомірну поведінку.

Так, Цивільне уложення Німеччини, регулюючи питання розірвання шлюбу, передбачає, що шлюб можливо розірвати за спільною заявою подружжя чи за позовом одного з них внаслідок його розпаду (ст. 1565), беззаперечного розпаду (ст. 1566) [4].

Показовим є те, що Цивільний процесуальний кодекс Німеччини містить навіть окрему книгу, яка присвячена лише спорам, що виникають із сімейно-шлюбних правовідносин. Спори, що виникли з сімейно-шлюбних правовідносин, розглядаються спеціальними структурами — судами у сімейних справах, що сприяє ефективнішому захисту суб'єктивних прав подружжя, на відміну розгляду цих спорів у загальних судах, у яких судді не мають відповідної підготовки та усвідомлення тонкощів розв'язання шлюбно-сімейних спорів, відповідно й глибоких, специфічних знань.

У книзі шостій використовується навіть специфічна термінологія щодо позивача та відповідача. Відповідно до п. 3 § 622 при застосуванні загальних приписів поняття «позивач» та «відповідач» замінюються на терміни «ініціатор» та «противник» заяви. Відповідно до § 78 книги першої, суперечки, що випливають із сімейно-шлюбних правовідносин, розглядаються з обов'язковою участю адвокатів сторін [5, с. 213, 311]. Хоча в зазначених нормах і не закріплено прямого обов'язку суду виявити дійсні причини розірвання шлюбу, цей обов'язок пов'язаний з обов'язком суду прийняти рішення після всебічного та повного дослідження доказів.

На жаль, у випадку чинного законодавства України вся процедура розірвання шлюбу може відбуватися в письмовому провадженні без участі сторін, а суд, не вдаючись у проблематику підстав припинення шлюбу шляхом його розірвання, зазначає, як правило, стандартне кліше «втрата почуття любові та поваги», при цьому навіть не замислюючись, що підставою для розірвання шлюбу стала поведінка одного із подружжя, яка спричинила втрату відповідних почуттів, що, у свою чергу, призвело до розірвання шлюбу. Навіть у цьому питанні, під час розгляду спорів такої категорії суд припускається помилки у визначенні причинно-наслідкового зв'язку.

Більше вдало, хоч і небездоганно, питання розірвання шлюбу щодо визначення дійсних підстав його розірвання врегульовано в Цивільному кодексі Франції (далі — Кодекс Наполеона). Так, у цьому кодифікованому нормативному акті виділено кілька загальних випадків розірвання шлюбу. Шлюб може бути розірваний у випадках взаємної згоди подружжя, визнання наявності підстав для розірвання шлюбу, остаточного погіршення подружніх стосунків та винних дій [6].

Відповідно до ст. 246 Кодексу Наполеона, якщо позов про розірвання шлюбу через остаточне погіршення подружніх відносин та позов про розірвання шлюбу через винні дії пред'являється одночасно, суддя розглядає, насамперед, другий позов. Якщо суддя в цьому позові відмовляє, він ухвалює

рішення про розірвання шлюбу через остаточне погіршення подружніх відносин. Цікавим є той факт, що в разі пред'явлення взаємних позовів про розірвання шлюбу через взаємні винні дії суд розглядає обидва позови й у разі підтвердження винних дій подружжя може ухвалити рішення про розірвання шлюбу через змішану провину (ст. 245). Таким чином, наведені вище норми Кодексу Наполеона встановлюють два різні види процесу розірвання шлюбу, один з яких прямо виділяє підставою його проведення винні дії одного із подружжя, а також, що важливо, обов'язок суду встановити дійсні причини розірвання шлюбу, оскільки наслідок встановлення винних дій у поведінці одного з подружжя у шлюбі, які призвели до розірвання шлюбу, на такого подружжя буде покладено відповідальність, передбачену законом, майнового характеру, зокрема і виділення зі складу спільного майна подружжя меншої частки.

Впровадження схожих норм на рівні матеріального та процесуального права України створить необхідні умови не тільки для нормальної взаємодії функцій права, для виховання в широких верств населення України сприйняття своєї поведінки у шлюбі як відповідальної дії, а також і для захисту суб'єктивних прав постраждалого від такої поведінки подружжя. Адже у випадку допущення під час шлюбу одним із подружжя недостойної (аморальної) поведінки інший з подружжя зазнає негативних наслідків, його права порушені його моральний стан пригнічений, а отримати відшкодування від винної особи практично не можливо, оскільки чинне законодавство позбавлено санкцій за подружню зраду, тобто за винну дію у шлюбних відносинах, яка призвела до втрати почуття любові та поваги та стала підставою для розірвання шлюбу.

Так, абз. 2 ч. 1 ст. 71 СК України закріплює норму, відповідно до якої якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення.

Чи має подружня зрада як неправомірна поведінка особи у шлюбі істотне значення для вирішення питання щодо поділу майна подружжя? Звичайно має, адже неправомірна поведінка має обов'язково тягнути за собою негативні наслідки для такої особи, у цьому випадку, на наше глибоке переконання, такі негативні наслідки мають бути саме майнового характеру, зокрема зменшення частки винної особи у спільному майні подружжя під час поділу такого майна судом. Саме негативні майнові наслідки, як правило, сприймаються учасником правовідносин найбільш ефективними та значимими, а відповідно і закріплення в нормах чинного законодавства таких наслідків є необхідним для повноцінного регулювання відносин та дії функцій права, про які йшлося вище.

Чинний нині СК України передбачає можливість відступлення від рівності часток подружжя при поділі майна судом у визначених випадках, зокрема: якщо один із подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї (ч. 2 ст. 70 СК України). Однак основної та найбільш частой причини розірвання шлюбу як подружжя зрада не зазначено. Вбачаємо в цьому збереження того ставлення до шлюбу, підстав його розірвання, яке традиційно зберігається за часів перебування країни у складі СРСР, в якому говорити, а тим більше, зазначати в нормативно-правових актах такі теми було заборонено, окрім випадків, передбачених кримінальним кодексом. Але всі розуміють, що відсутність згадок про наявну проблему в нормативно-правових актах не виключає її існування у соціумі, а відповідно держава має реагувати на ці проблеми та вживати заходів для належного захисту правомірної поведінки учасників шлюбних відносин та забезпечувати настання негативних наслідків для того з учасників, котрим було допущено порушення.

З огляду на зазначене, вбачається необхідним внести зміни в ст. 70 СК України, додавши частину третю такого змісту: «При вирішенні спору про поділ майна суд зобов'язаний відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них вчинив подружню зраду або іншу недостойну та/або аморальну поведінку у шлюбі, яка стала підставою розірвання шлюбу».

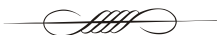
Така редакція запропонованої норми не тільки встановлюватиме відповідні правові наслідки за подружню зраду, а і виключатиме дискрецію суду щодо вирішення питання настання таких наслідків у принципі, залишаючи право визначити розмір таких наслідків. При цьому братиметься до уваги подружня зрада, якщо саме ця обставина стала підставою для розірвання шлюб. У тому випадку, якщо після виявлення подружньої зради подружжя вирішило продовжити спільні шлюбні відносини, а з плином часу шлюб все ж таки було розірвано, подружня зрада не буде братися до уваги під час вирішення цього спору.

Таким чином, системна зміна чинного законодавства України у цій царині, імплементація в наше законодавство норм країн Європейського Союзу дозволить здійснювати розгляд сімейних спорів з урахуванням тих завдань та принципів, які задекларовані в чинному законодавстві України та мають створювати умови для сталого розвитку сімейних відносин.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 39. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21(доп.). Ст. 135.

3. Левківський Б. К. Особливості судового захисту окремих особистих немайнових прав подружжя. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 4. С. 52–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2013_4_17.
4. Левківський Б. К. Захист окремих суб'єктивних прав подружжя під час розірвання шлюбу. *Закон и жизнь*. 2014. № 1/2 (265). С. 164–168.
5. Левківський Б. К. До питання визначення належного способу захисту окремих сімейних прав. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 28 лютого — 01 березня 2014 р.). Херсон : Гельветика, 2014. 224 с.
6. French Civil Code / Literally Translated from the Original and Official Edition, Published at Paris, in 1804. Translation attributed to G. Spence. Published by W. Benning, Law Bookseller, London 1827. *Ralph Glücksmann*. URL: <https://ra.smixx.de/french-civil-code.html>.

ГАРІЄВСЬКА Мирослава Богданівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

доцентка кафедри приватного права,

<https://orcid.org/0000-0002-3115-725X>

ПРАВОВИЙ СТАТУС БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЇ ОСОБИ ТА ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Питання правового статусу безвісно відсутньої особи та особи, зниклої безвісти за особливих обставин, є одним із ключових, особливо в умовах воєнного стану. Ця тема набула особливої актуальності через численні випадки зникнень осіб у зонах бойових дій, під час окупації чи внаслідок інших надзвичайних обставин. Аналіз правового статусу таких осіб є необхідним для забезпечення захисту їхніх прав, а також прав їхніх родичів, зокрема у сфері майнових та особистих немайнових відносин.

Безвісна відсутність є встановленим у судовому порядку юридичним фактом тривалої відсутності фізичної особи за місцем її постійного проживання за наявності об'єктивної неможливості визначити її місцезнаходження. При цьому діє спростовна презумпція збереження життя такої особи, яка ґрунтується на відсутності достовірних доказів її смерті, хоча місце перебування залишається невідомим [7].

Визнання особи безвісно відсутньою регулюється Цивільним кодексом України (ст. 43) [1]. Цей статус надається лише через судовий порядок, якщо

протягом одного року відсутня інформація про місцеперебування особи за її постійним місцем проживання і не можливо встановити її місце перебування.

Надання статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, регулюється Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [4]. Цей статус застосовується в умовах збройного конфлікту, воєнного стану, тимчасової окупації, природних чи техногенних катастроф. Статус надається з моменту внесення інформації про особу до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, без необхідності отримання судового рішення. Заява може бути подана в будь-який час після втрати зв'язку з особою, без очікування мінімального терміну.

Визнання особи зниклою безвісти за особливих обставин, насамперед, має на меті захист прав і законних інтересів таких осіб. Цей статус забезпечує низку правових гарантій, спрямованих на збереження майнових і особистих немайнових прав зниклої особи, а також сприяє організації її розшуку [9, с. 134]. Зокрема, він дозволяє встановити опіку над майном, забезпечує доступ родичів до соціальних пільг та координує дії державних органів у процесі пошуку. Проте на практиці реалізація цього правового інституту залишається недосконалою через наявність законодавчих і процедурних прогалин. Ці недоліки ускладнюють повноцінний захист прав зниклих осіб, зокрема в умовах воєнного стану, коли швидкість і ефективність реагування є критично важливими.

Надання статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, не обмежує права її родичів або інших зацікавлених осіб звертатися до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою і водночас набуття чи відсутність статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин не є передумовою звернення до суду.

Встановлення опіки над майном фізичної особи, зниклої безвісти за особливих обставин, є важливим правовим механізмом, спрямованим на захист майнових прав такої особи. Особливістю встановлення опіки над майном в умовах війни є необхідність швидкого реагування через ризик втрати чи пошкодження майна внаслідок бойових дій.

Процедура встановлення опіки над майном фізичної особи, визнаної безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, реалізується нотаріусом через здійснення опису цього майна та призначення відповідальної особи для управління ним.

Зважаючи на суть правовідносин із здійснення опіки над майном, не допускається призначення більше ніж одного опікуна [1]. Якщо під час перевірки з'ясується, що над відповідним майном вже було встановлено опіку, нотаріус відмовляє у видачі свідоцтва, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством.

Одним із кроків на шляху до удосконалення механізму призначення опікунів над майном зниклих безвісти осіб стало впровадження інструменту перевірки інформації через Реєстр осіб, зниклих безвісти. Така ініціатива має на меті запобігти множинному призначенню опікунів, що раніше траплялося через відсутність у нотаріусів доступу до централізованих відомостей щодо вже встановленої опіки.

Чинне законодавство встановлює диференційовані правила визначення територіальної юрисдикції нотаріуса під час вжиття заходів щодо призначення опіки над майном особи, яка зникла безвісти. Вибір нотаріального округу залежить від таких критеріїв:

- за останнім відомим місцем проживання зниклої особи;
- за місцем розташування нерухомого майна або його основної частини — у разі відсутності інформації про місце проживання;
- за місцезнаходженням основної частини рухомого майна — за умови, що особа не мала зареєстрованого місця проживання та не володіла нерухомістю;
- незалежно від будь-якого місця проживання, якщо зникла особа мешкала в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території. Це правило застосовується протягом дії воєнного стану та впродовж шести місяців після його скасування [3].

Крім того, закон не містить прямої вимоги щодо обов'язковості виїзду нотаріуса для опису майна. Якщо майно, яке підлягає опису, розташоване за межами нотаріального округу, у якому здійснює свою діяльність нотаріус, уповноважений на проведення відповідної дії, то останній має право направити відповідне доручення нотаріусу за місцезнаходженням майна.

Згідно з п. 3.1 гл. 9¹ розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій, виїзд для проведення опису здійснюється лише за умови відкритого доступу до майна, тобто за відсутності обмежень, запроваджених воєнним або надзвичайним станом [5]. В інших випадках нотаріус здійснює опис без фізичного огляду — на підставі офіційних даних із державних реєстрів, кадастрів, електронних баз даних або документів, що підтверджують право власності.

У межах забезпечення заходів із встановлення опіки над майном фізичних осіб, які зникли безвісти за особливих обставин або визнані безвісно відсутніми, законодавством передбачено можливість розкриття банками інформації, що становить банківську таємницю [2]. Такий механізм доступу до конфіденційної банківської інформації забезпечує нотаріуса необхідними даними для встановлення фактичного обсягу майнових активів зниклої особи та сприяє ефективному захисту її прав і законних інтересів.

Аналіз положень чинного законодавства щодо зміни або припинення майнових і особистих немайнових прав у випадках визнання фізичної особи

безвісно відсутньою, зниклою безвісти дозволяє дійти висновку, що пріоритет законодавчого регулювання зосереджений переважно на майнових аспектах. Питання особистих немайнових прав таких осіб розглядаються обмежено — головним чином, у контексті права на шлюб і сім'ю, а також права на працю. Інші немайнові права, зокрема права інтелектуальної власності або корпоративні права, підлягають захисту, зміні або припиненню переважно в рамках спадкових правовідносин, які виникають у разі оголошення особи померлою [8, с.29].

Безвісна відсутність особи ускладнює реалізацію права дитини на визнання походження, особливо якщо батько не встиг або не мав змоги оформити юридичне підтвердження свого батьківства до зникнення.

У постанові Верховного Суду від 15 квітня 2021 р. у справі № 361/2653/15-ц (провадження № 61-2239св21) вказується, що заявниця подала до суду заяву про встановлення факту батьківства, обґрунтовуючи її тим, що ОСОБА_2 є біологічним батьком дитини та мав намір узаконити відповідні зміни в офіційних документах. Проте реалізація цього наміру була унеможливлена внаслідок призову ОСОБА_2 на військову службу до Збройних сил України в умовах збройної агресії РФ проти України.

У конкретних обставинах справи відсутні докази, які підтверджували б смерть ОСОБА_2. Зі слів заявниці (ОСОБА_1), дана особа є зниклою безвісти, однак належні докази цього факту в судовому провадженні не подано. Водночас факт визнання ОСОБА_2 померлим у судовому порядку також відсутній.

Отже, з огляду на те, що особа, стосовно якої заявлено вимогу про встановлення батьківства, не визнана померлою, а матеріали справи не містять жодних підтверджень її смерті, підстав для розгляду зазначеної заяви в порядку окремого провадження на підставі ст.130 СК України не вбачається [6].

Отже, звернення до суду в порядку окремого провадження за вказаною правовою підставою є передчасним і таким, що не відповідає вимогам процесуального закону. Для реалізації права дитини на встановлення батьківства в подібних випадках необхідно попередньо звернутися із заявою про оголошення особи померлою.

Вважаємо необхідним внесення змін до ст. 130 СКУ щодо можливості встановлення батьківства на підставі рішення суду в разі, якщо батько зник у зв'язку із виконанням обов'язків військової служби. Відсутність такої норми у випадках збройного конфлікту призводить до правової невизначеності та позбавляє дитину доступу до соціального захисту та інших гарантій. Запровадження відповідного положення дозволить ефективно захистити інтереси дитини без необхідності чекати на судове визнання особи померлою.

Правовий статус безвісно відсутньої особи та особи, зниклої безвісти за особливих обставин, має як спільні риси, так і суттєві відмінності, які обумовлюють різний підхід у нормативному регулюванні та правозастосовній практиці. Якщо перший статус ґрунтується на положеннях цивільного законодавства й оформлюється лише в судовому порядку, то другий — передбачає адміністративну процедуру фіксації зникнення в умовах війни або надзвичайного стану.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
2. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 р. № 2121–III *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
3. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 р. № 3425–XII. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
4. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Закон України від 12.07.2018 р. № 2505–VIII. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>.
5. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
6. Постанова Верховного Суду від 15.04.2021 р. у справі № 361/2653/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96281916>.
7. Постанова Верховного Суду від 09.04.2025 р. у справі № 213/1448/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126974569>.
8. Кличков А. О. Зміна або припинення майнових та особистих немайнових правовідносин як наслідок визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення померлою. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 28–35.
9. Uhrynovska O., Onyskiv Y. Declaring a Natural Person Missing or Dead in Civil Proceedings: New Challenges in the Conditions of Armed Aggression in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 4-2 (17). P. 128–138. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.3-n000334>.

СЕРДЕЧНА Ірина Леонідівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

доцентка кафедри приватного права,

<https://orcid.org/0000-0002-6417-7249>

ФАКТИЧНИЙ ШЛЮБ ТА ЗАРЕЄСТРОВАНІ ПАРТНЕРСТВА: ЗІСТАВЛЕННЯ ПОНЯТЬ

Актуальність теми зумовлена трансформацією сучасних сімейних правовідносин та зростанням значенням альтернативних форм спільного проживання. У багатьох державах світу спостерігається визнання фактичного шлюбу та/або запровадження зареєстрованих партнерств як правового механізму забезпечення прав осіб, які не перебувають у шлюбі. В Україні питання правового статусу осіб, які спільно проживають без реєстрації шлюбу, залишається дискусійним, що зумовлює необхідність комплексного аналізу чинного законодавства та порівняльного дослідження закордонного досвіду, що вимагає доктринального уточнення понять та визначення меж їх правового визнання.

Наявність спільних ознак та одночасна відсутність єдиного правового підходу до категорій «фактичний шлюб» і «зареєстроване партнерство» породжує низку юридичних колізій у сфері спадкування, утримання, поділу майна тощо. Аналіз зазначених понять є важливим як для вдосконалення сімейного законодавства, так і для судової практики. Визначення меж правового захисту таких форм співжиття дозволяє сформувати сталі підходи до реалізації прав людини у приватному житті.

Відповідно до ч. 4 ст. 3 Сімейного кодексу України (далі — СК України), поряд зі шлюбом, кровним спорідненням та усиновленням законодавець виділяє такі підстави створення сім'ї, які не заборонені законом, і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства. Загальноприйнятим є розуміння цієї підстави створення сім'ї як фактичні шлюбні відносини. Відносини між чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, врегульовані у ст.ст. 74, 91 СК України [1]. Якщо проаналізувати законодавчі положення, то можна визначити певні особливості регулювання досліджуваних відносин:

- 1) фактичні шлюбні відносини є підставою створення сім'ї;
- 2) суб'єктами цих правовідносин є жінка та чоловік;
- 3) правовідносини виникають щодо майнових прав та обов'язків жінки та чоловіка;
- 4) жінка та чоловік не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі;

5) тривале та безперервне спільне проживання жінки та чоловіка.

Загалом, у судовій практиці та науці сформовані основні критерії, за якими такі відносини визначаються як фактичні шлюбні. Варто погодитися з думкою науковців, що, незважаючи на те, що в СК України немає прямої норми, яка регулювала б особисті немайнові відносини між особами у фактичному шлюбі, такі відносини виникають, а саме: право на батьківство та материнство, на повагу до індивідуальності, турботу тощо [2, с. 87–88; 3, с. 91; 4, с. 341].

Поряд із поняттям «фактичні шлюбні відносини», щодо розуміння якого є дослідження в теорії сімейного права, існує інша сімейно-правова категорія «зареєстроване партнерство», яка потребує додаткового правового регулювання та запровадження в чинне законодавство.

Україна взяла на себе зобов'язання за низкою міжнародних угод, що передбачають обов'язок гарантувати рівність і недопущення дискримінації. Зокрема, відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожному гарантується право на повагу до приватного й сімейного життя (ст. 8), а також забороняється дискримінація (ст. 14). Європейський суд з прав людини визнає право одностатевих пар на юридичне визнання і правовий захист їхніх стосунків. Відтак запровадження реєстрованих партнерств стане кроком до належного виконання цих міжнародних зобов'язань [5]. Проект Закону № 9103 від 13.03.2023 р. «Про інститут реєстрованих партнерств» перебуває на розгляді Верховної Ради України [6].

С. Б. Булеца, І. Е. Ревуцька визначили зареєстроване партнерство як союз двох рівноправних, самостійних осіб — незалежно від статі, — який має на меті створення сім'ї та укладається відповідно до вимог законодавства. Авторки звертають увагу на те, що категорію «зареєстроване партнерство» доцільно розглядати як узагальнене поняття, яке охоплює різні форми таких союзів, що можуть відрізнятися як назвами, так і правовим змістом. Однією з основних відмінностей є те, чи допускається укладання таких партнерств лише між особами однієї статі, чи також між різностатевими парами. Наприклад, в Італії законодавством передбачене так зване місцеве партнерство. Йдеться про союз між двома особами — незалежно від їхньої статі, — який реєструється органами місцевого самоврядування, але не породжує між ними юридичних прав та обов'язків. Такий формат співжиття має переважно символічний характер. В іспанському законодавстві визначене регіональне партнерство. Цей формат відносин передбачає, що повнолітні особи однієї статі можуть без укладення шлюбу зареєструвати договір про спільне проживання, який утворює правову основу для створення сімейного союзу у формі партнерства [7, с. 490].

На нашу думку, зареєстроване партнерство є видом сімейних правовідносин, які не є шлюбом, однак при цьому партнери отримують статус близьких родичів, з відповідними правовими наслідками; в першу чергу, це

стосуватиметься питань поділу спільного майна, спадкових прав, соціального захисту тощо. При цьому зареєстроване партнерство може бути укладене як між особами різної статі, так і між особами однієї статі; і таке партнерство не виступає перешкодою для реєстрації шлюбу.

Виділимо основні ознаки, характерні для зареєстрованого партнерства:

1) не є шлюбом у його традиційному правовому розумінні, хоча ґрунтується на спільному побуті та інших характеристиках;

2) партнерство офіційно реєструється у спеціальному порядку, що підтверджує волевиявлення сторін на спільне життя та взаємну підтримку;

3) партнери (жінка та чоловік; особи однієї статі) визнаються такими, що перебувають у близьких родинних відносинах, із відповідними правовими наслідками (спадкування, соціальні гарантії, медична допомога тощо);

4) партнерство може бути укладене як між жінкою та чоловіком, так і між особами однієї статі;

5) врегулювання майнових та немайнових відносин;

6) наявність зареєстрованого партнерства не є перешкодою для укладення шлюбу з іншою особою (за умови перебування в таких відносинах осіб різної статі та припинення партнерства);

7) спрощена процедура припинення.

У чинному законодавстві України спостерігається регулювання відносин подружжя. По-перше, законодавець чітко визначив правовий статус наречених. Відповідно до сімейного законодавства визначено особливості набуття статусу наречених, їхні права та обов'язки, відповідальність. По-друге, врегульовано питання щодо реєстрації шлюбу, зокрема місце, час реєстрації шлюбу, правові наслідки шлюбу регламентовані чинним законодавством.

Правовідносини, що виникають між чоловіком та жінкою, які спільно проживають без реєстрації шлюбу, або фактичні шлюбні відносини потребують додаткової законодавчої регламентації, однак, зважаючи на наявність ст.ст. 74, 91 СК України, спір, що виникає між цими учасниками сімейних правовідносин, можливо вирішити.

Отже, існує об'єктивна потреба в нормативному впровадженні інституту реєстрованого партнерства до чинного законодавства України. Доцільним є закріплення окремої правової категорії «зареєстроване партнерство», у межах якої підлягатимуть врегулюванню особисті немайнові та майнові відносини між жінкою і чоловіком, а також між особами однієї статі, які не перебувають у шлюбі.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Харків : Ксилон, 2008. 855 с.

3. Лучковський В. В. До питання про зміст прав та обов'язків жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 88–93. <https://doi.org/10.35774/app2021.01.088>.
4. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика. Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2018. 480 арк. <http://hdl.handle.net/11300/10946>.
5. Григоренко Ю. Реєстровані партнерства: виклики впровадження в Україні (31.12.2024; 11:06). *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/publications/9858-reestrovani-partnerstva-vikliki-vprovadzhennya-v-ukraini.html>.
6. Про інститут реєстрованих партнерств. Проект Закону № 9103 від 13.03.2023 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/41497>.
7. Булеца С. Б., Ревуцька І. Е. Інститут зареєстрованого партнерства та фактичні шлюбні відносини в Україні і країнах-членах ЄС: поняття й особливості. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union*. Riga : Baltija Publishing, 2020. P. 480–512. *Електронний репозитарій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/60482>.

ТРАЧ Оксана Михайлівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

доцентка кафедри приватного права,

<https://orcid.org/0000-0003-3944-7056>

СУДОВІ ПОМИЛКИ У СПРАВАХ ПРО ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Судова помилка — це результат судової діяльності, який не збігається з досягненням мети судочинства, виконанням його основних завдань [1, с. 61]. Як зазначає Ю. І. Кравець, ключовим є розуміння сутності судових помилок [2, с. 189]. Не винятком є допущення таких помилок у справах щодо поділу майна подружжя.

Спори щодо поділу майна подружжя є предметом судового розгляду в порядку позовного провадження. Рішення суду в таких справах досить часто виступає об'єктом оскарження та перегляду. Аналіз судової практики вказує на високий відсоток задоволення скарг, скасування судових рішень.

Під час розгляду цієї категорії справ суду першої інстанції потрібно встановити:

— обсяг майна, яке заявлено до поділу. Причому якщо було подано зустрічний позов, то суд має з'ясувати його як щодо первісного, так і зустрічного позовів;

— правовий режим кожного об'єкта, заявленого до поділу;

— порядок поділу майна між подружжям (колишнім подружжям).

У судовій практиці має місце як розгляд реальних спорів щодо поділу майна подружжя, так і так званих «удаваних», що ініціюються для уникнення виконання інших зобов'язань. Суди першої інстанції мають з'ясувати це. У цій категорії справ можливе визнання позову, однак суди мають ретельно перевіряти, чи при цьому відсутнє порушення прав, свобод, інтересів інших осіб, чи не порушується закон.

Верховний Суд у постанові від 11 листопада 2019 р. розглянув питання поділу спільного майна подружжя в контексті наявного боргу та примусового стягнення. Суд встановив, що поділ майна не може бути використаний як спосіб уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу. У цій справі з'ясувалося, що мало місце визнання позову відповідачем і що на момент подання позивачем позову про поділ майна подружжя вже було відкрито виконавче провадження для примусового виконання рішення щодо стягнення з відповідача значної суми коштів [3].

В іншій справі Верховний Суд констатував, що дії боржника та його дружини, спрямовані на поділ майна, є недобросовісними. Позов про поділ майна подружжя був визнаний відповідачем у суді першої інстанції. Однак суд апеляційної інстанції скасував рішення та відмовив у задоволенні позову, так як він застосований з метою уникнення сплати боргу.

Верховний Суд вказав, що має місце зловживають правами щодо кредитора, оскільки такі дії порушують майнові інтереси кредитора, мають на меті уникнення стягнення заборгованості за рахунок майна боржника. Тому правопорядок не може залишати без уваги такі дії, навіть якщо вони формально не порушують конкретних імперативних норм.

Апеляційний суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції, врахував, що між подружжям не було фактичного спору щодо поділу майна, а позов було подано вже після відкриття виконавчого провадження. Зважаючи на невиконане рішення суду про стягнення боргу, апеляційний суд дійшов висновку про відмову в задоволенні позову щодо поділу майна, оскільки це використовувалося для уникнення сплати боргу.

Верховний Суд підкреслив, що хоча подружжя має право щодо поділу спільного майна, однак реалізація цього права не може здійснюватися на шкоду іншим учасникам правовідносин, зокрема кредиторам. Це означає, що поділ майна не може бути інструментом для уникнення боргових зобов'язань [4].

Важливим аспектом процесу виступає розгляд справи в межах заявлених позивачем вимог. Вирішуючи спір щодо поділу майна, суд компетентний не прийняти запропонований варіант поділу майна та провести його розподіл у інший спосіб. При цьому суд має врахувати як інтереси дружини, так і інтереси чоловіка, їхніх дітей, інші обставини, якщо вони мають істотне значення для справи.

Верховний Суд у постанові від 19 лютого 2020 р. зазначив, що визначення судом під час вирішення спору варіанта поділу майна подружжя, якщо наявна вимога щодо його поділу, іншого за той, з яким звертався позивач, не є виходом суду за межі позовних вимог. Такий висновок аргументовано тим, що позовна вимога — це поділ майна між подружжя, і вона не змінюється, якщо має місце інший варіант поділу [5; 6; 7].

Способи, порядок поділу майна визначаються ст. 71 СК України. Об'єднана Палата Касаційного цивільного суду в своїй постанові визначила, що поділ майна — об'єкта права спільної сумісної власності подружжя, відбувається шляхом виділення його в натурі, а якщо воно є неподільним, то воно присуджується комусь із одного подружжя, якщо не має іншої домовленості між ними. Воно також може бути реалізоване через виплату грошової, іншої майнової компенсації вартості його частини.

Таким чином, ціна майна, яка розподіляється, має визначатись дійсною його вартістю саме на момент розгляду справи. Якщо мало місце відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого та неможливість встановлення його дійсної вартості, то має визначатись ринкова вартість такого майна на час розгляду справи [8].

Слід звернути увагу на відмінність між наступними двома позовними вимогами у сфері припинення права спільної власності.

Частини 4 і 5 ст. 71 СК України утворюють взаємопов'язаний механізм, який дозволяє одному з подружжя отримати грошову компенсацію за свою частку у спільному майні, втратити право власності на цю частку — лише за власною згодою. Закон вимагає добровільної згоди особи на заміну частки грошима — це ключовий принцип захисту права власності. Відповідач погоджується на позбавлення його частки у праві власності, натомість отримуючи гарантоване відшкодування у формі грошей. Без такої згоди припинення права власності через компенсацію недопустиме, якщо інше не передбачено Цивільним кодексом України, — зокрема, ст. 365, яка прямо дозволяє припинити право співвласника з компенсацією за рішенням суду, за наявності окремих підстав (необґрунтована перешкода користуванню, малозначна частка тощо).

Щоб гарантувати інтереси іншого з подружжя, право якого припиняється, позивач повинен внести суму компенсації на депозитний рахунок суду, — інакше в суду відсутні правові підстави для ухвалення

відповідного рішення [9; 10]. Внесення таких коштів є підтвердженням платоспроможності позивача. Встановлення такої процедури є інструментом захисту від фіктивних позовів, ілюзорної компенсації. Це дозволяє зберегти баланс інтересів сторін, навіть у конфліктних ситуаціях, зокрема під час поділу майна після розірвання шлюбу.

Якщо позивач сам просить припинити своє право на частку у спільному майні з компенсацією на свою користь — внесення грошової суми на депозит не вимагається, оскільки позивач не обмежує чужі права, а відмовляється від своїх, тому немає потреби гарантувати інтереси іншої сторони шляхом попереднього внесення компенсації.

У ст. 60 СК України закріплено презумпцію спільності права власності подружжя на майно, що набуто за час шлюбу. Вона може бути спростована й один із подружжя вправі оспорювати поширення такого правового режиму (спільного сумісного майна) щодо певного об'єкта. Тягар доказування буде на тому з подружжя, який спростовує таку презумпцію [11].

Так, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 23 січня 2024 р. у справі № 523/14489/15-ц погодилась з доводом позивача, що презумпцію спільної сумісної власності доходу колишньої дружини від здійснення підприємницької діяльності має спростовувати саме вона. Провадячи поділ доходу від підприємницької діяльності фізичної особи підприємця, слід враховувати, чи мало місце його використання всупереч волі іншого з подружжя та чи був він використаний в інтересах сім'ї. Якщо колишня дружина скористалась таким доходом на свій розсуд, проти волі іншого з подружжя та не в інтересах сім'ї, не на її потреби, утаїла його, то такі гроші слід було б взяти до уваги при поділі [12].

У судовій практиці мала місце зміна підходів щодо розподілу майна подружжя в частині поділу частки в господарському товаристві щодо прав одного з подружжя при розірванні шлюбу на частку у статутному капіталі товариства, яке належить іншому з подружжя.

У постанові від 11 квітня 2024 р. Велика Палата Верховного Суду відійшла від висновків ВС України. У випадку, коли один із подружжя вніс як вклад кошти, що є спільною сумісною власністю, у статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю коштів, то останнє є їхньою власністю. Такий суб'єкт внесення набуває права на частку учасника господарського товариства. А інший з подружжя, що був співвласником цих коштів, для захисту свого права під час поділу їхнього спільного сумісного майна вправі заявляти вимогу щодо виплати половини вартості саме частки члена подружжя у статутному капіталі. Презюмується, що вартість частки у статутному капіталі господарського товариства відповідає розміру внеску. Сторона може доводити зміну такої вартості (зменшення, збільшення) [13].

Список використаних джерел

1. Мороз Б. В., Лазько Г. З. Особливості формування поняття судової помилки. *Право і суспільство*. 2016. № 2, Ч. 3. С. 56–61. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/2_2016/part_3/11.pdf.
2. Кравець Ю. І. Судові помилки: поняття та класифікація. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 186–190. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.38>.
3. Постанова Верховного Суду від 11.11.2019 р. у справі № 337/474/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85868754>.
4. Постанова Верховного Суду від 26.01.2023 р. у справі № 442/5855/2. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653848>.
5. Постанова Верховного Суду від 19.02.2020 р. у справі № 615/1364/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87950874>.
6. Постанова Верховного Суду від 17.08.2022 р. у справі № 522/8676/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105813679>.
7. Постанова Верховного Суду від 17.01.2024 р. у справі № 522/17831/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116388667>.
8. Постанова об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду від 03.10.2018 р. у справі № 127/7029/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77009144>.
9. Постанова Верховного Суду від 03.02.2020 р. у справі № 235/5146/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87423852>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.02.2022 р. у справі № 209/3085/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105325146>.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.11.2018 р. у справі № 372/504/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78215412>.
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.01.2024 р. у справі № 523/14489/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920101>.
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.04.2024 р. у справі № 760/20948/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073>.

ЧУДИК-БІЛОУСОВА Надія Іванівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,

старша наукова співробітниця відділу міжнародного приватного права,

<https://orcid.org/0009-0002-1295-5587>

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

В умовах тривалої дії воєнного стану та поступової інтеграції України до Європейського Союзу одними з найважливіших завдань у сфері зайнятості є формування стабільного та ефективного ринку праці та забезпечення реалізації якісно нової державної політики у сфері зайнятості населення, виконання яких суттєво утруднене через впровадження воєнного стану, релокацію бізнесу, внутрішнє переміщення робочої сили, втрату ринків збуту, відсутність сировини для виробництва, знищення та пошкодження інфраструктури тощо.

Розвиток ринку праці в сучасних умовах має залишатися пріоритетним напрямком реалізації соціальної політики, реалізація якого має бути спрямована на вирішення безпосередніх потреб післявоєнної розбудови нашої держави. Забезпечення роботою незайнятого населення має стати невід'ємною частиною соціальної політики повоєнного відновлення [1, с. 58], насамперед, у територіальній громаді, за участі місцевого чи релокованого бізнесу, зокрема і за участі новостворених чи відновлених суб'єктів господарювання.

Тому в контексті післявоєнного відновлення України саме зайнятість у територіальній громаді має стати одним із чинників забезпечення економічного зростання [2, с. 243] України в цілому та окремої громади зокрема.

На виконання делегованих повноважень територіальна громада фактично є зацікавленим, тобто активним учасником відносин у сфері зайнятості. Вона уповноважена визначити потреби та пропонувати заходи з вирішення проблем в організації сфери зайнятості, виходячи із власної зацікавленості в розвитку громади та задля забезпечення добробуту жителів громади, зокрема і тих, котрі з певних причин перемістилися у відповідну громаду.

Водночас громада як активний учасник правовідносин у сфері зайнятості зобов'язана розробляти територіальну програму зайнятості та заходи щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття, сприяти зайнятості осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей, після їх звільнення, та забезпечувати організацію їхньої професійної

підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації [3], хоча з урахуванням вимог законодавства про зайнятість може сприяти у здійсненні таких заходів лише на умовах комунікації із уповноваженими на реалізацію заходів із працевлаштування чи на професійну орієнтацію незайнятого населення.

Економічні втрати країни із початку повномасштабного вторгнення мають тенденцію до постійного зростання і, безумовно, мали б бути включені до стратегічних планів з відновлення економічного потенціалу на різних рівнях. Тому ще в 2022 році науковою спільнотою [4, с. 9–10] була запропонована концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку країни, котру запропоновано реалізовувати через відновлення людського потенціалу, відбудову і розвиток сучасного підприємництва. Під час її реалізації на етапі відновлення країни обов'язковим має стати урахування пріоритетності найбільш постраждалих регіонів та громад задля сприяння їхньому економічному відновленню.

Стратегічне бачення розвитку політики зайнятості було запропоновано та врегульовано Міжнародною організацією праці у 1964 році [5]. Відповідно її метою визначили необхідність стимулювання економічного зростання й розвитку, піднесення рівня життя, задоволення потреб у робочій силі та ліквідації безробіття й неповної зайнятості. Україна як член МОП, яка ратифікувала цю Конвенцію, не лише проголосила, але й з 1991 року поступово впроваджувала заходи зі здійснення активної політики зайнятості, через закріплення правових механізмів сприяння повній, продуктивній і вільно обраній зайнятості, задля забезпечення: а) роботою всіх, хто готовий стати до неї й шукає її; б) такою роботою, яка була б якомога продуктивнішою; в) свободу вибору зайнятості й найширші можливості для кожного працівника здобути підготовку [5], хоча вирішення проблем зайнятості в умовах дії воєнного стану в конкретній територіальній громаді залишається серед основних завдань діяльності органу місцевого самоврядування та територіального підрозділу центру зайнятості.

Для функціонування економіки країни, котра перебуває в умовах дії воєнного стану з 2022 року, визначено пріоритетними певні напрямки сприяння зайнятості, котрі завдяки діяльності уряду, служб зайнятості та бізнесу поступово розпочали свій розвиток [6]. До них віднесені необхідність впровадження в окремих територіальних громадах та регіонах програм перекваліфікації та підвищення кваліфікації незайнятого населення, виходячи з поточної ситуації (навчання жінок з числа безробітних осіб, членів сім'ї військовослужбовця, жінок з числа внутрішньо переміщених осіб); залучення донорських коштів для створення нових робочих місць (може бути доцільним та ефективним для тих громад, котрі суттєво віддалені від зони бойових дій, з достатньою кількістю працездатного та незайнятого населення); впровадження стимулювання швидкого працевлаштування працівників (відповідного

механізму, пріоритетних сфер працевлаштування на нормативному рівні не впроваджено), прогнозування професій, які в короткостроковій та середньостроковій перспективі будуть користуватися попитом на ринку праці (суб'єкти господарювання вважають доцільною підготовку фахівців для сфери будівництва та сільського господарства); створення програм зайнятості для внутрішньо переміщених осіб; розвиток дистанційних форм зайнятості (впроваджено завдяки змінам до трудового законодавства після початку дії воєнного стану) [6].

Безумовно, людський ресурс країни виступатиме рушійною силою для становлення та зміцнення економіки держави в цілому та окремих територіальних громад зокрема. Завдяки кваліфікованому персоналу зростатиме ресурс для відбудови держави. Саме тому виникає потреба у формуванні державою сприятливих умов для повернення переміщеного населення до країни, тісної співпраці із бізнесом для забезпечення роботою та координації із освітніми закладами, здатними підготувати кваліфіковані кадри [7] на запит громади, на виконання державного чи регіонального замовлення, на запити роботодавця.

Слід звернути увагу, що держава уповноважена забезпечити реалізацію політики у сфері зайнятості населення через створення та фінансове забезпечення загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку показників розвитку ринку праці та зайнятості населення, їх оцінювання за результатами реалізації. Тому одним із шляхів подолання безробіття на окремих територіях має стати затвердження територіальної (місцевої) програми зайнятості населення, визначення основних показників ринку праці та заходів, спрямованих на збалансування попиту і пропозиції робочої сили на територіальному ринку праці, соціального забезпечення безробітних, забезпечення зайнятості осіб, які мають додаткові гарантії при працевлаштуванні [8; 9; 10, с. 93], хоча слід мати на увазі, що за умов дії воєнного стану такі програми повинні мати короткостроковий чи середньостроковий характер, залежно від географічного розташування та кількісних показників працездатного незайнятого населення, суб'єктів господарювання, котрі продовжують здійснювати господарську діяльність, суб'єктів господарювання, котрі пройшли процедуру релокації для здійснення господарської діяльності.

Іншим дієвим способом подолання безробіття, особливо в умовах подолання наслідків повномасштабного вторгнення на деокупованих і постраждалих територіях має стати співпраця територіальних громад із бізнесом у частині запровадження для визначеної законом категорії осіб виконання робіт тимчасового характеру [11; 12], зокрема з відновлення інфраструктури, подолання наслідків пошкоджень житлової та громадської забудови, адже законодавство допускає можливість залучення роботодавцем

безробітної особи до виконання робіт тимчасового характеру [12], із використанням договору про організацію громадських робіт за наявності джерел для фінансування його виконання.

Для тих територіальних громад, населені пункти яких потребують відновлення, надзвичайною має стати організація суспільно корисних робіт, для фінансування яких з часу їх запровадження використовують кошти соціального страхування на випадок безробіття. Доцільність їхньої організації залежить від обсягу роботи, котру неможливо виконати без залучення тимчасово певної кількості незайнятих осіб, через укладення відповідного договору між регіональним центром зайнятості та їхнім замовником. У такому договорі обов'язково відображають права та обов'язки його сторін, їхню відповідальність, вказують вид (перелік видів) суспільно корисних робіт, визначають джерела та умови фінансування таких робіт, порядок внесення змін до договору та умови його розірвання, припинення. Невід'ємною частиною договору про організацію такого виду робіт та їх фінансування є кошторис витрат із їх фінансування [13], тобто в громади має бути наявним деталізований фінансовий план з використання коштів на виконання таких робіт, із визначенням обсягу та напрямів їх використання, детально пропрацьований фахівцями територіальної громади, котра має потребу в залученні робочої сили на нетривалий період.

Організація таких робіт для відновлення тих населених пунктів, котрі зазнали руйнувань житлової забудови, виробничої та соціально-економічної інфраструктури, фактично є окремим, доволі дієвим способом стимулювання державою приватного бізнесу щодо розширення можливостей для зайнятості населення [14, с. 47], хоча більш зацікавленим суб'єктом у працевлаштуванні населення та у відновленні територій є, насамперед, територіальна громада, котра у співпраці із місцевими суб'єктами господарювання здатна в рамках партнерських відносин мінімізувати негативні прояви військових дій, акумулювати податкові надходження в громаді та сприяти зростанню чисельності працездатної частини населення.

Виходом із ситуації вимушеного безробіття в умовах територіальної громади також може стати залучення певної незайнятої частини населення до окремих видів робіт. Зокрема, з особою, залученої до громадських робіт, передбачено укладення лише строкового трудового договору для її працевлаштування на створене тимчасове робоче місце на строк, котрий сумарно протягом року не може перевищувати 180 календарних днів [11]. Однак основною умовою його укладення, є офіційне перебування такої особи у статусі «безробітна».

Незалежно від тривалості військових дій, програми відновлення бізнесу та економічних можливостей громад, регіонів та держави в цілому, необхідно не лише розробляти, але й коригувати задля успішного економічного розвитку

держави. Вони повинні включати програми із залучення внутрішньо переміщених осіб та мігрантів в економіку країни через залучення фінансів громадян України, котрі тимчасово перемістилися задля безпеки за межі України в економіку держави та сприяти їх поверненню до попереднього місця проживання чи в країну в цілому.

Щодо залучення в окремі сектори економіки працівників-іноземців першочерговим завданням уповноважених органів держави має стати визначення переліку держав, громадян яких варто залучати, визначення переліку видів трудової діяльності, визначення умов оплати їхньої праці при переїзді. Залучення на ринок праці мігрантів-іноземців у світовій практиці характеризується лише позитивним впливом на економіку. Тому варто приділити особливу увагу цьому напрямку зайнятості, так як в окремих сферах господарювання протягом тривалого часу спостерігається відсутність працівників чи значна їхня недостатність. Одним із пріоритетних напрямків державної політики відновлення має стати популяризація робітничих професій та виведення їх на рівень престижності завдяки забезпеченню належної оплати праці.

Також на сучасному етапі варто розвивати та забезпечити на нормативному рівні розвиток та підтримку високотехнологічних виробництв та розвиток сільського господарства; створювати ефективні програми з перепрофілювання та підвищення кваліфікації працівників для окремих сфер економіки, розробки та реалізації програм зайнятості молоді, продовжувати впровадження практики дуальної освіти; створювати умови для розвитку господарської діяльності у сільській місцевості (створення робочих місць у селах та громадах, розробка та впровадження програм розвитку та популяризації праці в окремих галузях); вживати заходи щодо подолання тіньової економіки та тіньової зайнятості населення; створювати механізми для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні; сприяти у створенні нових робочих місць; розширювати джерела фінансової підтримки бізнесу через надання грантів та залучення іноземних інвестицій; сприяти в розбудові індустріальних парків, розвивати інновації, стимулювати та підтримувати стартапи, цифрову трансформацію бізнесу та міжнародного партнерства [7]. Тому ми поділяємо позицію щодо доцільності розробки та реалізації Стратегії відновлення та стабілізації вітчизняного ринку праці [15, с. 77] на середньострокову та довгострокову перспективу, адже виїзд населення за межі країни та внутрішнє переміщення населення, релокація суб'єктів господарювання в західні регіони України не лише спричинили значне навантаження [7], зокрема, на інфраструктуру населених пунктів, але й зумовили зростання кількості непрацюючого населення. Серед причин зростання кількості безробітних також залишається скорочення чисельності працюючих осіб у багатьох суб'єктів господарювання через відсутність ринків

збуту чи сировини, вимушене закриття суб'єкта господарювання, руйнування виробничої бази внаслідок ракетних обстрілів [15, с. 75] чи ведення бойових дій.

Деякі вчені вважають, що ефективними інструментами для підвищення зайнятості населення має стати «перерозподіл робочої сили між секторами економіки; розробка короткострокових планів щодо релокації чи переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може сплачувати заробітну плату працівникам та податки» [16]. Хоча період досі триває, і такий перерозподіл розпочався ще в перший рік вторгнення та триває досі.

Окрім збереження вже наявного бізнесу, державна політика у сфері зайнятості повинна сприяти розвитку малого та середнього бізнесу за рахунок створення нових робочих місць для переміщеного населення, соціально незахищених верств населення тощо.

Серед головних факторів, які негативно впливають на ринок праці в сучасний період, виокремлюють посилення тиску на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості внаслідок зменшення людського потенціалу в результаті вимушеного масового переміщення місцевого населення із зони бойових дій в інші, більш безпечні громади, в громади, в яких наявні заклади загальної освіти та дошкільної освіти, придатне для проживання житло та робочі місця; знищення логістики для виробленої продукції та доставки сировини, знищення чи обмеження доступу до об'єктів та благ соціальної інфраструктури, погіршення бізнес-умов, втрату потенціалу найважливіших промислових сільськогосподарських галузей, що погіршило економічного розвитку регіону (південні області та окремі райони тимчасово окупованих територій), скорочення кількості робочих місць, що призводить до вимушеного переміщення особи у зв'язку з необхідністю забезпечення виробничого циклу релокованого суб'єкта господарювання, втратою засобів для існування, необхідністю забезпечення умов для навчання та проживання дітей.

Зростанню кількості безробітного населення сприяє вимушене зменшення зацікавлення населення працездатного віку в пошуку роботи, зниження фахових навичок, конкурентоздатності та життєвого рівня працездатного населення, зростання небезпеки неможливості самореалізуватися для працездатної частини населення в сучасних умовах особливо актуальне щодо осіб призовного віку, переважно чоловіків до 25 років, котрі не в змозі офіційно працевлаштуватися без уточнення облікових даних.

Низька трудова мобільність працездатного населення також погіршує баланс між попитом та пропозицією робочої сили, її якісні показники, призводить до зниження продуктивності праці, що негативно впливає на економічне зростання загалом [17, с. 38–39] у державі.

У комплексі заходів із запровадження нових підходів із протидії та пом'якшенню наслідків безробіття надзвичайно важливу роль має відіграти інформаційно-роз'яснювальна робота установ сфери зайнятості серед населення, спрямована на усвідомлення природи соціальних ризиків і можливі їх наслідки для подальшого соціального забезпечення особи, котра втратила роботу у співпраці з територіальними громадами, котрі потребують відновлення, з територіальними громадами, до яких перемістилася значна частина внутрішньо переміщених осіб та територіальними громадами, у яких релокований бізнес потребує кваліфікованої та некваліфікованої робочої сили.

Впровадження заходів з підвищення зайнятості населення потребуватиме суттєвих фінансових та людських ресурсів та буде суттєво утрудненим у реалізації на звільнених територіях та територіях, котрі зазнали суттєвих ушкоджень інфраструктурних об'єктів та є фактично чи суттєво непридатними для проживання населення. Самостійно територіальна громада не зможе забезпечити їх впровадження через брак фінансових ресурсів та необхідність задоволення інших, першочергових потреб населення.

Тому слід констатувати, що реформування сфери працевлаштування безробітного населення, навіть за умов дії воєнного стану, має відбуватися з урахуванням балансу інтересів незайнятого населення, потенційних роботодавців та територіальної громади, котра може стикатися з неможливістю подолання безробіття на своїй території внаслідок втрати виробничих потужностей, неможливості використання окремих територій громади внаслідок їх замінування, виїзду кваліфікованих працівників через загрозу життя і здоров'ю, у зв'язку з відсутністю житла чи неможливістю проживання.

Список використаних джерел

1. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С. та ін. ; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2023. Об'єм даних 4,42 МБ. *Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України*. URL: https://idss.org.ua/arhiv/Монографія_якість.pdf.
2. Головань Т. Г. Державна політика у сфері зайнятості населення в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 241–244. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.37>.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97–ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
4. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2022. 16 с. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf>.

5. Конвенція про політику в галузі зайнятості від 26.06.1984 р. № 122. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_062.
6. Штундер І. О. Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-22>.
7. Любомудрова Н., Гойчук В. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>.
8. Про державні цільові програми. Закон України від 18.03.2004 р. № 1621–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
9. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. Закон України від 23.03.2000 р. № 1602–III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
10. Горобець А. С. Система організаційно-правових форм соціального захисту безробітних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 22. С. 91–94. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc22/23.pdf>.
11. Про зайнятість населення. Закон України від 05.11.2012 р. № 5067–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
12. Порядок організації громадських та інших робіт тимчасового характеру. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2015 р. № 175. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2013-п>.
13. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-п>.
14. Багрій К., Кучінік Р., Кучінік Н. Безробіття в Україні під час війни: аналітичний аспект. *Облік, аналіз і аудит*. 2022. Вип. 2 (86). С. 32–51. <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2022-2.86.03>.
15. Луньова Т. Напрямки активізації зайнятості населення України в умовах воєнної економіки. *Економічний простір*. 2023. № 183. С. 74–78. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/183-12>.
16. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналітична записка. Київ, 2022. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.
17. Сergyogina N. O. Вплив військових дій на продуктивну зайнятість в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72), № 6. С. 36–40. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/06>.

АВТОРГОВ Андрій Миколайович,

кандидат юридичних наук,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,

науковий співробітник лабораторії з адаптації законодавства України до права ЄС,

<https://orcid.org/0009-0002-1295-5587>

МІНІМАЛЬНИЙ СТАНДАРТ ГІДНОГО ІСНУВАННЯ БОРЖНИКА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ЦИФРОВІ МЕХАНІЗМИ КРАЇН ЄС ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) втілює конституційний принцип обов'язковості судових рішень. Водночас у соціальній державі потрібно запобігати бідності людини та її соціальній ізоляції.

Метою дослідження є аналіз можливості імплементації цифрових механізмів українського законодавства, яке регламентує діяльність органів примусового виконання та примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб). Зокрема, планується з'ясувати, в яких нормативних актах містяться європейські та міжнародні стандарти, якими передбачено залишення боржнику мінімальної захищеної суми та яким чином зробити ці процеси автоматизованими.

Із часів СРСР в українському законодавстві існує перелік майна, на яке заборонено звертати стягнення за виконавчими документами.

На сьогодні перелік такого майна містить Додаток до Закону України «Про виконавче провадження» [1].

Слід зазначити, що цей перелік є певним чином застарілим та не включає мінімальну грошову суму коштів (готівкових або на банківському рахунку боржника), яка має бути обов'язково залишена боржнику.

На важливість залишення боржнику засобів існування вказують і джерела міжнародного права. Так, ст. 25 Глобального кодексу примусового виконання [2] містить норму про те, що в розпорядженні боржника має бути залишена сума, достатня для забезпечення його та його сім'ї існування, розмір якої визначається законом.

Згідно з регламентом ЄС № 655/2014 визначення сум, на які не може бути звернуто стягнення, є виключною компетенцією держави-учасника, на території якої здійснюється примусове виконання [3].

У Рекомендації Rec (2003) 17 йдеться про те, що слід забезпечити захист певного майна й доходів відповідача, таких, наприклад, як: основні господарські товари, основні види соціальної допомоги, кошти на задоволення

найважливіших медичних потреб та необхідних засобів трудової діяльності [4]. «Відповідач» для цілей документа означає сторону, проти якої висунуто вимогу про примусове виконання.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану» [5] було запроваджено норму, відповідно до якої тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 2102–ІХ, фізичні особи — боржники, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, можуть здійснювати видаткові операції з поточного рахунку на суму в розмірі, що протягом одного календарного місяця не перевищує двох розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом про Державний бюджет України на 01 січня поточного календарного року, а також сплачувати податки, збори без урахування такого арешту, за умови, що такий поточний рахунок визначений для здійснення видаткових операцій у порядку, встановленому цим підпунктом. Звернення стягнення у межах зазначеної суми на такому рахунку не здійснюється.

У разі накладення арешту на кошти, розміщені на декількох поточних рахунках фізичної особи — боржника в одному банку або на поточних рахунках у різних банках, для здійснення видаткових операцій має бути визначений лише один поточний рахунок фізичної особи — боржника в одному банку.

У разі наявності декількох виконавчих проваджень стосовно однієї фізичної особи — боржника для всіх виконавчих проваджень визначається один поточний рахунок для здійснення видаткових операцій. Кількість виконавчих проваджень не впливає на розмір суми, яка не підлягає зверненню стягнення і на яку фізична особа — боржник може здійснювати видаткові операції.

Для визначення такого поточного рахунку в банку фізична особа — боржник звертається до органу державної виконавчої служби, приватного виконавця, який наклав арешт на кошти фізичної особи — боржника, із заявою про визначення поточного рахунку в банку для здійснення видаткових операцій. Заява може бути подана в паперовій (нарочно або засобами поштового зв'язку) або в електронній формі з дотриманням вимог, встановлених Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг».

У заяві зазначаються номер поточного рахунку, який фізична особа — боржник просить визначити для здійснення видаткових операцій, та

найменування банку, в якому відкрито такий рахунок. Фізична особа — боржник несе відповідальність за достовірність зазначеної у заяві інформації.

Державний, приватний виконавець протягом двох робочих днів з дня отримання відповідної заяви фізичної особи — боржника виносить постанову про визначення поточного рахунку фізичної особи — боржника в банку для здійснення видаткових операцій та невідкладно, не пізніше наступного робочого дня після винесення постанови:

— надає/надсилає відповідну постанову банку (обслуговуючому банку);

— перевіряє наявність інших виконавчих проваджень, відкритих стосовно фізичної особи — боржника, та у разі, якщо стосовно фізичної особи — боржника відкриті інші виконавчі провадження, одночасно надає/надсилає відповідну постанову до органів державної виконавчої служби або приватному виконавцю, які здійснюють примусове виконання в таких виконавчих провадженнях. У такому разі поточний рахунок, зазначений у відповідній постанові, вважається визначеним для здійснення видаткових операцій і в межах таких виконавчих проваджень.

Більш детально особливості взаємодії органів державної виконавчої служби та приватних виконавців під час визначення поточного рахунку боржника — фізичної особи в банку для здійснення видаткових операцій регулюються розд. XIX Інструкції з організації примусового виконання рішень [6].

Слід зазначити, що процедура визначення рахунку для здійснення видаткових операцій потребує певного часу та активних дій боржника.

Між тим, цю процедуру потрібно автоматизувати.

Так, у Литовській Республіці стягувати кошти з рахунків боржників у банках виконавцям допомагає Інформаційна система грошових обмежень (PLAIS). Рішення про накладення виконавцем арешту на гроші боржника PLAIS направляє в усі банки та інші фінансові установи країни [7].

PLAIS приносить користь не тільки виконавцям але й захищає боржників.

PLAIS автоматично залишає суму коштів, необхідну для задоволення мінімальних потреб боржника на одному з його рахунків.

Система автоматично визначає суму мінімальних вимог споживання і передає цю інформацію кредитним установам, щойно виконавці починають стягувати з рахунків боржника. Таким чином, без будь-яких додаткових дій боржника на його рахунку залишається захищена сума коштів для його мінімальних потреб. Самому боржнику про це не потрібно турбуватися — всі процеси автоматизовані.

Крім того, вбачається необхідним в українському законодавстві закріпити норму про мінімально захищену суму для боржника на постійній основі, а не лише на період військового стану.

Також потрібно унеможливити і зловживання правами з боку боржників під час застосування цих норм. Залишається також проблемою і відсутність у законодавстві поняття захищених рахунків, які використовувались би лише для отримання заробітної плати, пенсії, стипендії, соціальних виплат [8]. Крім того, існують технічні проблеми з визначенням рахунку для видаткових операцій для боржників, які зареєстровані як фізичні особи-підприємці та мають відкриті рахунки в банках саме як фізичні особи-підприємці.

З огляду на це, ці проблеми також потребують вирішення.

Висновки. Міжнародні та європейські стандарти у сфері виконавчого провадження наголошують на необхідності залишення боржнику певної суми коштів, необхідної для існування боржника та членів його родини. В Україні на період воєнного стану діє норма, за якою боржник може користуватися сумою у розмірі двох мінімальних заробітних плат на місяць, проте потрібно запровадити дію цих норм на постійній основі. Також потрібно цифровізувати процеси, які покликані забезпечити виконання вимог закону щодо забезпечення боржнику мінімальних стандартів гідного існування.

Список використаних джерел:

1. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 р. № 1404–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
2. Global Code of Enforcement. *International Union of Judicial Officers.* URL: https://uihj.com/archive-uihj/en/global-code-of-enforcement_2165010.html.
3. Мальский М. М. Міжнародний виконавчий процес: теорія і практика. Дрогобич : Коло, 2019. 470 с.
4. Рекомендація Rec (2003) 17 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо примусового виконання Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 851 засіданні заступників міністрів 09 вересня 2003 року. *Верховний Суд.* URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2003_17_2003_09_09.pdf.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану. Закон України від 11.04.2023 р. № 3048–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20>.
6. Інструкція з організації примусового виконання рішень. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12>.
7. Законопроект №9363: цифрова революція виконавчого провадження чи латання законодавчих дірок — блог Андрія Авторгова (04.12.2024; 11:51). *Юридична практика.* URL: <https://pravo.ua/zakonoprojekt-9363-tsyfrova-revoliutsiia-vykonavchoho-provazhennia-chy-latannia-zakonodavchykh-dirok-bloh-andriia-avtorhova>.

8. Авторгов А. Арешт коштів на «зарплатних» та «пенсійних» рахунках — «лікбез» для боржників і не тільки (15.04.2020; 09:00). Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/167373-aresht-koshtiv-na-zarplatnikh-pensiynikh-rakhunkakh-likbez-dlya-borzhnikov-i-ne-tilki>.

БОЯРСЬКИЙ Євген Дмитрович,

кандидат юридичних наук,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, науковий співробітник відділу методології свроінтеграції приватного права, <https://orcid.org/0000-0003-0273-422X>

ДОТРИМАННЯ АРБІТРАМИ ПРИНЦИПУ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ: ВИКЛИК ІЗ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Незалежність та неупередженість арбітрів є універсальним та фундаментальним принципом міжнародного комерційного арбітражу. Цей принцип забезпечує справедливість арбітражного розгляду безстороннім складом арбітражу та відповідність такого процесу і прийнятого рішення лише положенням застосовуваного права [1, с. 45].

Під неупередженістю належить розуміти відсутність в арбітра прихильності стосовно певної сторони або суті спору [2, с. 88]. Як зазначають Г. Кауфманн-Колер (G. Kaufmann-Kohler) та А. Рігоцці (A. Rigozzi), неупередженість становить фінальну мету: вирішення спору повинно бути вільним від впливу зовнішніх факторів або обставин [3, с. 188].

Принцип незалежності та неупередженості арбітрів відображено в законодавствах практично всіх країн світу, а також в усіх арбітражних правилах.

Так, наприклад, цей принцип відображено у ст. 12 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та ст. 32 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. Зі змісту обох статей випливає, що від заявника про відвід не вимагається доводити дійсну упередженість арбітра [4; 5]. Достатньо лише довести існування обставин, які викликають обґрунтовані сумніви щодо неупередженості арбітра. Більше того, немає необхідності доводити, що потенційна упередженість впливає або може вплинути на рішення арбітра по справі.

Традиційно, упередженість арбітра можна було встановити на підставі його тверджень, зафіксованих письмово, або оголошених публічно, або на підставі його поведінки, доведеної належним чином. Однак із поширенням користування соціальними мережами, що не могло не оминати арбітрів, ситуація істотно ускладнилася.

Використання арбітрами соціальних мереж має два основні наслідки:

1) поведінка або реакції арбітрів видозмінюються в межах можливостей, що надаються конкретною соціальною мережею. Окрім публікації письмових тверджень та коментарів, арбітри можуть ставити вподобайки або інші реакції (емодзі) на публікації інших користувачів, пересилати публікації інших користувачів (репости), позначати певні публікації як такі, що заслуговують уваги, вступати в тематичні групи та інше;

2) поведінка арбітрів у соціальних мережах загалом стає загальнодоступною і може фіксуватися іншими користувачами.

Ще у 2014 році Комітет з рекомендацій щодо соціальних медіа при Королівському інституті арбітрів попереджав, що хоч публікації в соціальних мережах самі по собі не становлять порушення зобов'язань арбітрів, опублікована інформація може бути використана як доказ порушення принципу неупередженості [6]. А у 2024 році було внесено зміни у Керівництві Міжнародної асоціації юристів щодо конфлікту інтересів у міжнародному арбітражі, де було визначено, що публічна підтримка арбітром певної позиції по справі у соціальних медіа та/або на професійних соціальних онлайн-платформах/мережах може становити підставу для сумнівів у незалежності та/або неупередженості арбітра [7].

У таких умовах вимога щодо дотримання арбітрами неупередженості ставить низку нових проблем як перед учасниками арбітражного процесу, так і перед суддями, що розглядають питання про відвід арбітрів. Нижче пропонується кілька прикладів із судової та арбітражної практики.

Сан Янг (Sun Yang) проти Всесвітнього антидопінгового агентства та Міжнародної федерації плавання

Пан Сан Янг є китайським спортсменом, проти якого 28 лютого 2020 р. Спортивним арбітражним судом було винесено рішення про відсторонення на строк у 8 років. Спортсмен подав клопотання про скасування арбітражного рішення на тій підставі, що один з арбітрів, пан Франко Фратіні (*Franco Frattini*), був упередженим проти нього. Зокрема, було встановлено, що в період з 28 травня 2018 р. по 09 червня 2019 р. у мережі «Твіттер» пан Фратіні зробив низку осудливих дописів щодо Китаю та китайців у контексті щорічного фестивалю собачого м'яса, який проходить у місті Юйлінь у провінції Гуансі.

У своєму рішенні від 22 грудня 2020 р. Федеральний суд Швейцарії визначив, що арбітр має право відстоювати свої переконання в соціальних мережах. Водночас арбітр не може виражати будь-які думки в будь-яких

термінах і при цьому не ризикувати можливістю виникнення сумнівів щодо його неупередженості.

У цій справі два фактори виявились вирішальними:

1) вислови пана Фратіні містили згадку про колір шкіри окремих китайців, що є неприпустимим, незалежно від контексту, і

2) такі вислови мали місце також і після того, як пана Фратіні було призначено головним арбітром по справі, де відповідачем був китайський спортсмен — пан Сан Янг.

Як наслідок, 22 грудня 2020 р. рішення Спортивного арбітражного суду було скасоване.

Рінат Ахметов проти російської федерації

Далі заслуговує на увагу інвестиційна справа Ріната Ахметова проти російської федерації, ініційована на основі Угоди про заохочення та взаємний захист інвестицій 1998 року. У цій справі російська федерація заявила відвід арбітрині, пані Андреа Бйорклунд (*Andrea Bjorklund*), професорці Університету Макгіл (м. Монреаль), на підставі її публікацій у соціальній мережі LinkedIn. Так, вищезгадана арбітриня опублікувала пост, де просувала ініціативу щодо збору коштів та забезпечення аптечками першої допомоги українських юристів, які приєдналися до лав Збройних сил України після початку повномасштабного вторгнення російської федерації (24 лютого 2022 р.) [9]. Крім того, пані Бйорклунд називала українських юристів «захисниками», які не були належним чином укомплектованими для протистояння російському вторгненню, а також закликала підтримувати їх у війні проти російської федерації.

31 липня 2024 р. уповноважена особа на призначення та/або вирішення питання про відвід арбітра, пані Маріетта Аджийєва Брю (*Marietta Agyeiwaa Brew*), вирішила, що пост пані Бйорклунд створював враження наявності упередженості, яке могло привести стороннього споглядача до висновку, що ця арбітриня не була здатна вирішувати спір незалежно та неупереджено. Як наслідок, клопотання російської федерації про відвід арбітра було задоволено.

Україна проти російської федерації: спір щодо затримання українських військово-морських кораблів та членів їхніх екіпажів

У цій справі, яка досі триває, 06 вересня 2024 р. російська федерація заявила про відвід арбітра, пана Джеймса Катеки (*James Kateka*) [10]. Однією з підстав для відводу став репост пана Катеки в мережі «Твіттер» від 22 лютого 2022 р.

Нижче наводимо коротку хронологію подій:

1) 22 лютого 2022 р. на екстреному засіданні ради Безпеки ООН представник Кенії у своєму виступі засудив акт російської федерації щодо визнання л/днр;

2) 22 лютого 2022 р. голландський журналіст, пан Томас ван Лінж (Thomas van Linge), опублікував у мережі «Твіттер» відео з виступом представника Кенії з коментарем «[...] Посол Кенії в РБ ООН чудово пояснює, як люди в Африці розуміють Україну і що означають акти агресії Кремля в нашому постколоніальному світі»;

3) 22 лютого 2022 р. американо-голландський юрист, пан Кріс ван Айк (Cris van Eijk), зробив репост з поста пана Томаса ван Лінжа з таким коментарем: «Чому промови в ООН не можуть претендувати на Пулітцерівську премію?»;

4) того ж 22 лютого 2022 р. арбітр по справі, пан Катека, зробив репост з репосту пана Кріс ван Айка без будь-яких коментарів.

Пан Катека прокоментував, що він зробив репост з тієї причини, що зміст виступу представника Кенії мав значення для жителів африканського континенту. Крім того, пан Катека прямо висловився проти застосування слова «агресія» стосовно дій російської федерації станом на лютий–березень 2022 року.

Однак, на думку російської федерації, репост пана Катеки означав схвалення характеристики російської федерації як агресора та/або колонізатора України.

У ході аналізу цього питання арбітражний трибунал сфокусував увагу, серед іншого, на таких обставинах:

1) питання про те, чи можна вважати репост схваленням чужого посту, не є вирішеним у праві. Кожний випадок потрібно розглядати окремо;

2) репост пана Катеки потрібно розуміти в контексті коментаря саме пана Кріса ван Айка, який високо поцінував виступ представника Кенії;

3) візуально репост пана Катеки не містив повний текст коментаря пана Томаса ван Лінжа, тож слово «агресія» було приховано.

Відповідно 11 квітня 2025 р. арбітражний трибунал відхилив заяву про відвід пана Катеки.

Вищенаведені справи демонструють, що, по-перше, через використання арбітрами соціальних мереж, з одного боку, зростає обсяг фіксованої інформації про вислови та/або поведінку арбітра, на підставі якої можуть виникнути сумніви щодо їхньої неупередженості. Проте, з іншого боку, істотно скорочуються можливості арбітрів надавати повну оцінку щодо відсутності підстав для сумнівів у їхній неупередженості.

Так, наприклад, станом на дату своїх призначень як арбітрів вищезгадані арбітри надавали підтвердження своєї незалежності та неупередженості. Цілком можливо, що вони могли навіть не пам'ятати про свої пости/репости/коментарі в соціальних мережах або пам'ятали про них, проте не допускали можливості їхнього тлумачення як доказів/підстав для наявності

сумнівів у їхній неупередженості. Відповідно значення таких підтверджень з боку арбітрів втрачає вагу.

По-друге, у випадку використання арбітрами репостів, вподобайок, емодзі та інших видів реакцій їхнє конкретне значення належить встановлювати з урахуванням супутніх обставин та контексту. У кожному конкретному випадку значення окремої дії/реакції може бути різним. Іншими словами, має місце невизначеність щодо такої дії/реакції та її оцінки.

По-третє, беручи до уваги обсяги інформації в соціальних мережах про дії/реакції конкретного арбітра, збір та аналіз такої інформації вимагає від учасників процесу істотних часових та грошових витрат. Відповідно нерівність фінансових можливостей сторін може призвести до нерівності в можливостях одержати докази про можливу упередженість арбітра.

По-четверте, в умовах інтенсифікації шахрайства в Інтернет-мережі та/або кібератак виникає загроза того, що зацікавленою стороною створюватимуться фейкові акаунти для арбітрів та/або фейкові дії/реакції арбітрів у соціальних мережах, з метою пред'явлення їх у майбутньому як докази упередженості.

По-п'яте, вищенаведені невизначеності зумовлюють підвищення ризику зловживання правом на заявлення відводу конкретному арбітру.

З урахуванням вищенаведеного пропонуються такі висновки:

1) істотну перевагу мають ті арбітри, які не є і ніколи не були зареєстровані в соціальних мережах. Для них ризику виникнення сумнівів щодо неупередженості, пов'язані з використанням соціальних мереж, не є актуальними;

2) при використанні соціальних мереж арбітрам рекомендується таке:

а) вживати заходи щодо захисту даних своїх акаунтів;

б) обмежувати активну діяльність/реакції в соціальних мережах;

в) уникати висловлень, які можуть мати образливий або радикальний зміст;

г) для попередження неправильного тлумачення змісту репосту, вподобайки або іншої дії/реакції в соціальній мережі рекомендується супроводжувати текстуальним коментарем;

3) перед наданням згоди на призначення арбітрам пропонується переглядати свої акаунти, особисті сторінки та попередню активність (у межах доступного) на предмет підстав, які можуть створювати сумніви у їхній неупередженості;

4) сторонам арбітражного процесу рекомендується відслідковувати дії/реакції арбітрів у соціальних мережах (як до початку арбітражного процесу, так і протягом нього) на предмет проявів упередженості. Оскільки обсяги такої діяльності/реакцій можуть бути значними (якщо арбітр є активним користувачем соціальних мереж), то залежно від обставин та суті справи

сторонам варто впроваджувати розумні критерії пошуку вищенаведеної діяльності/реакцій.

Список використаних джерел

1. Нагнибіда В. І. Незалежність та неупередженість арбітрів у світлі принципу належної правової процедури (due process). *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 44–53. <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.5>.
2. Волошук О. Т., Гетманцев М. О. Правовий статус арбітра міжнародного комерційного арбітражу / за заг. ред. О. Д. Крупчана. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 170 с.
3. Kaufmann-Kohler G., Rigozzi A. *International Arbitration. Law and Practice in Switzerland*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 577 p.
4. Про міжнародний комерційний арбітраж. Закон України від 24.02.1994 р. № 4002–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.
5. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. Київ, 2017. *Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (ICAC)*. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukraviny.pdf>.
6. Social Media Guidance Note: Social Media Guidance Note Committee at the new York Branch of the Chartered Institute of Arbitrators. *CIArbNY*. URL: <https://ciarbny.org/wp-content/uploads/Social-Media-Guidance-Note-Final062015.pdf>.
7. Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration: International Bar Association. *International Bar Association*. URL: <https://www.ibanet.org/document?id=Guidelines-on-Conflicts-of-Interest-in-International-Arbitration-2024>.
8. Sun Yang v. WADA and FINA, Decision of the Swiss Federal Tribunal 4A_318/2020, 22 December 2020. *Jus Mundi's Global Presence*. URL: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-world-anti-doping-agency-wada-v-sun-yang-and-federation-internationale-de-natation-fina-decision-of-the-swiss-federal-tribunal-4a-318-2020-tuesday-22nd-december-2020>.
9. Moody S. (21.08.2024). US arbitrator disqualified from Russia case over LinkedIn post. URL: <https://globalarbitrationreview.com/article/us-arbitrator-disqualified-russia-case-over-linkedin-post>.
10. Ukraine v. Russian Federation, PCA Case No. 2019-28, Decision on Challenge, 11 April 2025. *Permanent Court of Arbitration*. URL: <https://pcacases.com/web/sendAttach/70802>.

ІЛЬЧЕНКО Ганна Олександрівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

Державний торговельно-економічний університет,

доцентка кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права,

<https://orcid.org/0000-0003-1996-7062>,

ЗУБ Віктор Вікторович,

Державний торговельно-економічний університет,

здобувач вищої освіти,

<https://orcid.org/0009-0001-9740-2369>

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Запровадження воєнного стану є особливим правовим режимом, що застосовується державою у відповідь на загрози національній безпеці, зокрема у випадку збройної агресії або відкритої воєнної загрози. Однак, навіть за таких умов, держава зобов'язана дотримуватись основоположних прав і свобод людини, передбачених Конституцією України. Український досвід запровадження воєнного стану, особливо в умовах повномасштабної війни з РФ, демонструє важливість правових механізмів захисту прав людини. Тому доцільно звернути увагу на гарантії захисту прав людини в період воєнного стану з посиланням на українське законодавство, практику правозастосування та міжнародно-правовий контекст.

Варто зазначити, що, навіть в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини залишаються важливою складовою правового порядку. Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, однак при цьому не допускається обмеження прав, перелік яких прямо зазначено в цій статті [1]. Таким чином, Конституція чітко визначає межі державного втручання, забезпечуючи захист основоположних прав, навіть у найскладніші періоди, що є надзвичайно актуальним для аналізу сучасної української практики в умовах збройного конфлікту.

Забезпечення дотримання прав людини під час воєнного стану вимагає не лише норм українського законодавства, а й їх узгодженості з міжнародними зобов'язаннями України. У цьому контексті важливу роль відіграє ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, яка дозволяє державам-учасникам відступати від певних зобов'язань у випадку надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації [2]. Однак такі заходи повинні бути чітко обмежені за обсягом і тривалістю, відповідати вимогам необхідності та не суперечити іншим міжнародним зобов'язанням держави. Як сторона Конвенції, Україна

зобов'язана дотримуватися цього механізму, що забезпечує додаткові гарантії проти зловживань під час обмеження прав у період воєнного стану та сприяти балансу між безпекою і захистом людської гідності.

Україна, спираючись на положення ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, офіційно оголосила про тимчасове відступлення від низки зобов'язань у зв'язку з введенням воєнного стану. Серед цих зобов'язань — право на свободу пересування, свободу вираження думок, право на повагу до приватного і сімейного життя, а також процесуальні гарантії, що стосуються арешту, затримання та судового розгляду. Таке відступлення не вважається порушенням, якщо відповідає критеріям необхідності та пропорційності [3].

Україна повідомила Генерального секретаря Ради Європи про тимчасове відступлення від деяких положень Конвенції відповідно до ст. 15, що дозволяється в умовах надзвичайної ситуації. При цьому держава підтвердила свою повну повагу до основоположних прав, які не можуть бути обмежені, навіть під час війни, зокрема, до права на життя, заборони катувань, рабства та покарання без суду [4].

Конституція України визначає перелік прав громадян, які не можуть бути обмежені, навіть під час воєнного стану. Серед них — право на рівність і свободу, незалежно від раси, кольору шкіри, переконань, статі, походження, майнового стану, місця проживання, мови тощо. Воєнний стан не скасовує рівність між чоловіками та жінками. Громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства, вигнані з країни або видані іншій державі. Україна зобов'язана захищати своїх громадян за кордоном. Право на життя, гідність, свободу та особисту недоторканність також зберігається. Громадяни мають право звертатися до органів влади, які зобов'язані розглядати їхні звернення у встановлений термін. Держава не має права ігнорувати право на житло, гарантоване ст. 64 Конституції України. Воєнний стан вводиться лише на обмежений термін і в регіонах з найбільшими загрозами [1].

Введення воєнного стану в Україні створило нові виклики для системи захисту прав людини. У контексті активних бойових дій та порушень міжнародного права з боку Росії особливо важливо вдосконалити механізми правозахисту. Це передбачає забезпечення незалежності органів, що займаються правотворчістю та правозахистом, спрощення процедури розгляду скарг громадян і гарантування доступу до безкоштовної юридичної допомоги. Крім того, Україні необхідно виконувати міжнародні зобов'язання щодо боротьби з безкарністю за злочини проти прав людини, що вимагає адаптації Кримінального кодексу до міжнародних стандартів [5, с. 289].

Дослідивши цю тему, можна зазначити, що інші країни мають змогу перейняти досвід України в здатності зберігати верховенство права, навіть у періоди загрози. Особливо корисним може виявитись український підхід до обмеження прав, який здійснюється лише в межах, визначених Конституцією

та міжнародними нормами, зокрема обмеження свободи вираження поглядів у контексті забезпечення національної безпеки. У свою чергу, Україна має покращити гарантії захисту прав людини шляхом підсилення незалежності правозахисних інституцій. Система розгляду скарг громадян залишається недосконалою через затягування з відповідями та відсутністю прозорості процедур, що зменшує довіру населення до органів влади. Проблемою, яка потребує невідкладного вирішення, залишається нестача кваліфікованих суддів і прокурорів у сфері міжнародного гуманітарного права. Це вимагає системного підходу до навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, що має стати одним із пріоритетів розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Відступ від Конвенції: що це означає та які права можуть бути обмежені. *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstup-vid-konventsii/>.
4. Щодо відступу від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/shchodo-vidstupu-vid-zoboviazan-za-konventsii-ieu-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod>.
5. Моца А. А., Моца В. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. № 4 (22). С. 280–291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-280-291](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-280-291).

ІВАНЧЕНКО Едуард Пилипович,

кандидат юридичних наук, професор Української технологічної академії,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, докторант,
<https://orcid.org/0009-0006-2669-8592>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МИТНОЇ БРОКЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Правове регулювання та здійснення митної брокерської діяльності має безпосередній вплив на процес митного контролю та оформлення товарів, які переміщуються через митний кордон України, а відповідно — і на економічну

безпеку нашої держави. Тому приведення митного законодавства України, яке постійно змінюється під впливом як внутрішніх так і зовнішніх факторів, у відповідність до законодавства Європейського Союзу (ЄС) потребує виваженого та продуманого підходу щодо його впровадження (внесення змін та доповнень) з боку законодавчих та виконавчих органів влади. В умовах правового режиму воєнного стану це набуває особливої важливості та відповідальності з боку державних органів влади, оскільки результати правових рішень щодо регулювання митної брокерської діяльності мають безпосередній вплив на стабільність економіки України й впровадження нових правил не повинно перешкоджати її належному функціонуванню [1, с. 110].

Повномасштабне військове вторгнення рф в Україну призвело до безпрецедентного навантаження на економіку держави, її стабільність та «життєздатність». Вказані події безпосередньо вплинули на роботу митних органів як державної інституції, яка забезпечує встановлений законодавством порядок переміщення товарів через митний кордон України шляхом формалізованих митних процедур. Введення правового режиму воєнного стану зумовило зміну пріоритетності напрямів реалізації завдань державної митної політики, спрямувавши її на посилення безпекових аспектів та спрощення митних процедур і формальностей: спрощене оформлення гуманітарної допомоги, військової техніки та обладнання, застосування режиму спільного транзиту — NCTS (*New Computerized Transit System*), започаткування роботи авторизованих економічних операторів (АЕО), спрощене декларування тощо. Загалом, від початку дії Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 [2] станом на 25 травня 2025 р. Верховною Радою України до Митного кодексу України було внесено 32 зміни.

Забезпечення належного рівня роботи митних органів вимагає постійної нормотворчої роботи з боку державних органів із залученням митних брокерів та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Системний аналіз категорії «митні інтереси» (через дотичні та взаємопов'язані: митна безпека і митна справа) доводить, що у їх захисті безпосередню, крім митних органів, участь беруть митні брокери, на що спрямована норма ст. 7 Митного кодексу України. Отже, основними суб'єктами забезпечення митних інтересів України, як наслідок — митної безпеки, поряд з митними органами України слід визнати суб'єктів митної брокерської діяльності, функціонування яких набуває особливого значення в умовах правового режиму воєнного стану.

Важливо зазначити, що правовим засобом реалізації державної митної політики як форми державного регулювання митної брокерської діяльності, за нашим переконанням, має стати розробка, затвердження й упровадження Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства фінансів України та Державної митної служби України, на які безпосередньо покладені обов'язки

забезпечення формування і реалізації державної фінансової та митної політики відповідно, цілісного нормативно-правового акта — *Стратегії вдосконалення та розвитку митної брокерської діяльності* як певної моделі, яка може стати ґрунтовною основою для розробки й впровадження державної цільової програми її розвитку із Планом заходів щодо її реалізації та в наступному — прийняття *Закону України «Про митну брокерську діяльність»*.

Перш за все це обумовлено тим, що практичне застосування законодавства, яке регулює митну брокерську діяльність, ускладнюється розпорошеністю його норм серед різних нормативно-правових актів, що призводить до неоднозначного тлумачення та застосування цих норм на практиці. Формування законодавства як правової основи митної брокерської діяльності, є першим і найважливішим етапом створення цілісної правової системи, що забезпечує ефективне регулювання цього виду діяльності. Норми, що складають цю основу, визначають юридичний статус суб'єктів, права, обов'язки та відповідальність суб'єктів, а також умови виникнення, зміни та припинення відповідних правовідносин. У свою чергу, наявність специфічних ознак, що притаманні митним брокерським відносинам, потребує розробки належного наукового підґрунтя, детальної правової регламентації діяльності митних брокерів, тобто формування теоретичного базису, який у змозі забезпечити ефективне правове регулювання таких суспільних відносин у сучасних умовах господарювання, обтяжених особливим правовим режимом та зобов'язаннями імплементації європейських митних практик у митне законодавство України.

Слід констатувати, що інститут митного брокерства в Україні є продуктом законодавчих новацій, які пов'язані з активним розвитком ринкових відносин на початку 1990-х років та стрімким зростанням обсягів нормативно-правової бази, яка станом на сьогодні містить значну кількість застарілих, неактуальних та таких, що потребують перегляду щодо доцільності їхньої правової дії. Зазначене призводить до ускладнення правозастосовної практики та зниження ефективності правового регулювання суспільних відносин щодо організації та безпосереднього здійснення митної брокерської діяльності й потребує систематизації законодавства, яке її регулює. Усе це вимагає термінової послідовної та системної нормотворчої роботи із залученням не тільки державних органів влади, задіяних у процесі митного контролю та оформлення товарів, а й митних брокерів та суб'єктів ЗЕД.

Вважаємо, що цього можна досягти шляхом реалізації таких етапів:

- 1) напрацювання оновленої системи законодавства про митну брокерську діяльність;
- 2) інвентаризація законодавства України про митну брокерську діяльність;

3) виявлення колізій, лакун, повторів, «мертвих норм» у правовому регулюванні митної брокерської діяльності та їх усунення;

4) здійснення перероблення нормативного матеріалу відповідно до головних засад належного унормування відносин у сфері здійснення митної брокерської діяльності;

5) напрацювання тексту нормативних актів, які системно врегулюють митну брокерську діяльність;

6) підготовка тексту змін та/або доповнень до чинних нормативно-правових актів;

7) формування переліку актів, що підлягають скасуванню.

Аналіз чинного законодавства у сфері регулювання митної брокерської діяльності, зокрема, в частині професійних вимог до діяльності митних брокерів дозволяє стверджувати, що вони не є достатніми, з огляду на функціонал, який митні брокери забезпечують у митному просторі України, у зв'язку з чим виникає потреба внесення пропозицій щодо модернізації митного законодавства в частині професіоналізації діяльності митних брокерів, а саме: виключності виду діяльності, встановлення спеціальних вимог до керівника підприємства-митного брокера, встановлення вимог до набуття та підтвердження професійної кваліфікації тощо.

Вочевидь, що якість надання митних брокерських послуг клієнту (суб'єкту ЗЕД) напряму пов'язана з професійним рівнем особи, яка надає ці послуги та напряму залежить від його знань, вмінь та навичок, які він використовує під час виконання визначених митним законодавством його прав і обов'язків у процесі здійснення митного контролю та оформлення товарів. Таким чином, постає питання щодо необхідності розробки та запровадження критеріїв оцінки діяльності митних брокерів з метою формування списків за рейтингом професійності й їх доведення до відома митних органів та суб'єктів ЗЕД, які користуються митними брокерськими послугами, що, своєю чергою, забезпечить поінформованість зазначених, з метою оцінки ризиків та вибору добросовісних підприємців-виконавців (митних брокерів) клієнтом (суб'єктом ЗЕД) під час здійснення митного контролю та оформлення товарів.

Також, з метою підвищення вимог до професіоналізації здійснення митної брокерської діяльності, необхідно нормативно закріпити перелік основних (стандартних) послуг, які можуть надаватися митними брокерами з можливістю їх розширення в договорах про надання митних брокерських послуг з урахуванням потреб конкретного замовника, професійного рівня митного брокера, специфіки та ступеню складності оформлюваного товару (банківські банкноти й метали, товари подвійного призначення, технічна та експертна документація, товари, які містять об'єкти інтелектуальної власності тощо).

Крім того, чинне законодавство не містить спеціального правового регулювання договору, що укладається митним брокером із суб'єктами ЗЕД. Такі договори належать до групи непоіменованих договорів, можливість укладення яких прямо не передбачено в актах цивільного законодавства. Положення про істотні умови договору та такі, за якими сторонами має бути досягнуто згоди під час його укладення, мають віднайти закріплення в перспективному законодавстві України, що врегульовуватиме митні брокерські правовідносини в цілому та зобов'язальні як їхній окремий вид. Такі норми повинні міститися в окремому розділі Закону України «Про митну брокерську діяльність».

Незважаючи на правовий режим воєнного стану, у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС, залишається чинним та обов'язковим до виконання зобов'язання України щодо адаптації національного законодавства до права ЄС за окремими пріоритетними напрямками, одним із яких є митне законодавство (Додаток XV до глави 5 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом) [3]. Єврокомісія позитивно оцінила високу динаміку виконання Україною переговорного розд. 29 «Митний союз», зазначивши, що «Україна має хороший рівень підготовки щодо Митного союзу і досягла значного прогресу в цьому напрямку». Така оцінка міститься у Висновку Єврокомісії Ukraine Report 2024 — European Commission [4] щодо заявки України на членство в Європейському Союзі та разом з розд. 31 «Зовнішня, безпекова та оборонна політика» є однією з двох найвищих оцінок.

Пріоритетним напрямом модернізації митного законодавства як у цілому, так і в частині належного врегулювання митної брокерської діяльності є розробка та поетапне прийняття на виконання зобов'язань перед ЄС нового Митного кодексу України, очікуване ухвалення якого Верховною Радою має відбутися у січні 2026 року [5]. Нова редакція Митного кодексу України має бути на основі принципів і норм Митного кодексу ЄС, що дозволить трансформувати інституційне середовище митного брокерства в Україні у напрямку найкращих європейських практик. Але, за нашим переконанням, це має здійснюватися з урахуванням уже напрацьованих національних правових позитивних практик у сфері митної брокерської діяльності без наслідків погіршення умов для здійснення зовнішньоекономічної та митної брокерської діяльності, ускладнення здійснення митних формальностей та послаблення економічної безпеки України. У частині регулювання митної брокерської діяльності, за Законом України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу» від 22 серпня 2024 р. № 3926–ІХ [6], це пряме та непряме митне представництво, авторизація на провадження митної брокерської діяльності, процедура декларування товарів, застосування митних режимів залежно від

виду представництва тощо, які запроваджено в митному законодавстві України доволі недавно (з 19 квітня 2025 р.) та потребують додаткових наукових розробок для більш детального вивчення та удосконалення процесу митного контролю та оформлення товарів під час здійснення митної брокерської діяльності.

Досягнення загальної мети модернізації законодавства про митну брокерську діяльність дозволить активізувати реалізацію таких цілей, як:

- 1) створення привабливого і доступного ринку митних брокерських послуг;
- 2) усунення адміністративних бар'єрів для здійснення окремих видів митної брокерської діяльності та створення рівних умов для всіх суб'єктів ринку митних брокерських послуг;
- 3) упровадження надійної системи мотивацій діяльності суб'єктів митних брокерських послуг;
- 4) досягнення високої конкурентоспроможності українських митних брокерів;
- 5) приведення вітчизняного ринку митних брокерських послуг у відповідність із найкращими європейськими й світовими стандартами;
- 6) зменшення корупційних ризиків, які виникають під час здійснення митного контролю та оформлення товарів за участю митних брокерів.

Вважаємо, що розробка й впровадження законодавчих актів, внесення змін до чинного Митного кодексу України та прийняття нового, з метою систематизації законодавства та гармонізації митного законодавства України до митного законодавства ЄС у сфері регулювання митної брокерської діяльності, цілком відповідає економічним інтересам України й потребує своєї подальшої правової реалізації.

Список використаних джерел

1. Зайчук О. В., Іванченко Е. П. Правове регулювання митного представництва у сфері митної брокерської діяльності. *Приватне право і підприємництво*. 2025. № 25. С. 104–112. URL: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.10>.
2. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. Ukraine Report 2024 — European Commission. 30 October 2024. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en.
5. Євроінтеграція: Україна прагне отримати новий Митний кодекс на основі Митного кодексу ЄС у 2026 році. *Державна митна служба України*. URL:

<https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/ievrointegratsiia-ukrayina-pragne-otrimati-novii-mitnii-kodeks-na-osnovi-mitnogo-kodeksu-ies-u-2026-rotsi-2083>.

6. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу. Закон України від 22.08.2024 р. № 3926–ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3926-20>.

МОТИЛЮК Олексій Вільямович,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, аспірант

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБРАХУВАННЯ СТРОКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вплив масштабних збройних конфліктів на суспільні відносини, зокрема й ті, які не пов'язані безпосередньо із провадженням воєнних дій, виявляється, з одного боку, негайно та явно, а з іншого боку, наслідки такого впливу можуть накопичуватися певний час і стати помітними згодом. Такий вплив може бути також як безпосереднім, так і опосередкованим. Масштабна збройна агресія РФ проти України, яка наразі триває уже понад три роки, глибоко вплинула, серед іншого, і на сферу спадкових правовідносин в Україні. За цей період часу стали помітними ті наслідки конфлікту, які не були явними на його початку, а також з'явилися нові наслідки, поява яких була опосередковано спричинена конфліктом.

Прямими і негайними наслідками були раптове переміщення значної частини населення країни на тривалий час із місця постійного проживання в інші регіони та за кордон, а також різке підвищення рівня смертності в країні. Також на значній території країни спостерігається припинення або тривале порушення регулярного порядку діяльності органів державної влади та органів нотаріату. Частина території держави окупована. Описане є характерним для масштабних збройних конфліктів загалом.

Протягом періоду існування конфлікту практична реалізація спадкових прав для значної кількості спадкоємців суттєво ускладнилась, зокрема і тому, що здебільшого прийняття спадщини, відмова від спадщини потребують від спадкоємця активної поведінки та вчинення певних формальних дій, наприклад, подання заяви про прийняття спадщини нотаріусу (ч. 1 ст. 1269 ЦК України).

Незалежно від виду спадкування (за заповітом чи за законом) та підстав спадкування (прямого чи в порядку представлення, спадкової трансмісії), спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини

не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини (ч. 1 ст. 1269 ЦК України).

За загальним правилом, описані дії мають бути вчинені таким спадкоємцем протягом шестимісячного строку, встановленого ч. 1 ст. 1270 ЦК України.

Одночасно законом передбачено наслідки пропуску строку на прийняття спадщини для спадкоємця. Зокрема, ст. 1272 ЦК України передбачено, якщо спадкоємець протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її.

Строк, встановлений ч. 1 ст. 1270 ЦК України, починається з часу відкриття спадщини.

Для точного розуміння моменту початку та закінчення присічного [9] за своїм характером строку, встановленого ч. 1 ст. 1270 ЦК України, потрібно врахувати також зміст ч. 1 ст. 1220 ЦК України, відповідно до якої спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою.

Не розглядаючи наразі випадки оголошення фізичної особи померлою (ст. 46 ЦК України), констатуємо тільки, що часом відкриття спадщини є день смерті особи (ч. 2 ст. 1220 ЦК України).

Отже, добросовісний спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, для реалізації свого права має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини не в довільний момент за його волею, а лише протягом чітко визначеного законом часового проміжку, який складає шість календарних місяців і обраховується з часу відкриття спадщини (з дня смерті спадкодавця).

Відповідно до п. 1.2 гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 р., у разі звернення спадкоємця у зв'язку з відкриттям спадщини нотаріус з'ясовує відомості стосовно *факту смерті спадкодавця*, часу і місця відкриття спадщини, кола спадкоємців, наявності заповіту, наявності спадкового майна, його складу та місцезнаходження, необхідність вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

Згідно з п. 1.3 гл. 10 «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» *факт смерті фізичної особи і час відкриття спадщини нотаріус перевіряє шляхом витребування від спадкоємця свідоцтва про смерть*, виданого органом державної реєстрації актів цивільного стану або за безпосереднім доступом до реєстру актів цивільного стану.

Згідно з п. 1.4 гл. 10 «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» в разі неможливості пред'явлення спадкоємцями свідоцтва про смерть спадкодавця або відсутності інформації в реєстрі нотаріус повинен витребувати від органу державної реєстрації актів цивільного стану копію

актового запису про смерть спадкодавця або повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису про смерть.

Аналізуючи наведене, можна дійти висновку, що під час звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини спадкоємець зобов'язаний надати нотаріусу оформлений у встановленому законом порядку документ на підтвердження смерті спадкодавця. Таким документом може бути свідоцтво про смерть або витяг із Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису про смерть.

У разі, якщо смерть спадкодавця не зареєстрована органами ДРАЦС або зареєстрована як невідомої особи, спадкоємець об'єктивно не має можливості подати такий документ нотаріусу.

Крім того, як згадувалось вище, процес спадкування може мати місце тільки з моменту *смерті фізичної особи* (ч. 1 ст. 1220 ЦК України), тобто *встановленої смерті* (як юридичного та біологічного факту).

Смерть фізичної особи має бути обов'язково зареєстрована компетентним органом держави (ст. 49 ЦК України, ст.ст. 2, 3 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»).

Таким чином, момент виникнення праввідносин з приводу спадкування, в тому числі і права на прийняття спадщини чи відмови від неї пов'язується чинним законодавством України з процесом легітимації біологічного факту смерті, а саме з її державною реєстрацією.

Приймати заяви про прийняття/відмову від спадщини нотаріус може тільки після того, як матиме можливість у встановленому порядку переконатись, що смерть спадкодавця є зареєстрованою відповідно до вимог закону.

Відповідно будь-який спадкоємець для реалізації свого права на подання нотаріусу заяви про прийняття спадщини має передбачений законом обов'язок надати нотаріусу документ, який підтверджує факт державної реєстрації смерті спадкодавця, котрий є необхідним також і для обрахунку строку на прийняття спадщини.

Крім багатьох інших факторів, які потенційно можуть бути перешкодами для спадкоємця вчасно реалізувати його право на подання нотаріусу заяви про прийняття спадщини, неможливість своєчасного (протягом менше ніж шести місяців з дня смерті спадкодавця) отримання свідоцтва про смерть спадкодавця заслуговує на окрему увагу. Значна чисельність випадків, коли спадкоємці пропускали строк на прийняття спадщини під час збройного конфлікту саме через неможливість отримати свідоцтво про смерть спадкодавця, спричинила суспільний резонанс і привернула увагу законодавця.

Неможливість своєчасного (протягом менше ніж шести місяців з дня смерті спадкодавця) отримання свідоцтва про смерть спадкодавця була в таких

випадках спричинена тим, що державна реєстрація смерті спадкодавців була проведена через значні проміжки часу після настання біологічної смерті (зниклі безвісти особи, останки яких були знайдені та ідентифіковані через значний час після їхньої смерті; загиблі/померлі комбатанти; загиблі/померлі цивільні особи, смерть яких настала на окупованих територіях або в зоні активних бойових дій тощо).

Результатом стала спроба законодавчого регулювання цієї сфери відносин, зокрема шляхом внесення змін до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України (Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» № 3450-ІХ від 08 листопада 2023 р., який набув чинності 30 січня 2024 р.).

Відповідно до вказаного Закону розділ «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України було доповнено пунктом 20, відповідно до якого в період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 2102-ІХ, та протягом двох років з дня його припинення або скасування у випадку, якщо смерть фізичної особи зареєстрована пізніше, ніж через один місяць з дня смерті такої особи або дня, з якого її оголошено померлою, строки, встановлені ст.ст. 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1276, 1277, 1283, 1298 цього Кодексу, обчислюються з дня державної реєстрації смерті особи. При цьому часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавця оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті.

У цілому цю норму слід визнати такою, що мала (і має) значний позитивний ефект для суспільства і покращила правове становище тих численних спадкоємців, які мають право на спадкування після смерті спадкодавців, державна реєстрація смерті яких була проведена пізніше, ніж через один місяць з дня смерті такої особи.

Проте ця норма не врахувала ті численні випадки, коли смерть спадкодавця спочатку була зареєстрована як невідомої особи, а пізніше (після ідентифікації тіла/останків) до актового запису про смерть було внесено інформацію про конкретну особу.

Відповідно до п. 12 ч. 5 розд. III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні під час державної реєстрації смерті невіданих осіб до актового запису про смерть вносяться тільки ті відомості, які містяться в лікарському свідоцтві про смерть. Під час встановлення надалі відомостей про померлого, яких бракувало, зміни і доповнення до актового запису про смерть вносяться згідно із законодавством, яке регулює порядок внесення змін,

поновлення та анулювання актових записів цивільного стану, на підставі висновку відділу державної реєстрації актів цивільного стану за наявності протоколу впізнання трупа.

Тобто під час державної реєстрації смерті невідової особи в актовому записі про смерть за визначенням не можуть міститись відомості (прізвище, ім'я та по батькові), які дозволяли б ідентифікувати спадкодавця.

У свою чергу, свідоцтво про смерть невідової особи не може бути отримано будь-яким спадкоємцем і не є підставою для звернення спадкоємців до органів нотаріату.

Чинним законодавством України не передбачено після встановлення особи, смерть якої була зареєстрована як невідомої, складення нового актового запису про її смерть, уже з повними її даними.

«Правилами внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання» передбачена лише процедура та випадки внесення змін в уже наявний актовий запис про смерть (зокрема абз. 8 п. 2.1 розд. II, п. 2.15.6).

У результаті внесення змін до наявного актового запису про смерть невідової особи (спадкодавця) дата проведення державної реєстрації залишається незмінною.

За таких умов ідентифікованим спадкодавець стає з моменту внесення змін (прізвище, ім'я та по батькові), а днем державної реєстрації смерті особи є дата складення первинного актового запису.

У тих випадках, коли з моменту складення первинного актового запису (про смерть невідової особи) і до моменту внесення до актового запису ідентифікуючих змін пройшло більше шести місяців (а це поширені випадки за існуючих обставин), спадкоємець, який одержав свідоцтво про смерть спадкодавця, може лише констатувати факт того, що він уже пропустив строк на прийняття спадщини, встановлений ч. 1 ст. 1270 ЦК України з урахуванням положень п. 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України. Навіть за усієї добросовісності такий спадкоємець поза його волею.

Звичайно, такий спадкоємець не позбавлений права звернутись до суду за наданням йому додаткового строку для подання нотаріусу заяви про прийняття спадщини. Причина пропуску строку в цьому випадку є об'єктивна і не залежала від волі чи поведінки такого спадкоємця. Але суд задовольняє будь-які позови не автоматично і не гарантовано, а лише за умови надання позивачем сукупності належних і допустимих доказів, сплати судового збору та виконання низки процесуальних вимог та формальних процедур. Крім того, для такого спадкоємця звернення до суду пов'язане з витратами часу і коштів.

Правове становище такого спадкоємця явно є гіршим, ніж становище спадкоємців тих спадкодавців, державна реєстрація смерті яких була проведена одноетапно й одразу з повними ідентифікуючими даними.

Тому є необхідність зменшити кількість випадків, коли спадкоємці, навіть за усієї добросовісності, поза їхньою волею опиняються в ситуації, коли вони пропустили строк на прийняття спадщини (у випадках, описаних вище).

При цьому слід зважити на те, що нотаріуси мають доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян (п. 16 Порядку ведення державного реєстру актів цивільного стану громадян), а також практику користування відомостями цього реєстру під час заведення спадкових справ (п. 1.3 гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Вважаємо, що було б доцільно доповнити абзац перший п. 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України реченням такого змісту: «У випадку, якщо смерть фізичної особи була зареєстрована як невідома особи, а надалі в установленому порядку до актового запису було внесено ідентифікуючі таку особу відомості, строки, згадані в цьому пункті, обчислюються з дня внесення ідентифікуючих змін до актового запису про смерть особи».

Реалізація такої можливості не потребує додаткових бюджетних видатків.

За такої конструкції норми пункту 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України нотаріус при зверненні спадкоємців, які мають намір реалізувати свої спадкові права, зокрема і подати заяви про прийняття спадщини, шляхом безпосереднього отримання інформації з Державного реєстру актів цивільного стану громадян, матиме можливість достовірно обчислити строк, встановлений ч. 1 ст. 1270 ЦК України.

За таких умов дія норми ч. 1 ст. 1270 ЦК України із урахуванням положень пункту 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України буде реалізована значно ефективніше, а правове становище невизначеного числа спадкоємців покращиться.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Закон України від 12.07.2018 р. № 2505–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>.
3. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини. Закон України від 08.11.2023 р. № 3450–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20>.
4. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 р. № 3425–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
5. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Верховна Рада*

- України. Законодавство України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
6. Порядок ведення державного реєстру актів цивільного стану громадян, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 р. № 1064. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-п>.
  7. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 296/5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>.
  8. Правила внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 12.01.2011 р. № 96/5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0055-11>.
  9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.01.2023 р. у справі № 676/47/21 за позовом заступника керівника Кам'янець-Подільської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі Хмельницької обласної державної адміністрації, Слобідсько-Кульчієвецької сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про зобов'язання привести у попередній стан і повернути земельні ділянки водного фонду. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283>.

ТАТІК Юлія Миколаївна,

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», аспірантка

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМПАНІЇ ПІД ЧАС ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Недотримання кредитних зобов'язань, яке часто є наслідком кризи, що впливає на бізнес-середовище, добре відомий і дуже актуальний факт у часи вступу України в ЄС в умовах війни. Ця проблема має бути вирішеною на основі адаптивної юридичної системи неспроможності, прийнятої регулюючою правовою системою, або через банкрутство, або за допомогою методів відновлення, встановлених у господарському правовому режимі.

У першу чергу, йдеться про обов'язковість гарантій, які має надавати правовий режим банкрутства на користь тих, хто бере участь у переговорній процедурі. Така обов'язковість пов'язана з інтересами компанії та/чи збереження виробничого суб'єкта, коли під ризиком неймовірних ризиків не

можна ігнорувати необхідність задоволення інтересів кредиторів. Кредит є найважливішою річчю, яка існує в капіталістичній системі [1],

З огляду на це, зрозуміло, що система банкрутства, передбачена в Кодексі України з процедур банкрутства (далі — КУзПБ) [2], регулює класичний процес ліквідації, приймаючи юридичну неспроможність як елемент конфігурації стадії банкрутства, тобто через розуміння ст.ст. 4 та 6 КУзПБ. Цими ж нормами, як ми знаємо, все ще передбачено запровадження судових та позасудових процедур відновлення для компаній, які перебувають у економічній кризі, якщо вони все ще є фінансово життєздатними. Цей факт значною мірою підкреслює турботу українського законодавця про інтереси та соціальну функцію компанії та її корисність на ринку, що інтегрується в ринок ЄС.

КУзПБ на додаток до типових приписів ліквідації для нежиттєздатних компаній, які перебувають на стадії банкрутства, також регулює, головним чином, процедуру судової санації компанії в кризі, яка здатна гарантувати та зберегти соціальну участь компаній як агентів, залучених до діяльності бізнесу, а також задовольнити кредиторів.

Ця нова нормативна характеристика, яка надає престиж захисту соціальних інтересів, які взаємопов'язують відносини, що існують під час здійснення діяльності компанії, пропонує збереження життєздатної ділової активності та відповідне підпорядкування її соціальній функції держави в цілому та стимулю економічної діяльності, щоб дозволити підтримку виробничого ядра, зайнятість працівників і, звичайно, інтереси кредиторів.

У цьому сенсі ізольований інтерес і бажання підприємця, які постійно присутні у компанії в умовах кризи, перетворюються в безрозсудство підприємницької діяльності, що змушує поступатися місцем соціальної значущості [3, с. 180].

Переслідуючи соціальні цілі компанії [4, с. 245], керівництво компанії не може визначати політику управління, яка суперечить інтересам компанії, і на цьому етапі існує загальний інтерес до всіх факторів, які складають компанію, таких як: працівники, споживачі, держава тощо; тим більше у випадках необачного або шахрайського управління, що завдає шкоди інтересам кредиторів. Насправді, соціальний інтерес повинен бути інтересом компанії та самої громади.

Таким чином, судова санація компаній ґрунтується на нормі статті 50 КУзПБ, оскільки ця норма стосується та захищає основні інтереси, які піддаються впливу ситуації бізнес-кризи. Формулювання вищезазначеної норми, як зазначено, регулює та захищає інтереси всіх сторін, залучених у ділові відносини, тобто тією мірою, якою норма передбачає інститут санації як здатність подолати бізнес-кризу, що дозволяє збереження джерела виробництва, робочих місць працівників, інтересів кредиторів. Усе це має за

мету сприяння збереженню життєздатної компанії та її соціальної функції як стимулювання економічної діяльності. Саме тому законодавець спрямовує дух закону на ідею інституційної компанії, яка працює на благо всієї громадськості, що пов'язана в її відносинах.

Дійсно, судова санація компаній є інститутом, передбаченим правовим режимом неплатоспроможності і заснованим на сильних принципах і основах, пропонує та регулює оплату праці на випадок кризи та реконструкцію, реорганізацію, відновлення компанії, щоб вони були задовільно задоволені соціальні інтереси, які пов'язують правові відносини всередині бізнесу.

Успіх заходів санації сприяє збереженню компанії, її соціальної функції та стимулюванню економічної діяльності. Мета судової санації полягає в тому, щоб зробити можливим подолання економічної та фінансової кризи боржника, щоб дозволити зберегти джерело виробництва, зайнятість працівників та інтереси кредиторів [5, с. 178], таким чином сприяючи збереженню компанії, її функції та стимулюючи економічну діяльність.

Ефективна участь кредиторів в успіху або невдачі запропонованого боржником відновлення компанії також фіксує соціальні рамки підприємницької діяльності та її відповідну корисність у середовищі, в яке вона інтегрована, особливо щодо зменшення вартості кредиту для фінансування виробництва та обігу товарів і послуг завдяки організованій підприємницькій господарській діяльності.

Однак не всі боржники в змозі впоратися з цією дією, оскільки вона явно полягає в соціалізації бізнес-ризиків з наявними кредиторами на момент заходу, і такий розподіл ризиків не може бути здійснений на користь нежиттєздатних компаній, він є невірний.

Таким чином, тільки ті види діяльності, які все ще є фінансово життєздатними і які після відновлення можуть повернути суспільству втрати та жертви, витрачені на їхній порятунок, повинні використовуватися інститутом санації компанії.

У цьому випадку бізнес-боржник, який виявляє та припускає ситуацію економічної та фінансової кризи, може домагатися розгляду судового заходу стягнення, а судова гілка влади повинна в цьому випадку безпечно оцінити життєздатність, продемонстровану боржником, зокрема і можливість відновлення в умовах релокації під час війни. Наприклад, якщо компанія втратила виробничі потужності, але зберегла документацію на технології та розробки, то існує реальний шанс відновлення виробництва за умови отримання підтримки держави чи інших джерел додаткового фінансування. Отже, життєздатною є та компанія, яка має набір певних елементів, таких як: фінансова життєздатність, важливість і соціальна значущість, робоча сила та використана технологія, економічний розмір, консолідоване здійснення діяльності та зрілість для ринку, що вимагає присутності саме цієї компанії.

Лише життєздатні компанії повинні підлягати судовій або позасудовій санації. Для того, щоб виправдати донацію від суспільства (держави), присутньої більшою чи меншою мірою в будь-якому відновленні компанії, що не є похідним від ринкового рішення, ділове суспільство повинно діяти згідно з правилами та показати, що компанія гідна отримання винагороди у формі донації для виходу з кризи. Іншими словами, цей суб'єкт повинен показати, що він здатний повернути суспільству, коли він «одужає» принаймні частково донації, принесені заради його порятунку. Ці умови згруповані в концепції життєздатності компанії [6, с. 77; 7, с. 164], яку необхідно оцінити під час процесу судової реорганізації або під час схвалення позасудової санації.

У тому ж ключі впливає міркування, яке відстоює необхідну перевірку життєздатності компанії як припущення, підставу для надання згоди на судову санацію [8, с. 162]. Тобто компанії, які демонструють безповоротність, нездійсненність, повинні слідувати за невдачею до ліквідаційної процедури банкрутства, залишаючи під егідою інституту санації компанії лише тих боржників, які демонструють і переконують своїх кредиторів, особливо в тому, що розпочата діяльність, безумовно, є економічно вигідною.

Підприємства, які можуть демонструвати фінансову та економічну крихкість, навіть не маючи можливості поглянути на серйозну можливість відновлення, повинні бути оголошені банкрутами заради кредиту, який, насправді, не може бути розпорощений у нежиттєздатних організаціях через некомпетентність їхнього менеджменту або великий обсяг зобов'язань.

Суд і навіть кредитори несуть відповідальність за перевірку балансів, плану відновлення ефективної життєздатності компанії та інші факти, що означає належне дотримання принципу збереження життєздатної компанії.

Таким чином, судова санація компаній є інститутом законодавства про банкрутство, який прагне запропонувати та гарантувати підприємцю чи діловому суспільству в умовах економічної кризи здатні засоби підняти та подолати кризу.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Т. Т. Кредит. *Енциклопедія сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-2385> (дата звернення 25.05.2025).
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення 25.05.2025).
3. Іванова М. І., Швець В. Я., Саннікова С. Ф. та ін. Соціальна відповідальність як ключова компетенція забезпечення сталого розвитку підприємств. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 176–186. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-176-186>.

4. Шепелюк В. А. Соціальна відповідальність бізнесу в період пандемії. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : Матер. II Міжн. конф. (20 листопада 2020 р.). Київ, 2020. Частина 1. С. 245–246. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/2020-11-20_1_materiali-%D1%81onference-krok.pdf#page=245 (дата звернення 25.05.2025).
5. Васьковський О. В. Судові процедури у справах щодо неплатоспроможності та банкрутства юридичних осіб: сутність. *Право України*. 2021. № 7. С. 169–187.
6. Андрищенко І. Є. Методологічні аспекти теорії життєздатності промислових підприємств. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 72–79.
7. Федотова І. В. Основні аспекти забезпечення життєздатності підприємств. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : матер. XIII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 06 грудня 2019 р.). Харків : ХНАДУ, 2019. С. 163–165.
8. Шевчук Л. Т., Шевчук Я. В., Пась Я. І. Управління фінансовими ризиками та санація підприємств в умовах воєнного стану. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2024. № 41. С. 158–167. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1238>.

ЗЕЛІНСЬКИЙ Андрій Миколайович,

Громадська організація «Вінницька обласна асоціація фармацевтів
«КУМ ДЕО (З БОГОМ)», заступник голови Правління з правових питань,
<https://orcid.org/0000-0003-4457-8720>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ САЙТІВ-АГРЕГАТОРІВ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Аптечні прайс-агрегатори — суто український винахід. Аналогічних застосунків не існує на фармацевтичному ринку країн ЄС [1]. В українському сегменті інтернет-сайти з пропозиціями легального обігу лікарських засобів представлені кількома групами сайтів. Перша група — це сайти аптечних закладів, що отримали ліцензію на новий вид господарської діяльності з електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами (далі — сайти аптечних закладів з електронної торгівлі). Перелік таких аптек наразі розміщено на сайті органу ліцензування — Державній службі України з лікарських засобів та контролю за наркотиками [2]. Другу групу представляють сайти, на яких представлено асортимент, ціну лікарських засобів та надано можливість провести їх бронювання у вибраній споживачем аптеці. Типовими представниками цієї групи є сайт tabletki.ua [3], liki.ua [4], сайти аптечних закладів, що не мають ліцензії на електронну роздрібну торгівлю лікарськими

засобами. А до третьої групи віднесемо liki24.com [5], glovoapp.com [6], на яких можна переглянути асортимент, ціну лікарських засобів, зробити бронювання, а також замовити їх доставку за визначеною адресою.

Особливістю перших є те, що такі сайти є інтернет-представництвом діючих аптечних закладів, що пройшли відповідну процедуру ліцензування, пропонують до відпуску (реалізації) лікарські засоби від власного імені та несуть відповідальність перед споживачем за Законом України «Про захист прав споживачів» [7]. На таких сайтах можна переглянути асортимент, ціну лікарських засобів, зробити їх замовлення та доставку. У таких відносинах споживач придбаває лікарські засоби дистанційним способом (з використанням інформаційно-комунікаційних систем) та отримує послугу доставки, головною умовою якої є забезпечення належних умов зберігання замовлених лікарських засобів. При цьому споживачу надається можливість відмовитись від укладення договору, право на вибір способу оплати та ін., а головне — надається такій особі захист як споживачу.

Сайти з другої та третьої групи хоч і мають відмінності між собою, але значно відрізняються від сайтів аптечних закладів з електронної торгівлі.

Сайти другої групи відрізняються від сайтів аптечних закладів з електронної торгівлі таким: є інформаційними майданчиками, на яких представлено асортимент та ціну на лікарські засоби в діючих аптечних закладах, тоді як сайти першої групи — це і є сайти саме діючих аптечних закладів, що є власниками лікарських засобів та отримали ліцензію на роздрібну торгівлю лікарськими засобами; надають послугу з бронювання лікарських засобів у діючих аптечних закладах на противагу тому, що на сайтах аптечних закладів з першої групи укладається договір роздрібної купівлі-продажу лікарських засобів дистанційним способом; не несуть відповідальності перед споживачем за надану на сайті інформацію щодо асортименту, ціни та фізичної наявності заброньованого лікарського засобу; отримують комісію від діючих аптечних закладів за відпуск заброньованих лікарських засобів за допомогою сайту.

Сайти ж третьої групи відрізняються від сайтів аптечних закладів з електронної торгівлі таким: є інформаційними майданчиками, на яких представлено асортимент та ціну на лікарські засоби в діючих аптечних закладах, оскільки самі не можуть здійснювати їх відпуск (реалізацію), тоді як сайти першої групи — це і є сайти саме діючих аптечних закладів (власників лікарських засобів); надають послугу з бронювання лікарських засобів у діючих аптечних закладах; надають додаткову послугу (при її замовленні особою) з придбання в діючому аптечному закладі вибраного лікарського засобу та його доставку до замовника; не несуть відповідальності перед споживачем за надану на сайті інформацію щодо асортименту, ціни та фізичної наявності заброньованого лікарського засобу, але несуть відповідальність за

надання послуги з придбання в діючому аптечному закладі вибраного лікарського засобу та його доставку до замовника; отримують комісію від діючих аптечних закладів за відпуск заброньованих лікарських засобів за допомогою сайту.

Головною відмінністю сайтів другої та третьої групи є наявність в останньої додаткової послуги (при її замовленні особою) — з придбання в діючому аптечному закладі вибраного лікарського засобу та його доставку до замовника.

При цьому варто відзначити, що сайти з третьої групи щодо придбання в діючому аптечному закладі вибраного споживачем лікарського засобу діють як посередник між самим споживачем та аптечного закладу, який їх продає. А фактично, ці відносини є правовідносинами договору доручення: одна сторона (повірений) — представник сайту, зобов'язується вчинити певні юридичні дії — придбати визначені споживачем лікарські засоби, від імені та за рахунок іншої сторони (довірителя) — споживача. При цьому цей договір є безоплатним, оскільки споживач за нього фактично окремо нічого не сплачує, а також оформленим з використанням інформаційно-комунікаційних систем — шляхом створення замовлення. Щодо доставки, то така доставка організовується за допомогою велокур'єрів, автокур'єрів чи з допомогою оператора поштового зв'язку [5].

Відносини з придбання лікарських засобів через сайти аптечних закладів з електронної торгівлі мають чинне регулювання такими законами України: «Про лікарські засоби» [8], «Про електронну комерцію» [9], «Про захист прав споживачів». Такі відносини чітко можна віднести до електронної комерції та застосувати правове регулювання електронної торгівлі, за винятком особливостей відпуску (реалізації) лікарських засобів, що відпускаються з аптечних закладів за рецептом медичного працівника.

На нашу думку, правовий статус та правове регулювання сайтів з другої та третьої групи на сьогодні перебуває в невизначеному стані.

Так, найбільш близьким до розуміння вказаних сайтів, але не таким, що точно відповідає їхній суті, є застосування до них термінів «прайс-агрегатор» та/або «маркетплейс».

Проте чинне законодавство (у вузькому розумінні) не визначає відповідні терміни та визначає їх правове регулювання.

Це в перспективі буде здійснено, коли Закон України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 р. № 3153–ІХ [10] набуде чинності (через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану) та закріпить такі терміни шляхом їх визначення у Законі України «Про електронну комерцію»:

«послуга електронного сервісу порівняння продукції (послуга прайс-агрегатора) — послуга щодо надання покупцям (замовникам, споживачам)

можливості порівнювати інформацію про продукцію, зокрема стосовно ціни, споживчих властивостей та інших характеристик продукції, представленої до реалізації суб'єктами електронної комерції через інтернет-магазини, але не забезпечує здійснення її продажу, яка надається з використанням інформаційно-комунікаційної системи постачальника послуги прайс-агрегатора;

послуга електронного торговельного майданчика (послуга маркетплейса) — послуга щодо надання покупцям (замовникам, споживачам) інформації про продукцію суб'єктів електронної комерції та/або надання можливості дистанційним способом вчиняти електронні правочини щодо придбання продукції таких суб'єктів з використанням інформаційно-комунікаційної системи постачальника послуги маркетплейса».

Завдяки наведеному визначенню послуг прайс-агрегатора можна було б констатувати, що сайти другої групи — це сайти прайс-агрегатори (надають такі послуги): надають можливість порівнювати інформацію про лікарські засоби, зокрема стосовно ціни, споживчих властивостей та інших їх характеристик, та не забезпечують здійснення її продажу. Функція бронювання не може розглядатись з позиції функції, що забезпечує продажу (укладення договору купівлі-продажу) лікарських засобів, оскільки їх відпуск (реалізацію) здійснює діючий аптечний заклад згідно з визначеними правилами¹. Наприклад, заброньований лікарський засіб може бути не відпущено з аптечного закладу внаслідок того, що він став відсутній (закінчився), у споживача відсутній рецепт медичного працівника, такий засіб чи він не досяг 14 річного віку.

Та й визначення послуги маркетплейсу теж описує сайти третьої групи: надає споживачам інформацію про продукцію — лікарські засоби та/або надає можливість з їх придбання в аптечних закладах.

Проте не можна використовувати для сайтів другої групи прокрустове ложе прайс-агрегатора, а для третьої групи — маркетплейсу, виходячи з певним міркувань.

Першою такою ознакою — заборонаю прокрустового ложа — є таке. Закон України «Про електронну комерцію» (ст. 1) не поширює своє регулювання на відносини (на правочини), коли предметом правочину є об'єкти, вилучені з цивільного обороту або обмежені в цивільному обороті відповідно до законодавства. На нашу думку, лікарські засоби, що відпускаються за рецептом медичного працівника, належать до об'єктів, що обмежені в цивільному обороті внаслідок їхніх властивостей, впливу на

---

¹ Зокрема, встановлених ст. 21 Закону України «Про лікарські засоби», Правил відпуску лікарських засобів і медичних виробів з аптек та їхніх структурних підрозділів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України 19 липня 2005 р. № 360.

організм людини й можливої шкоди внаслідок безпідставного чи неналежного вживання, особливого порядку відпуску (реалізації).

По-друге, послуги прайс-агрегатора та маркетплейсу стосуються продукції суб'єктів електронної комерції. За приписами ст. 19 Закону України «Про лікарські засоби»¹, роздрібну торгівлю лікарськими засобами з використанням інформаційно-комунікаційних систем дистанційним способом (електронну торгівлю) можуть здійснювати лише суб'єкти господарювання, що отримали ліцензію на електронну роздрібну торгівлю лікарськими засобами, з ліцензованих аптечних закладів²; до такого відпуску (реалізації) дозволено не всі лікарські засоби; наявний перелік лікарських засобів, відпуск яких через електронну торгівлю заборонений.

Проте на сьогодні на сайтах другої та третьої групи наявна інформація про всі дозволені до реалізації в Україні лікарські засоби (не лише наявні фізично, а й відсутні), що пропонуються до відпуску (реалізації) аптечними закладами, незважаючи на наявність чи відсутність у них статусу ліцензованого аптечного закладу з електронної торгівлі.

Під час розгляду діяльності прайс-агрегатора та маркетплейсу вкрай необхідно розглянути питання про захист персональних даних споживача про дані, що стосуються його здоров'я, адже лікарські засоби призначені для лікування певних захворювань. Одним з найпростіших способів отримання даних про захворювання особи є інформація про лікарські засоби, які вона приймає. Екстраполяція інформації про лікарський засіб, його дозування та інше дозволяє визначити дані про захворювання особи, яка їх вживає. А це вже стосується даних, що включаються до лікарської (медичної) таємниці [13]. Певною мірою такі дані можна виділити в окремий об'єкт захисту — фармацевтичну таємницю як частину лікарської (медичної) таємниці.

Вимоги ж Закону України «Про електронну комерцію» (ст. 14) зобов'язують учасників відносин у сфері електронної комерції забезпечити захист персональних даних, що стали їм відомі з електронних документів (повідомлень) під час вчинення електронних правочинів, у порядку, передбаченому Законом України «Про захист персональних даних» [14].

Але захисту персональних даних споживача про дані, що стосуються його здоров'я, в межах Закону України «Про захист персональних даних» не достатньо і виникає потреба поширення на них режиму захисту фармацевтичної таємниці як частини лікарської (медичної) таємниці.

---

¹ Зазначені положення також зазначено у ст. 81 Закону України «Про лікарські засоби» від 28 липня 2022 р. № 2469–ІХ, що набуде чинності з 01 січня 2027 р.

² Аптечних закладів, внесених до переліку суб'єктів господарювання, що мають право на здійснення електронної роздрібно торгівлі лікарськими засобами.

Підсумовуючи зазначене вище, вважаємо, що представлені в українському сегменті інтернет-сайти з пропозиціями з легального обігу лікарських засобів не можуть розглядатись як прайс-агрегатори чи маркетплейси та регулюватись відповідно положеннями Закону України «Про електронну комерцію», а споживачі лікарських засобів, що користаються ними, не можуть повною мірою отримати захист своїх прав за Законом України «Про захист прав споживачів».

Список використаних джерел

1. (Не)таємне життя аптек. За що ми справді платимо (20.05.2024; 20:25). *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/-ne-taemne-zhittya-aptek-shcho-mi-spravdi-1716225862.html>.
2. Реєстр суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з електронної роздрібною торгівлі лікарськими засобами (11.06.2024; 16:50). *Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками*. URL: <https://www.dls.gov.ua/pecctr-cyбckтiв-господарювання-якi/>.
3. Способи доставки та оплати. *ТОВ «МТПК»*. URL: <https://tabletki.ua/payments-and-deliveries>.
4. Доставка і оплата. *Ліки.ЮА*. URL: <https://liki.ua/user/shipping-and-payment>.
5. Доставка і оплата. *Liki24 Ltd Cyprus*. URL: <https://liki24.com/uk/about/delivery-and-payments>.
6. Київ, правий берег: доставка товарів у категорії «Ліки». *Glovo*. URL: https://glovoapp.com/ua/uk/kyiv-right-bank/apteki-y-kosmetika_3/liki_35365.
7. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991 р. № 1023–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
8. Про лікарські засоби. Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96–ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Про електронну комерцію. Закон України від 03.09.2015 р. № 675–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.
10. Про захист прав споживачів. Закон України від 10.06.2023 р. № 3153–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20>.
11. Правила відпуску лікарських засобів і медичних виробів з аптек та їхніх структурних підрозділів. Затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України 19.07.2005 р. № 360, у ред. Наказу від 15.03.2023 р. № 494, зареєстр. у Міністерстві юстиції України 20.07.2005 р. за № 783/11063. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0783-05>.
12. Про лікарські засоби. Закон України від 28.07.2022 р. № 2469–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-20>.

13. Основ законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992 р. № 2801–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
14. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 р. № 2297–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

САМОЛЮК Катерина Вікторівна,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
здобувачка вищої освіти

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

З моменту повномасштабного вторгнення російської федерації проти України були внесені законодавчі зміни від 15 березня 2022 р. та відповідно прийнято Закон України Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцевих та перехідних положень» Закону України «Про виконавче провадження» (далі — Закону) [1], що, у свою чергу, здійснило впорядкування діяльності Державної виконавчої служби відповідно до сучасних реалій та, окрім цього, надало поштовх щодо розвитку та закріплення зазначених у Законі змін у повоєнний період. У зазначеній статті звертаємо Вашу увагу, на основні аспекти, які в майбутньому залишаться актуальними у діяльності органу примусового виконання рішень.

По-перше, щодо змін, які стосуються врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних із державою-агресором (Російською Федерацією). Законодавчі зміни у виконавчому провадженні передбачають зупинення у здійсненні будь-яких виконавчих дій та заміну стягувачів у виконавчих діях, стороною стягувача якого є російська федерація або ж такі особи: громадяни Російської Федерації; будь-які юридичні особи, які створені та зареєстровані згідно із законодавством Російської Федерації; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства, відмінного від законодавства України, серед кінцевих бенефіціарних власників, членів або учасників (акціонерів) яких є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації або юридична особа, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації.

Вважаємо, що вищезазначені положення повинні застосовуватись не лише під час дії воєнного стану, але і після його закінчення, адже це постає своєрідною гарантією «невитоку» коштів за межі держави України на користь

країни-агресора. Окрім цього, здійснить зниження легалізації на території України активів держави-агресора та призведе до поступового припинення будь-яких правовідносин із російською федерацією, що, у свою чергу, стане фундаментальним кроком у процесі відмежування України від впливу країни-агресора не лише на політичному, але й на економіко-правовому рівні, формуючи основу для майбутньої відбудови та стабільного розвитку держави в умовах постконфліктного відновлення.

Окремо варто зауважити, що це положення не застосовується до громадян Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах, та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до закону України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) яких є лише громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах, або лише громадяни України та громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах.

Такий підхід є прогалиною законодавця. Складається враження, що подібні ініціативи є черговою спробою держави України виявити серед громадян країни-агресора умовно «надійних» осіб, які могли б інтегруватися в українське суспільство без загрози національній безпеці. Вважаємо таку логіку хибною, адже варто чітко розуміти, що сама наявність законних підстав для перебування на території України не може автоматично слугувати яскравим прикладом лояльності та прихильності до демократичних цілей. Не є винятком, що деякі з таких осіб можуть прямо чи опосередковано підтримувати дії країни-агресора, зокрема, через фінансування армії РФ та участі у пропагандистських кампаніях.

Саме тому законність проживання повинна розглядатися лише як початковий, однак не достатній критерій для оцінки ризиків, пов'язаних із перебуванням громадян Російської Федерації на території України. Отже, на підставі вищезазначеного, вважаємо, що не потрібно виділяти жодних винятків для пов'язаних із російською федерацією кредиторів.

По-друге, щодо змін, які стосуються виконавчих дій на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії Російської Федерації, у період такої окупації та на територіях, на яких відбуваються/відбувалися активні бойові дії. Проблема виконання рішень на вказаних територіях ще розпочалася у 2014 році, тобто ще до початку повномасштабного вторгнення. Відтоді реальне виконання рішень стало неможливим, оскільки між Україною та державою-агресором відсутні дипломатичні відносини, які могли б слугувати підставою для відновлення прав стягувачів шляхом здійснення виконавчих дій на територіях, що захоплені та фактично контрольовані ворогом.

Перелік вищевказаних територій неодноразово змінювався та станом на сьогодні від 28 лютого 2025 р. було затверджено та зареєстровано актуальний наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [2].

Тобто якщо на територіях, що вказані у Переліку, визначається місцезнаходження боржника або ж там перебуває майно боржника, то забороняється відкривати виконавчі провадження та здійснювати будь-які інші виконавчі дії.

На нашу думку, вищеописане нововведення повинне продовжувати свою дію, адже, попри деокупацію та закінчення бойових дій, настає довготривалий період відновлення стабільності України, який також супроводжується поступовим відновленням функцій державних органів, включаючи органи Державної виконавчої служби. На етапі «відновлення» виникає низка об'єктивних факторів, що унеможливить повноцінне здійснення виконавчих дій, це включає зруйновану інфраструктуру, відсутність гарантій безпеки для виконавців, а також загальну правову невизначеність щодо подальших кроків.

Відтак вважаємо, що, з метою захисту прав учасників виконавчого провадження, уникнень юридичної колізійності та забезпечення принципу правової визначеності, продовження дії відповідного нормативного обмеження є доцільним та необхідним.

Отже, нововведення щодо регулювання виконавчих дій на територіях, що знаходяться під окупацією або ж де ведуться/велися бойові дії, повинно зберігати свою дію до моменту остаточного відновлення державного суверенітету, гарантій безпеки, а також забезпечення всіх передумов для здійснення ефективної та безперешкодної реалізації винесених судами рішень.

По-третє, щодо змін, які були внесені на підставі Закону України від 27 липня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану». Пункт 10² розд. XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» було доповнено таким абзацом: «Зупиняється у період дії воєнного стану вчинення виконавчих дій у виконавчих провадженнях з виконання рішень, боржниками за якими є підприємства оборонно-промислового комплексу, визначені в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, органи військового управління, з'єднання, військової частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних сил України» [3].

Попри те, що норма формально діє лише під час воєнного стану, її зміст та мета мають також стратегічне значення. Вважаємо, що після завершення дії

воєнного стану на території України відновлення інфраструктури оборонного сектору вимагатиме подальшого захисту від надмірного фінансового тиску, тому державна політика відновлення потребуватиме відповідних правових механізмів, що захищатимуть оборонні структури навіть у мирний час.

У післявоєнний період вищевказану норму можна втілити у формі *«особливостей виконавчого провадження для військових суб'єктів»* та створити так звані спеціальні механізми компенсації для боржників таких підприємств, адже негайне відновлення виконавчих проваджень на загальних підставах може призвести до фінансової кризи підприємств оборонно-промислового комплексу.

Таким чином, ці зміни є не лише відповіддю на обставини воєнного часу, а й правовою моделлю, яку можна розробити в довгостроковій перспективі для зміцнення національної безпеки та обороноздатності держави завдяки особливому підходу до виконання судових рішень стосовно стратегічно важливих об'єктів.

Зміни (*включаючи вищеописані*), які були внесені в Закон України «Про виконавче провадження» на період дії воєнного стану, мають позитивну динаміку щодо адаптації до сучасних реалій.

М. М. Бердаром було проведено дослідження, за яким було встановлено, що період 2022–2023 роки став свідчити про поступове відновлення функцій органів ДВС. Окрім цього, відбулося зростання фактично виконаних проваджень та сум стягнень. Однак значне зростання кількості запитів щодо примусового виконання рішень постає індикатором економічної нестабільності країни; це пояснюється як і загальними ускладненнями економічної ситуації внаслідок довготривалої війни, так і збільшенням кількості непогашених боргових зобов'язань. Внаслідок війни зросла кількість проблемних боргів і стягнення заборгованостей, водночас це створило перешкоди для процесу ідентифікації майна та обмежило доступ до реєстрів. Таким чином, виникає нагальна потреба у створенні стійких, ефективних та адаптованих правових механізмів, що здатні забезпечити захист інтересів кредиторів [4]. Це дослідження вказує на те, що не зважають на проблеми, які виникли. Система примусового виконання не лише змогла зберегти свою функціональність, а й продемонструвала зростання результативності. Вважаємо, це свідчить про її готовність до викликів, а також про потенціал для відновлення стабільності та забезпечення правової визначеності в постконфліктний період. Важливим завданням державної політики має стати подальше зміцнення механізмів захисту кредиторів, з урахуванням ризиків, породжених війною, і потреби у збереженні балансу між інтересами всіх учасників правовідносин.

Таким чином, на підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» заклали

своєрідний фундамент для подальшого вдосконалення інституту примусового виконання судових рішень у післявоєнний період. Зазначені законодавчі зміни мають не лише тимчасовий, а й стратегічний характер. Їх поступове закріплення на постійній основі забезпечить правову визначеність та стабільність для постконфліктного розвитку правової системи України. Вищевказані аспекти формують нову правову реальність, яка базується на принципах безпеки, публічного інтересу та суверенітету держави України.

Список використаних джерел

1. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження». Закон України 15.03.2022 р. № 2129–ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20>.
2. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 р. № 376, зареєстр. у Міністерстві юстиції України 11.03.2025 р. за № 380/43786. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25>.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану. Закон України від 27.07.2022 р. № 2455–ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20>.
4. Бердар М. М. Виконавче провадження в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 168. С. 54–78. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.326391>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ
Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Сучасні виклики для приватного права України:
європеїзація, диджиталізація, війна»
(Київ — Хмельницький, 06 червня 2025 року)

У ході обговорення наукових доповідей, представлених на конференції, було висловлено значну кількість ґрунтовних ідей, спрямованих на розвиток правничої науки, удосконалення законодавства та підвищення ефективності правозастосовної діяльності. Враховуючи актуальність порушених проблем і потребу в їх комплексному вирішенні, учасники конференції підтримали низку концептуальних положень, спрямованих на вдосконалення теоретичних підходів, правотворчої та правозастосовної практики.

Окремо слід виділити такі:

1. Рекомендувати розгорнути дискусію щодо утвердження постмодерністської філософської парадигми приватного права, заснованої на плюралізмі істин, відкритому діалозі та аксіологічній спрямованості; запропонувати створення міждисциплінарних дослідницьких і освітніх тем, проєктів, програм, що поєднують філософські, етичні та юридичні засади функціонування приватного права в цифровому середовищі;

2. Рекомендувати вивчення та поступову імплементацію ризик-орієнтованого підходу, передбаченого Регламентом ЄС про штучний інтелект як ефективного механізму забезпечення балансу між захистом прав людини та стимулюванням технологічних інновацій у національному правопорядку; сприяти розробці нормативних положень, що заборонятимуть використання штучного інтелекту для маніпулятивних, дискримінаційних або інших практик, які можуть порушувати особисті немайнові та майнові права громадян, відповідно до кращих європейських стандартів; закликати до інтеграції положень про прозорість та контроль за алгоритмами, зокрема, щодо інформування користувачів про взаємодію з ШІ як обов'язкового компонента під час використання високоризикових або генеративних систем штучного інтелекту;

3. Рекомендувати гармонізацію законодавчого визначення електронного договору із закріпленням його як договору, укладеного шляхом обміну повідомленнями даних в електронній формі, та із виключенням термінологічної плутанини між поняттями «публічна оферта», «публічний договір» і «договір приєднання»; сприяти унормуванню інформаційних обов'язків продавця, включаючи чітку регламентацію моменту укладення договору, прозорості умов оферти та захисту прав споживача із урахуванням практики ЄС (Директива 2011/83/EU) та міжнародних актів (UNCITRAL,

Конвенція ООН 2005 р.); рекомендувати впровадження в законодавство чітких вимог до розміщення та доступності електронних ofert, зокрема, через запровадження обов'язкових стандартів видимості та зрозумілості умов (зокрема і щодо *click-wrap* і *browse-wrap* договорів), аби забезпечити справедливість та юридичну визначеність для користувачів;

4. Продовжити гармонізувати житлове законодавство України з *acquis* ЄС з урахуванням практики ЄСПЛ та Європейської соціальної хартії, визнавши це основою під час прийняття нового Житлового кодексу України, що поєднає приватноправові та соціальні механізми регулювання, передбачить житлові норми та роль приватних регуляторів; запровадити стандарт «належного житла», включаючи санітарні вимоги, розмір житла та гарантії правового титулу; продовжити вивчення кращих європейських моделей соціального житла (Данія, Австрія, Нідерланди, Словенія) для впровадження оборотних житлових фондів в Україні;

5. Рекомендувати розширення предмета житлового права через закріплення інноваційних правовідносин, що охоплюють увесь життєвий цикл житлової нерухомості — від проектування і будівництва до руйнування, утилізації та повторного використання матеріалів; сприяти формуванню комплексної правової регламентації інноваційних технологій у житловій сфері (зокрема смарт-систем, житлової фотоенергетики, інноваційних будівельних матеріалів), включаючи визначення їхнього правового статусу, режиму власності, оподаткування та безпеки; закликати до розвитку міждисциплінарних наукових досліджень для теоретичного обґрунтування права житлової нерухомості як нової інтегративної галузі, що поєднує житлове, майнове, інвестиційне та технологічне регулювання відповідно до потреб воєнного і повоєнного відновлення;

6. Розглянути доцільність створення у структурі судової системи України спеціалізованих судів (палат) з розгляду сімейних справ, а також запровадити обов'язкову участь адвокатів у таких справах за аналогією до німецької моделі;

7. Рекомендувати удосконалення законодавчого регулювання шляхом доповнення ст. 130 СК України положенням, що дозволяє встановлювати батьківство стосовно особи, зниклої безвісти під час виконання військового обов'язку, без необхідності її попереднього оголошення померлою; розвивати судову практику із застосування ст. 365 ЦК України у справах про поділ майна; передбачити в законодавстві запобіжники, які унеможливають використання поділу спільного майна подружжя як способу уникнення виконання судових рішень про стягнення боргів; запровадити обов'язок судів перевіряти наявність відкритих виконавчих проваджень у справах про поділ спільного майна подружжя, а також інформувати кредиторів про такі судові процеси; розробити методичні рекомендації для суддів щодо

виявлення удаваних спорів про поділ майна, спрямованих на ухилення від виконання боргових зобов'язань;

8. Запровадити правові наслідки для недостойної (аморальної) поведінки одного з подружжя, зокрема подружньою зради, шляхом внесення змін до СК України (ст. 70), які передбачали б зменшення частки у спільному майні винного в розпаді шлюбу подружжя; інституалізувати обов'язок суду встановлювати дійсні підстави для розірвання шлюбу, зокрема у випадках винних дій одного з подружжя, а також посилити мотивацію до правомірної поведінки через механізми стимулювання (визнання, преференції, пільги);

9. Запровадити законодавче визначення поняття «zareєстроване партнерство» як особливої форми сімейних правовідносин, яка не є шлюбом, але надає партнерам — незалежно від їхньої статі — статус близьких родичів із відповідними правовими наслідками (у спадкових, соціальних, майнових та медичних відносинах); удосконалити регулювання фактичних шлюбних відносин шляхом чіткого закріплення у Сімейному кодексі України положень про особисті немайнові права та обов'язки осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, зокрема щодо батьківських прав, права на турботу та підтримку; врахувати міжнародні стандарти та позицію ЄСПЛ, які визнають право одностатевих пар на правовий захист і юридичне визнання їхніх стосунків, під час опрацювання законопроектів про zareєстроване партнерство;

10. Сприяти адаптації ринку праці до умов воєнного часу та післявоєнного відновлення через підтримку перекваліфікації, дуальної освіти, розвитку дистанційної зайнятості та формування переліків перспективних професій на регіональному рівні; запровадити механізми підтримки повернення переміщених осіб та залучення трудових мігрантів з урахуванням потреб окремих секторів економіки, дефіциту кадрів у регіонах, а також забезпечення житлових, освітніх і соціальних умов для їх реінтеграції; інтегрувати зайнятість у стратегії економічного відновлення та інвестиційної політики, через розвиток індустріальних парків, підтримку малого і середнього бізнесу, стимулювання створення нових робочих місць та забезпечення фінансування програм зайнятості з міжнародних та державних джерел;

11. Рекомендувати вдосконалення правових механізмів державно-приватного партнерства у сфері охорони культурної спадщини, зокрема, шляхом спрощення процедур, скорочення строків погодження проєктів та запровадження стандартизованого аналізу ефективності таких ініціатив; сприяти створенню єдиної цифрової інформаційної системи, яка забезпечила б прозорий обмін даними між усіма суб'єктами охорони культурної спадщини та дозволяла моніторинг стану пам'яток у реальному часі, з урахуванням міжнародних стандартів; розробити інноваційні інструменти (зокрема мобільні додатки, онлайн-платформи тьютингу, системи автоматизації

адміністративних процедур), щоб підтримати суб'єктів охорони культурної спадщини та посилити участь громади у захисті культурних цінностей, особливо в умовах воєнного стану;

12. З урахуванням сучасних тенденцій європеїзації приватного права України, необхідності дотримання прав і свобод людини в умовах викликів війни та загроз безпеці держави та суспільному добробуту, пропонується провести спеціальний науково-практичний захід з питань правових шляхів забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу у специфічних умовах російсько-української війни; розробити та запропонувати для суспільного обговорення проект закону щодо забезпечення права на проходження альтернативної служби під час воєнного стану, на особливий період, з урахуванням принципу верховенства права, балансу приватних прав громадян та публічного інтересу держави;

13. Розглянути можливість адаптації українського досвіду обмеження прав у період війни як моделі для інших держав, зокрема під час підготовки міжнародних документів щодо захисту прав людини в умовах надзвичайних ситуацій;

14. Рекомендувати узгодження української стратегії цифровізації правосуддя із положеннями Стратегії електронного правосуддя ЄС на 2024–2028 роки, зокрема, шляхом визначення чітких цілей щодо покращення доступу до правосуддя, посилення транскордонної сумісності та запровадження інноваційних технологій; сприяти впровадженню комплексних програм навчання суддів та працівників судової системи у сфері цифрових технологій, включаючи роботу з відеоконференціями, електронними доказами та штучним інтелектом, задля забезпечення ефективності та надійності цифрового правосуддя; Закликати до розвитку правових і технічних механізмів кібербезпеки, які гарантували б захист даних, безпечну ідентифікацію учасників процесів та довіру громадян до цифрових сервісів правосуддя в умовах воєнного стану та подальшої європейської інтеграції України;

15. Започаткувати імплементацію базових положень Принципів Європейського інституту права щодо ТРФ у національне процесуальне законодавство, зокрема щодо обов'язковості розкриття фінансування сторонніми особами; гарантій прозорості, добросовісності та запобігання конфлікту інтересів; можливостей судового або арбітражного контролю за умовами фінансування; визнати за доцільне пілотне впровадження моделей ТРФ у межах колективних позовів або міжнародного арбітражу з підвищеними вимогами до прозорості та процесуального контролю як інструменту посилення доступу до правосуддя для вразливих груп та малого бізнесу;

16. Сприяти розвитку єдиного інформаційного простору для нотаріусів, судів та інших уповноважених суб'єктів щодо доступу до даних про зниклих безвісти осіб, зокрема, в частині контролю за призначенням опікунів

над їхнім майном, щоб запобігти дублюванню рішень і зловживанням; визнати потребу системного перегляду правових норм щодо особистих немайнових прав осіб, зниклих безвісти, із метою розширення їхнього захисту поза межами лише шлюбно-сімейних відносин, включаючи права інтелектуальної власності та корпоративні права;

17. Ініціювати формування міжсекторальної платформи (за участю арбітражних центрів, наукових установ, юридичної спільноти та IT-експертів) для розроблення єдиної концепції застосування ШІ в арбітражному провадженні, яка інтегрувала б правову логіку, етичні стандарти, вимоги прозорості та запобігання упередженням алгоритмів; рекомендувати внесення до арбітражних регламентів положень, які підтверджували б автономію сторін у погодженні правил і меж застосування ШІ, закріплювали заборону делегування ухвалення остаточних рішень автоматизованим системам, деталізували обов'язки арбітрів щодо перевірки джерел, методів і результатів використання ШІ, передбачали процесуальні санкції у випадку зловживань (зокрема deep-fake чи дезінформації); сприяти розробленню професійних стандартів для арбітрів та представників сторін щодо етичного використання ШІ, включаючи обов'язкове розкриття фактів його застосування, опис функціоналу алгоритмів та способів аудиту їхніх рішень, аби гарантувати баланс між інноваційністю і справедливістю арбітражного розгляду;

18. Пропонувати визначити в міжнародних і національних арбітражних регламентах чіткі підходи до тлумачення активності арбітрів у соціальних мережах (зокрема лайків, репостів, емодзі) як потенційних підстав для сумнівів у їхній неупередженості; розробити рекомендації для арбітрів щодо безпечного та стриманого користування соціальними мережами (зокрема перевірка власної активності перед прийняттям призначення, супровід репостів чіткими коментарями, мінімізація ризиків фейкових акаунтів); запровадити в регламентах або soft law (керівних принципах) положення про обов'язок сторін арбітражу здійснювати добросовісний моніторинг соціальної активності арбітрів, щоб уникнути зловживань правом на відвід; розглянути можливість створення верифікованих офіційних профілів арбітрів або інших захисних механізмів, щоб протидіяти кібератакам і підробкам, які можуть використовуватися для дискредитації арбітра;

19. Уніфікувати термінологію та правову природу угоди за результатами медіації, забезпечивши її інтеграцію в систему джерел доказів у цивільному процесі та закріпивши критерії належності, допустимості, достовірності та достатності для цього виду документа; визначити обов'язкову письмову форму та стандарти оформлення угоди за результатами медіації для всіх категорій справ, а також умови її електронного подання, зокрема в умовах дистанційної участі сторін (зокрема і під час війни або за кордоном); розробити типові практики судового контролю змісту угод, досягнутих під час медіації,

які виходять за межі предмета позову, задля запобігання порушенню прав третіх осіб, підвищення якості судового контролю та зменшення процесуальних ризиків;

20. Рекомендувати закріпити на постійній основі заборону примусового виконання на користь суб'єктів, пов'язаних з державою-агресором (фізичних та юридичних осіб), без винятків, з урахуванням ризиків легалізації ворожих активів і загроз національній безпеці; продовжити правовий режим заборони виконавчих дій на тимчасово окупованих територіях та територіях бойових дій до моменту повного відновлення контролю України, забезпечення безпеки, відновлення інфраструктури та державних інституцій на цих територіях; розробити та запровадити особливі правила виконавчого провадження щодо суб'єктів оборонного сектору (військові частини, підприємства ОПК тощо), які діяли б і після завершення воєнного стану;

21. Закріпити в законодавстві норму про мінімально захищену суму коштів, яка обов'язково має залишатися боржнику для забезпечення гідного існування на постійній основі, а не лише на час воєнного стану; розробити та впровадити автоматизовану систему визначення захищеного рахунку та мінімальної суми для видаткових операцій боржника, за прикладом литовської моделі (PLAIS); передбачити в законодавстві поняття «захищених рахунків» для отримання соціальних виплат, заробітної плати, пенсій та стипендій, щоб унеможливити повне блокування таких надходжень. Врегулювати особливості визначення захищених сум і рахунків для фізичних осіб-підприємців, аби уникнути прогалин і зловживань;

22. Посилити механізми перевірки життєздатності боржника під час відкриття процедур судової чи позасудової санації, запровадивши чіткі критерії фінансової, виробничої, соціальної та технологічної життєздатності підприємства, що особливо актуально у воєнний час та при євроінтеграції; удосконалити інструменти контролю участі кредиторів у процедурах відновлення, гарантуючи баланс між інтересами суспільства (збереження робочих місць, соціальної функції підприємства) та законними правами кредиторів на задоволення їхніх вимог;

23. Підтримати пропозицію щодо необхідності розробки, затвердження й упровадження Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства фінансів України та Державної митної служби України цілісного нормативно-правового акта — Стратегії вдосконалення та розвитку митної брокерської діяльності як певної моделі, яка може стати ґрунтовною основою для розробки й впровадження державної цільової програми її розвитку із Планом заходів щодо її реалізації та в майбутньому — прийняття Закону України «Про митну брокерську діяльність».

Наукове видання

Сучасні виклики для приватного права України:
європеїзація, диджиталізація, війна

Збірник наукових праць за результатами
Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ — Хмельницький, 06 червня 2025 року)

Загальна наукова редакція — *Володимир Нагнибіда*
Відповідальний за випуск — *Юрій Білоусов*
Дизайн обкладинки — *Дарина Білоусова*

Підписано до друку 01.07.2025. Формат 60x80/16
Гарн. Times New Roman. Обл.-вид. арк. 8,1. Замовлення № 25-003

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
вул. Павла Загребельного, 22а, м. Київ, 01042
Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2233 від 05.07.2005